

BILDA OCH SAMVERKA

Dick Kasperowski

Fredrik Bragesjö

om införandet,
implementering och
förändringen
av universitetens
tredje uppgift
1977-1997

**INSTITUTIONEN FÖR FILOSOFI, LINGVISTIK OCH
VETENSKAPSTEORI**

GÖTEBORGS UNIVERSITET 2011

RAPPORT NR 207

ISSN 1650-6499

Bilda och samverka

Dick Kasperowski och Fredrik Bragesjö

INSTITUTIONEN FÖR FILOSOFI, LINGVISTIK OCH VETENSKAPSTEORI

GÖTEBORGS UNIVERSITET 2011

© DICK KASPEROWSKI OCH FREDRIK BRAGESJÖ

Institutionen för filosofi, lingvistik och vetenskapsteori

Göteborgs universitet

Box 200

SE 405 300 GÖTEBORG

**Bilda och samverka:
om införandet, implementeringen och förändringen
av universitetens tredje uppgift 1977-1997**

Dick Kasperowski och Fredrik Bragesjö

Denna rapportserie omfattar bland annat kompendier, forskningsrapporter och avhandlingar från ämnet vetenskapsteori, vid Institutionen för filosofi, lingvistik och vetenskapsteori vid Göteborgs universitet (<http://www.flov.gu.se/>). Serien innehåller både förstudier, del- och slutrapporter (godkända avhandlingar etc). Tidigare rapporter finns förtecknade på särskild rapportlista. Redaktör för serien är från och med 2009 Fredrik Bragesjö.

Institutionen för filosofi, lingvistik
och vetenskapsteori
Göteborgs universitet
Box 200
405 30 Göteborg

Innehållsförteckning

FÖRORD	11
FÖREKOMMANDE FÖRKORTNINGAR.....	13
INTRODUKTION	15
KAPITEL 1: FRÅN BILDNING TILL SAMVERKAN: EN NY HÖGSKOLELAG.....	21
<i>Forsknings-samverkanskommittén (FOSAM).....</i>	<i>21</i>
<i>Efter FOSAM: tre propositioner och frågan om forskares bisysslor.....</i>	<i>28</i>
<i>Debatten om särorganisationer.....</i>	<i>32</i>
<i>Agenda 2000: forskningspolitiska visioner på 1990-talet.....</i>	<i>36</i>
<i>NYFOR, Göran Persson och den nya lagen.....</i>	<i>40</i>
<i>Avslutning.....</i>	<i>44</i>
KAPITEL 2: FORSKNINGSRÅDSNÄMNDEN OCH DEN TREDJE UPPGIFTEN	49
<i>Inledning.....</i>	<i>49</i>
<i>FRN och den tidiga verksamheten: "Forskning efterlyses"</i>	<i>51</i>
<i>Forskningspolitiska studier som underlag för FRNs verksamhet.....</i>	<i>56</i>
<i>På jakt efter den tredje uppgiftens meritvärde</i>	<i>58</i>
<i>Det svår fångade meritvärdet.....</i>	<i>61</i>
<i>Nyttjarinformationens meritvärde.....</i>	<i>62</i>
<i>Den allmänna forskningsinformationens meritvärde</i>	<i>67</i>
<i>Utbildning i forskningsinformation.....</i>	<i>71</i>
<i>Den mångfacetterade forskningsinformation</i>	<i>77</i>
<i>Sektoriseringen, FRN och nyttjarinformation</i>	<i>81</i>
<i>Källa och detroniseringen av vetenskapen</i>	<i>91</i>
<i>FRNs vara eller inte vara</i>	<i>97</i>
<i>Avslutning.....</i>	<i>103</i>
SAMMANFATTANDE DISKUSSION	111
EPILOG: EFTER LAGFÖRÄNDRINGEN 1997 OCH VÅR KOMMANDE FORSKNING.....	117
REFERENSER.....	119

Förord

Denna rapport har skrivits inom forskningsprojektet ”Det förvetenskapligade samhällets demokrati” vid Institutionen för filosofi, lingvistik och vetenskapsteori, Göteborgs universitet. Projektet, som är förlagt till ämnet vetenskapsteori, finansieras av Vetenskapsrådet och påbörjades i januari 2008 och beräknas slutrapporteras 2013. Projektledare är Dick Kasperowski, som tillsammans med Fredrik Bragesjö också utför forskningen.

Projektet handlar om det som vanligtvis kallas den tredje uppgiften i högskolelagen, och undersöker olika aspekter av lagstiftarens syn på universitetets relation till samhället samt hur olika institutioner och aktörer förhåller sig till den. Den tredje uppgiften, formulerad som en uppmaning att sprida forskningen till samhället, blev en ordinarie uppgift för universitet och högskolor, tillsammans med undervisning och forskning, i samband med den nya högskolelagen 1977. Två decennier senare ändrades lagen, från att alltså ha talat om spridning av kunskap till att nu inkludera en lydelse som kan tyckas överskrida det tidigare spridningsuppdraget, nämligen att högskolor och universitet från och med 1997 också ska ”samverka” med samhället.

Som helhet avser projektet att analysera konsekvenserna av den tredje uppgiftens olika formuleringar, både vid etableringen samt revideringarna. Vidare undersöks vilka konsekvenser, i termer av skyldigheter och rättigheter, som de olika lagformuleringarna skapat för svenska universitet, institutioner och deras personal.

Syftet med denna delrapport är att besvara en mycket begränsad aspekt av de övergripande forskningsfrågorna; i flera fall redovisas dessutom ytterligare frågor som väckts vid genomgången av det empiriska materialet och mer tentativa diskussioner förs. Här redogörs översiktligt för dels diskussioner och argument i policydokument när lagen med spridningsformuleringen kompletterades av samverkansuppdraget samt hur den tredje uppgiften hanterades i

Forskningsrådsnämnden (FRN), en myndighet som skapades samma år som högskolelagen infördes med ett tydligt ansvar för forskningsinformation.

Vi vill tacka professor emeritus i vetenskapsteori Aant Elzinga och doktoranden i vetenskapsteori Erik Joelsson för värdefulla kommentarer på rapporten. Vi är också skyldiga före detta huvudsekreteraren för FRN, Hans Landberg, samt Roger Svensson, vid Institutet för Näringslivsforskning men tidigare vid FRN, stort tack för att de tagit sig tid för intervjuer och frågor från oss under arbetets gång.

Även om rapporten skrivits i nära samarbete vill vi påpeka att Bragesjö i huvudsak står för författandet av kapitel 1 och Kasperowski för kapitel 2.

Dick Kasperowski och Fredrik Bragesjö
Göteborg, oktober 2011

Förekommande förkortningar

BFR	Byggforskningsrådet
FAS	Forskningsrådet för social forskning
FOA	Försvarets forskningsanstalt
Formas	Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande
FOSAM	Forsknings-samverkanskommittén
FoU	Forskning och utveckling
FRN	Forskningsrådsnämnden
FRU	Forskningsrådsutredningen
H75	Centrala organisationskommittén för högskolereformen
HFR	Humanistiska forskningsrådet
HSFR	Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet
JK	Justitiekanslern
KK-stiftelsen	Stiftelsen för Kunskaps- och Kompetensutveckling
LO	Landsorganisationen i Sverige
LOA	Lagen om offentlig anställning
NFR	Naturvetenskapliga forskningsrådet
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
RIFO	Sällskapet riksdagsledamöter och forskare
RRV	Riksrevisionsverket
SACO	Sveriges akademikers centralorganisation

SAMSUS	Samarbetsgruppen Skolöverstyrelsen - Universitetskanslersämbetet - Samverkande bildningsförbunden
SFR	Samhällsvetenskapliga forskningsrådet
SFS	Svensk författningssamling
SGU	Sveriges geologiska undersökningar
SIRE Entrepreneurship	Scandinavian Institute for Research in Entrepreneurship
SLU	Statens Lantbruksuniversitetet
SMHI	Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut
SOFI	Institutet för social forskning
SOU	Statens offentliga utredningar
STU	Styrelsen för teknisk utveckling
TCO	Tjänstemännens Centralorganisation
UHÄ	Universitets- och Högskoleämbetet
UKÄ	Universitetskanslersämbetet
VINNOVA	Verket för innovationssystem
VR	Vetenskapsrådet

Introduktion

I en tidigare rapport från Institutionen för filosofi, lingvistik och vetenskapsteori av Fredrik Bragesjö, *Bilda eller samverka?* (2009), beskrevs hur universitetets två traditionella uppgifter – att utbilda och forska – kom att kompletteras med en tredje: i högskolelagen från 1977 fastslås att svenska lärosäten också ska ”sprida kännedom om forskning och utvecklingsarbete. Kännedom skall också spridas om vilka erfarenheter och kunskaper som har vunnits och om hur dessa erfarenheter och kunskaper skall kunna tillämpas” (Svensk författningssamling 1977:218). Syftet med den tredje uppgiften var att kunskap och erfarenheter från forskningen som stöddes med skattemedel skulle spridas ut i samhället.

I ett forskningspolitiskt sammanhang där decennier av åtgärder före 1977 ägnades att främja ökat utbyte och samverkan mellan universitetsforskningen och det privata näringslivet och industrin, visades i *Bilda eller samverka* att lagtextens uppmaning om att ”sprida kännedom om” avvek från den väl etablerade samverkanstraditionen.¹ Istället formulerades lagen med ett tydligt disseminationsperspektiv som låg betydligt närmare en så kallad bildningstradition. En intressant omständighet var dock att relationen mellan organisationer som traditionellt sysslar med folkbildning och universitetet under lång tid varit komplicerad och präglats av disparata initiativ utan en stark institutionell förankring. På ett retoriskt plan fanns dock en stark samstämmighet mellan de olika politiska lägren och statsmakterna om den stora samhällseliga betydelsen av sådana projekt. Sedan slutet av 1800-talet hade olika initiativ tagits för att få universitetet att delta i folkbildningsarbetet, men detta ledde inte till beständiga samarbetsformer eller några seriösa politiska åtgärder.

¹ För forskning som visat på detta nära och förhållandevis tidiga samarbete i Sverige, se exempelvis Edqvist 2003; Lundgren 1999; Widmalm 2004, 2006, 2009.

Samverkan, däremot, hade erhållit både brett politiskt stöd och haft åtskilliga institutionella organisationsformer. Trots det väl förankrade och spridda stödet för samverkanstraditionen var intentionen med den tredje uppgiften alltså *inte* att i lag stadfästa universitetens samverkan med näringslivet utan kunskapen skulle istället på bred front föras ut i samhället, öka medvetenheten om forskningsresultat och förhoppningsvis underlätta rekryteringen av studenter till universiteten (Bragesjö 2009). Det starka stödet för samverkan fick överraskande inte något genomslag i lagstiftningen som ”vanns” av folkbildningsförespråkarna med högskolelagens formulering utifrån ett klart diffusionsperspektiv om att ”sprida kännedom om”.

Ett övergripande argument i den tidigare rapporten var att det breda stödet till och de utvecklade formerna för samverkan mellan statliga universitet och det privata näringslivet i Sverige redan decennierna efter andra världskriget, strider mot en vanligt förekommande historieskrivning inom de forskningspolitiska studierna. Där är det vanligt att forskare hävdar att det finns starka kontraster mellan dagens forskningspolitiska verklighet och dåtidens. Terry Shinn (1999, 2002) har kallat dessa forskare för diskontinuitetsteoretiker, som kan ställas mot forskare som i högre grad argumenterar för att det finns kontinuitet i den forskningspolitiska historien. I den meningen sällar sig *Bilda eller samverka* (2009) till kontinuitetsteoretikerna. För en teoretisk elaborerad och nyanserad analys av samma processer, se Bragesjö, Elzinga och Kasperowski (2011).

I *Bilda eller samverka* (2009) var syftet att spåra denna utveckling, och det kunde visas att lagparagrafens formulering hade sitt ursprung i 1960-års folkbildningsutredning. Där menade man att samarbetet mellan universiteten och folkbildningsorganisationerna skulle främjas genom att bildningsuppgiften skulle skrivas in i universitetens så kallade målsättningsparagraf. Även om viss försöksverksamhet bedrevs på området, så hände inte så mycket mer förrän förarbetet till högskolelagen inleddes 1975 av Centrala organisationskommittén för högskolereformen (H75). Tre dagar efter H75s första sammanträde, den 19 juni 1975, skickades en skrivelse från Universitetskanslersämbetet (UKÄ), med titeln ”Förslag att högskolelagens målparagraf

skall omfatta också uppgift för att högskolan ska verka i det allmänna bildningsarbetet”, till kommittén där man föreslår att:

en föreskrift om den roll högskolan skall spela i samverkan med folkbildningsorganisationer, massmedia m fl i fråga om spridning av kunskap om vetenskapens villkor, rön och tillämpning förs in i den kommande högskolelagens målparagraf (UKÄ 1975a, s 10).

UKÄ argumenterar att forskningen har grundläggande betydelse för människans levnadsvillkor och att den enskilda medborgaren i en demokrati behöver insikt i vetenskapens *resultat* för att kunna orientera sig i samhället. Detta är en i sig intressant formulering eftersom bildningstraditionen tidigt hade omfattat uppfattningen att det vetenskapliga förhållnings- eller arbetssättet (metoden), alltså de formella villkoren för skapandet av vetenskaplig kunskap, var av största värde för medborgarna att förstå (Bragesjö 2009; Bragesjö, Elzinga och Kasperowski 2011).

Skrivelsen undertecknades av både dåvarande universitetskansler Hans Löwbeer och avdelningsdirektören för UKÄ:s planeringsbyrå Kerstin Sönnerlind. Det framgår att Sönnerlind i ett tidigare skede föredragit frågan för Löwbeer, i närvaro av byråchefen vid UKÄ Hans Poppius. Därefter har UKÄ:s styrelse beslutat om att inkomma med en skrivelse till H75. Innan hon började vid UKÄ verkade Sönnerlind vid den så kallade folkbildningsroteln vid Skolöverstyrelsen. Ordförande för H75 var statssekreterare Lennart Sandgren, men en av ledamöterna var dåvarande universitetskanslern Löwbeer. Universitetskanslern medverkade alltså i en skrivelse till den kommitté där han själv var ledamot (Bragesjö 2009).

Resten är, som man säger, historia: den tredje uppgiften formulerades som den gjorde och uppfattades som ett initiativ till att stärka folkbildningen med hjälp av universiteten. Samverkanstraditionen fick inte något skydd eller stöd av lagen, trots att den var väl utbyggd och

hade stark förankring vid universiteten, industrin och i de politiska partierna.

I den här rapporten avser vi att beskriva vad som skedde efter att den tredje uppgiften instiftats. I ett första kapitel är det den politiska processen som den kom till uttryck i policydokument på makronivå, från 1977 fram till 1997 när högskolelagens tredje uppgift ändras som är i fokus. Istället för att, som i den första formuleringen av lagen, ”sprida kännedom om” forskning och utvecklingsarbete, så menade nu regeringen att ”högskolorna skall [...] samverka med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet” (Riksdagens proposition 1996/97:1). Förändringen av högskolelagen kan tyckas marginell, men ska ses mot bakgrund av de debatter om universitetens relation till, å ena sidan, bildningsverksamhet och, å andra sidan, samverkansuppdraget som pågått under stora delar av 1900-talet. 1997 införs alltså en lagtext som gör att samverkansformer, som teknikparker, kontaktsekretariat, kontaktforskare, holdingbolag för kommersialisering av forskningsresultat, materialkonsortier och kompetenscentrum (Riksdagens proposition 1996/97:5), får en juridisk sanktionering som tidigare saknats.

Det innebar också att folkbildningsuppgiften, som på UKÄs initiativ alltså hamnat i lagen från 1977, blev underordnad samverkan med näringslivet. Samtidigt behölls något av den första formuleringen: forskarna ska fortfarande ”informera om sin verksamhet”. Frågan om universiteten ska ägna sig åt bildning *eller* samverkan blir här besvarad på ett annat sätt än tidigare. Med den nya lagtexten skall universiteten ägna sig både åt samverkan och bildning inom sin tredje uppgift. I det första kapitlet beskrivs processen fram till revideringen av lagen 1996.

I ett andra kapitel beskrivs, en av de viktigaste ”institutionaliseringarna” av den tredje uppgiften, nämligen den statliga myndigheten Forskningsrådsnämnden (FRN) och de diskussioner som fördes om hur den tredje uppgiften skulle förvaltas. FRN hade flera ansvarsområden vid sidan av den tredje uppgiften och en rad underavdelningar och utskott. Vi vill påpeka att dessa inte har varit i fokus för denna undersökning som är direkt riktad mot den

tredje uppgiften och de olika aspekter av forskningsinformation som FRN hade att förvalta och initiera. FRN skapades 1977, existerade fram till 2001 och hade alltså flera ansvarsområden. Ett av dessa var att ansvara för, initiera och utvärdera olika initiativ till ”forskningsinformation”. FRN skulle ombesörja att den tredje uppgiften implementerades och efterlevdes, både genom egna initiativ men också medverka till att forskarna på universiteten hade förutsättningar för och ägnade sig åt forskningsinformation. FRN betecknades som framgångsrika och bitvis radikala i sina ansträngningar att sprida forskningsinformation, men kapitlet visar också på flera problem som myndigheten fick hantera i anslutning till den tredje uppgiften. Bland annat fanns det ett mycket stort problem med den ”allmänna” forskningsinformationens meritvärde: hur skulle FRN få universitetsforskare att ägna tid åt forskningsinformation när sådan verksamhet inte ansågs vara meriterande och befordringsgrundande som forskningen och utbildningsverksamheten var och hur kan utökningen av den tredje uppgiften till att också inkludera samverkan förstås mot en sådan bakgrund? Flera utredningar gjordes på detta tema och i kapitlet lyfts diskussionerna i några av dessa fram. Samverkan villkorades och vissa aktörer kom i praktiken att omfattas mer och andra mindre av den nya lagtexten.

Liksom i den tidigare rapporten *Bilda eller samverka* (2009) är ambitionen i denna text, framförallt deskriptiv. Rapporten undersöker huvudsakligen argumenteringen för *hur* den tredje uppgiften skulle implementeras och sedermera kom att revideras. En bredare kontextualisering till *varför* det som vi beskriver kom att ske och vilka konsekvenser det fick för exempelvis forskning och undervisning vid universiteten kommer att presenteras i andra sammanhang. Detta får konsekvenser för det material som presenteras här; pressmaterial, intervjuer och liknande kontextuella källor som skulle kunna belysa varför det beskrivna skedde har uteslutits, till fördel för utredningar, propositioner, myndighets- och policymaterial. Arkivmaterial från utredningar och FRN ingår också i det empiriska materialet.

Rapporten avslutas med en diskussion samt en kort epilög om det övergripande forskningsprojektets progression.

Kapitel 1: Från bildning till samverkan: en ny högskolelag

Även om den tredje uppgiften 1977 formulerades med ett brett disseminationsperspektiv, legitimerad med demokrati- och förtroendeargument, och även om den nya myndigheten FRN skapades för att information om forskning skulle spridas i samhället, så innebar det inte att synen på betydelsen av samverkan mellan universitetsforskare och det privata näringslivet som funnits under flera decennier ändrades. Samverkan fick visserligen inte ett direkt stöd i den nya högskolelagen, men vi visar nedan att omedelbart efter att lagen instiftats så fortsätter de ansträngningar för att öka och förbättra samverkan på samma sätt som staten gjort under stora delar av efterkrigstiden. Detta leder sedermera till att högskolelagen ändras: 1997 omvandlades, eller breddas den tredje uppgiften, till att också stödja och ge mandat för samverkan mellan den statliga forskningen och de privata företagen. Men hur gick det till?

Forsknings-samverkanskommittén (FOSAM)

Redan i två propositioner som författas direkt efter att högskolelagen instiftats så berörs frågor om relationen mellan universiteten och näringslivet. I propositionen till statsbudget för budgetåret 1978/79, så föreslår regeringen att införa en försöksverksamhet med ”näringslivsforskare” (Riksdagens proposition 1977/78:100, s 388). Idén är att, först i liten skala, erbjuda universitetsforskare att under en period om sex till tolv månader få möjlighet att arbeta inom industrin eller den offentliga förvaltningen. Forskare ska kunna lånas ut, med bibehållen lön, menar regeringen. Ett viktigt skäl för att pröva en sådan verksamhet är att forskarna lär känna vilka problem och behov som finns i samhället. Idén med näringslivsforskare hade sin parallell i

systemet med adjungerade professorer, som använts sedan tidigt 1970-tal och som regeringen nu ville pröva på nya sätt. Högskolorna har sedan dess haft möjlighet att knyta till sig personer verksamma inom näringslivet; under en tidsbegränsad period kan en person utanför det akademiska systemet men med för högskolan eller universitet viktiga kompetenser anställas på deltid som adjungerad professor. Arbetsuppgifterna kunde variera, men syftet var att underlätta samverkan mellan universitetet och det övriga samhället. På samma sätt som den adjungerade professorn behåller sin tjänst i näringslivet, så bygger idén med näringslivsforskare på att forskaren behåller sin tjänst vid högskolan; på så sätt bereds möjlighet för ”forskare som inte önskar lämna högskoleforskningen” att ändå få viktiga erfarenheter från näringslivet (Riksdagens proposition 1977/78:111, s 102).

I propositionen, som specifikt behandlar statens stöd till teknisk forskning och industriellt utvecklingsarbete, berör man problemet med samverkan och implementering av ny kunskap på olika sätt, bland annat med näringslivsforskare, forskningsanknuten utbildning och ökat stöd till STU:

En del av förklaringen till den långa tid som nu ofta förflyter mellan forskningsresultatets framtagande och dess nyttiggörande utgörs av det faktum att kunskapsspridningen tar lång tid. Det är viktigt att kunskapen inte enbart blir tillgänglig för användarna utan också kommer att ingå i deras aktiva kunskapsförråd. (Riksdagens proposition 1977/78:111, s 101)

De båda propositionerna ledde, tillsammans med Riksdagens proposition 1978/79:119 om vissa frågor rörande forskning och forskarutbildning, till att Forskningssamverkanskommittén (FOSAM) bildades. I mars 1978 sattes kommittén samman med Gunnar Richardson (ordförande), Bertil Bjurell, Arne Gadd, Anita Gradin, Sven Johansson, Ingvar Lindqvist, Inger Marklund, Ragnar Ohlson och Erland Ringbörd. Man verkade fram till 1982 och skulle, enligt instruktionerna, förbereda och leda försöksverksamheten med

”näringslivskontakt för forskare” som föreslagits av regeringen; i direktiven heter det att det är ”viktigt att högskolans möjligheter till samverkan i forskningsfrågor med samhället i övrigt utvecklas vidare, att olika hinder härför undanröjs samt att försök görs att lösa de problem som en ökad samverkan kan medföra” (se FOSAM 1981). FOSAM skulle också utvärdera verksamheten med adjungerade professorer, uppdragsforskning samt vilken relation Institutet för social forskning (SOFI) skulle ha till högskolan och sektorsorganen.²

Redan under sin första verksamma månad specificerar kommittén vad som avses med näringslivsforskare:

Forskarens huvudsakliga uppgift på värdinstitutionen skall vara att delta i identifiering och analys av problem i samarbete med dem som är verksamma på institutionen i fråga. Forskaren bör alltså kunna såväl söka och beskriva problem lämpade för vetenskaplig bearbetning, som medverka vid lösningen av specifika problem. Problemen bör kunna avse produktionsinriktning och produktionsprocesser, tänkbar utvecklingspotential, företagsekonomiska kalkyler, marknadsföring, arbetsorganisation och arbetsmiljö. Medverkan i kvalificerad internutbildning bör inte uteslutas. Genom sina insatser bör forskaren också bidra till kartläggning av problem, som inte är ”forskningsbara” och till mer allmän kunskapsöverföring. Sammantaget bör detta på längre sikt medverka till en ökad medvetenhet om forskningens möjligheter att stödja verksamheten vid värdinstitutionen.

För högskolan innebär denna uppläggning en öppning till ett vidgat kontaktnät, som bör kunna medverka till dels att forskningsuppdrag tillförs högskolan, dels att problemvalet i forskning och utbildning breddas mot nya områden, dels också att forskarutbildningen

² Vetenskapsteoretikern Aant Elzinga (1980, s 123) har sammanfattat sektorsprincipen som att ”the organ responsible for planning and development in a certain sector of society must also formulate and finance that sector’s R&D program”. Till skillnad från de traditionella forskningsråden som skulle finansiera grundforskning så var majoriteten av styrelserna inom sektorsorganen besatta av representanter för intressen utanför forskarsamhället (näringsliv och myndigheter).

successivt inriktas mot att bättre än vad som nu är fallet motsvara behoven hos andra avnämare än högskolan. (FOSAM 1979, s 4)

De tre propositionerna från regeringen och inrättandet av FOSAM med de nämnda direktiven visar att universitetsforskarna vid den här tiden ansågs ha en viktig roll, inte bara för folkbildningsarbetet som fick stöd i lagen, utan också för samverkan med näringslivet: personer från företagen skulle in på universiteten med sin kompetens; forskarna på universiteten skulle ut på företagen med sin kunskap och förmåga till systematisk problemlösning. Tidsspannet mellan grundforskning, tillämpad forskning och utvecklingsarbete måste bli kortare och kunskapen måste färdas fortare och lättare mellan olika delar av samhället.

FOSAM publicerade flera utredningar och skrifter. Den första kom efter cirka 18 månaders verksamhet och utvärderade systemet med adjungerade professorer, som pågått sedan 1973 och successivt utökats till mitten av 1970-talet; systemet ansågs viktigt för breddningen av den vetenskapliga kompetensen inom högskolan och stärkandet av kontakterna med det omgivande samhället. FOSAM noterar i utvärderingen att det sedan 1973 inrättats 60 tjänster; vid utredningens färdigställande fanns det 50 aktiva adjungerade professorer, huvuddelen vid teknisk, naturvetenskaplig och medicinsk fakultet. Utvärderingen visar att initiativet till att inrätta en tjänst oftast tagits från högskolan. Inte sällan har de aktuella personerna tidigare haft en kontakt till värdinstitutionen, exempelvis genom sin grundutbildning. FOSAM konstaterar att de ”flesta inblandade har positiva erfarenheter av tjänstetypen och anser att den har en viktig funktion att fylla. Några skäl för att överväga indragning av tjänstetypen har inte framkommit. Kritik har riktats mot enskildheter i gällande bestämmelser och mot detaljer i det sätt på vilket försöksverksamheten har kommit att genomföras” (FOSAM 1979, s 61).

Vidare lämnade FOSAM ett betänkande 1980 som kallades *Högskolan i FoU-samverkan* (SOU 1980:46). Efter en diskussion om olika former av

samverkan, avnämardstyrd eller initierad av högskolan, så diskuterar kommittén syftet bakom denna typ av verksamhet. Man skriver:

Motiven för forskningssamverkan är jämförelsevis sammansatta. I grunden ligger bedömningen att landets vetenskapliga resurser i form av personal och utrustning skall användas så effektivt som möjligt. Den totala resursvolymen för FoU – i synnerhet i form av vetenskaplig personal och dyrbar utrustning – anses för liten för att delas upp på resurser för uteslutande ”grundforskning” resp. uteslutande sektoriell och industriell FoU.

Det finns också ett motiv som bygger på det vetenskapliga sambandet mellan verksamheten inom högskolan och sektoriellt motiverad och industriellt motiverad FoU. Den långsiktiga teori- och metodutvecklingen inom praktiskt taget alla forskningsområden är förlagd till högskolan. Det är en teori- och metodutveckling som har stor betydelse för all FoU oavsett var den utförs. Vidare har högskolan ensamt ansvaret för kompetensuppbyggnaden i landet i form av forskarutbildning. Därvid utbildar högskolan forskare inte bara för sina egna behov utan för hela samhället. Det är en viktig uppgift för högskolan att förse bl. a. sektorsorgan och näringsliv inte bara med nyexaminerade doktorer utan även med mera rutinerade forskare.

Ett tredje uttalat syfte med forskningssamverkan är en breddning av valet av problem, som behandlas i högskoleforskningen. Om högskolans forskare i vidgad omfattning engageras i sektoriellt eller industriellt motiverad FoU, kan detta leda till, att forskarna även i sin inomvetenskapligt motiverade forskning i ökad utsträckning tar upp problem, som har betydelse för samhället också på kortare sikt. (SOU 1980:46, s 90)

Det handlar således om tillvaratagande av resurser inom olika samhällssektorer, att den grundforskning som bedrivs i universitetens regi på olika sätt måste spridas och att universitetsforskarna blir mer uppmärksamma på samhällets behov i sina problemval. Forskningssamverkan kan dessutom bidra till att den utbildning som bedrivs på högskolan påverkas av att forskarna i högre utsträckning är

en del av samhället: utbildningarna kan liksom forskningen riktas mot relevanta problem, menar man.

FOSAM arbetar vidare med att diskutera forsknings-samverkan i ljuset av den nyligen inrättade högskolelagen. Eftersom regeringen tydligt signalerat att den sektoriella forskningen i så stor utsträckning som möjligt skall förläggas till och utföras på universitet och högskolor, så menar kommittén att det fordras ett tillägg i lagen.

Fram t.o.m. budgetåret 1978/79 utgjordes grunden för högskolans engagemang i den sektoriella och industriella forskningen enbart av ett medgivande att mot ersättning utföra arbete åt annan och att föra intäkterna till berört anslag [...]. Med riksdagens beslut har nu markerats, att denna FoU-verksamhet är en av högskolans uppgifter. Vi anser det naturligt, att en formell kodifiering av beslutet kommer till stånd och föreslår – för att högskolans roll på detta område skall markeras – att detta sker i form av ett tillägg till det avsnitt i högskolelagen (SFS 1977:218) som behandlar högskolans uppgifter. [...] (SOU 1980:46, s 99)

För första gången uppmärksammas alltså här att det kan föreligga ett juridiskt problem med universitetens samverkan med samhället: regeringen vill tydligt och klart att universitetsforskare ska göra något mer än traditionell uppdragsforskning. De ska utföra forskning åt både sektorsorganen och industrin. Kommittén inom FOSAM menar att dessa sysslor, med dåvarande formulering om att blott ”sprida kännedom om”, saknar juridisk sanktionering. En ny formulering skulle kunna vara, menar man: ”Forskningen inom högskolan omfattar såväl forskning, som motiveras av en allmän strävan att vinna ny kunskap, som forskning som motiveras av samhällets behov och som kan utnyttjas av myndigheter, företag och organisationer” (SOU 1980:46, s 104).

Kommittén inser att med denna syn på universitetsforskningens roll i samhället, så ändras också kraven på forskningsinformation. I den tredje uppgiften ingår förstås att sprida kännedom om ny kunskap till

medborgarna, men FOSAM argumenterar för att denna uppgift även är viktig i relation till samverkansuppgiften som man nu uppfattar att universiteten fått av regeringen. Informationsverksamheten ”är av stor betydelse även för utvecklingen av samverkan mellan högskolan och samhället i övrigt. Genom denna skapas kännedom bl. a. om högskolan som en resurs för FoU-arbete” (SOU 1980:46, s 160). Detta kan effektiviseras om vi skiljer mellan allmän och specialiserad information från högskolan, där den förra riktar sig till samhället i stort och dess medborgare medan den senare är ”information om högskolans möjlighet att utföra FoU-projekt av betydelse för myndigheter, företag, organisationer m. fl” (SOU 1980:46, s 160). Högskolan ska alltså informera eventuella ”beställare” om vilka forskningsuppgifter och problem som kan beforskas. Det finns nämligen, framförallt på mindre och medelstora företag ett problem med ”beställarkompetens”. Det kan helt enkelt saknas vetenskaplig kompetens på företagen, vilket gör riktade informationsinsatser från universiteten mycket viktiga.

Avslutningsvis diskuterar FOSAM även att det kan komma att behövas fler och nya former för organisation av forskning och forskningssamverkan. Det kan handla om att bilda stiftelser, aktiebolag eller mindre myndigheter; det viktiga är att man finner ”ändamålsenliga arbetsformer” för att nå de forskningspolitiska mål som satts av regeringen.

1981, året efter betänkandet om samverkan, så har försöksverksamheten med näringslivs- och kontaktforskare som FOSAM ansvarat för på regeringens uppdrag pågått sedan 1978. I en rapport, *Kontaktforskare* (1981) utvärderas försöket av kommittén. Tyngdpunkten i försöksverksamheten har lagts på att ställa vetenskapligt tränad personal till förfogande för verksamhet inom skilda områden utanför högskolan. Sammanlagt har verksamheten involverat ett sjuttiotal företag och nästan etthundra forskare; arbetet har drivits genom fyra regionala grupper i landet gentemot företag som sällan haft fler än tvåhundra anställda. FOSAM skriver att de medverkande företagen har haft behov av kvalificerad hjälp, men menar att de antagligen inte vänt sig till högskolan om det inte varit

för försöksverksamheten. Enligt utvärderingen är utfallet av samarbetet mycket positivt: ”nästan samtliga [har] varit mycket nöjda med samarbetet”, både med resultaten men också med hur forskarna har arbetat (FOSAM 1981, s 12). ”Försöksverksamheten har visat, att det även hos små och medelstora företag, myndigheter och organisationer finns problem som med fördel bearbetas i samarbete med forskare från högskolan. Den har också visat att högskolan i stor utsträckning kan tillgodose företagens, myndigheternas och organisationernas behov av kompetens och resurser” (FOSAM 1981, s 12). Man föreslår därför att försöksverksamheten leder över i bredare satsningar.

Efter FOSAM: tre propositioner och frågan om forskares bisysslor

1982 var FOSAMs uppdrag utfört, och kommitténs rapporter och betänkande lämnade spår i propositionerna vid den här tiden. I den första propositionen, som kom redan innan FOSAM avslutat sitt arbete men levererat sitt betänkande i en statlig offentlig utredning (SOU), skriver regeringen inledningsvis, tydligt påverkad av kommitténs distinktion mellan allmän och specialiserad forskningsinformation, att statligt finansierade forskningsprojekt ”skall i fortsättningen” budgetera för kostnader i samband med resultat-spridning till särskilda nyttjargrupper utanför högskolan (Riksdagens proposition 1981/82:106, s 3). Regeringen ger också UHÄ i uppdrag att se över och bedriva utvecklingsverksamhet på området. Regeringen menar att Forskningsrådsnämnden (FRN) har ansvar och medel för forskningsinformation; så har också högskolorna genom direkta anslag. Totalt handlar det för FRN vid den här tiden om 9,5 miljoner kronor; högskolorna får drygt fyra miljoner från staten. Regeringen lyfter dock fram sektorsorganens betydelse för att nå både medborgare generellt men också användare inom olika branscher. Bara en myndighet som Trafiksäkerhetsverket har ett anslag på över 16 miljoner för forskningsinformation, alltså närmast dubbelt så mycket som FRN som har ett övergripande ansvar för denna verksamhet vid universiteten och högskolorna.

I Riksdagens proposition 1983/84:107, kallad *Om forskning*, diskuteras samverkan mellan näringslivet och den statliga forskningen mer utförligt. Bakgrunden är den vanliga diskussionen om industrins allt större kunskapsberoende, som regeringen menar bara kommer att bli större, samt hur kunskap måste ses i ett konkurrensperspektiv: har industrin inte tillgång till den allra senaste kunskapen, så hamnar den och Sverige som nation efter, menar man från regeringen. I en framåtblick menar man att kvalitativt nya industrier kommer att etableras och växa sig starkare framåt millennieskiftet: bioteknik, informationsteknologi, materialteknik, fiberoptik är framtiden (Riksdagens proposition 1983/84:107, s 20). För att möjliggöra kunskapsutveckling som ett konkurrensmedel inom företagen behöver högskolans resurser och breda kompetens tas i anspråk. Olika metoder finns att tillgå, som redan nämnda kontaktsekreterare, adjungerade professorer och kontaktforskare men regeringen berör här också forskarbyar, teknik- och innovationscentra (Riksdagens proposition 1983/84:107, s 20). Sådana insatser, bland annat kontaktforskarna, föreslås få förstärkt ekonomiskt stöd genom propositionen. Denna argumentation från regeringens håll följer en internationell trend och från och med budgetåret 1984/85 bör inte bara allmän forskningsinformation utan också specifik ”nyttjarinformation” vara ett ansvarsområde för FRN (Riksdagens proposition 1983/84:107, bilaga 5, s 37; jfr även kapitel 2 i denna rapport).

Regeringen noterar att det finns kritiska röster, men menar ändå att den här typen av samverkan ”otvivelaktigt är av värde för samhället”; det är ”uppenbarligen angeläget att forskningens resultat utnyttjas i företagets förnyelse” (Riksdagens proposition 1983/84:107, s 20). Den enda reservationen som görs är att samverkan måste utformas så att negativa effekter på universitetens övriga uppgifter undviks. Här är det viktigt att fortfarande betona vikten av grundforskning, en förståelse som också näringslivet delar enligt propositionen.

Regeringens motiv för samverkan behöver också lagligt stöd och högskolelagen modifieras för att ge tydligt och klart juridiskt stöd åt verksamheten. Här väljer regeringen dock inte, som FOSAM gör, att tala om en fjärde uppgift. Istället räcker det med att tydliggöra reglerna

för högskoleanställda forskares ”bisysslor”. Vad kan en universitetsforskare tillåtas att syssla med utan att det kan anses strida mot högskolelagen? Valet av begreppet ”bisysslor” är intressant: medan utbildning, forskning och forskningsinformation utgör universitetens tre uppgifter, anses samverkan vara någonting annat, något som kan vara en del i tjänsten men ändå ligga vid sidan om de centrala uppdragen.

Året efter återkommer regeringen i frågan om utökade möjligheter till bisysslor för universitetsforskare- och lärare, och diskuterar mer i detalj de verksamheter som avses:

De bisysslor som avses är närmast t ex rådgivning i vetenskapliga frågor eller andra konsultuppdrag inom tjänstens ämnesområde. Även produktion i egen regi som grundar sig på forskarens uppfinningar inom ämnesområdet eller på av honom utvecklade produktionsmetoder bör anses höra hit. Ledamotskap i styrelse för ett bolag, vars verksamhet anknyter till forskarens ämnesområde, bör normalt kunna betraktas som en ämnesbunden FoU-bisyssla. Uppdrag som forskaren har mera på grund av sin allmänna och mindre på grund av sin ämnesspecifika kompetens bör däremot i allmänhet inte anses falla inom bestämmelsens tillämpningsområde utan får bedömas enligt LOA. Rena undervisningsuppdrag kan inte heller normalt anses utgöra en FoU-bisyssla (Riksdagens proposition 1985/86:11, s 13).

Här berör regeringen högskolelagens relation till lagen om offentlig anställning (LOA), som behandlar så kallade förtroendeskadande sysslor: en anställd får nämligen inte, enligt LOA, utöva någon verksamhet som kan rubba förtroendet för den anställdas opartiskhet eller skada myndighetens anseende. LOA faller i sin tur tillbaka på Regeringsformen som talar om den offentliga förvaltningen ska iaktta saklighet och opartiskhet. Lösningen på detta är, enligt regeringen, inte att bromsa samverkan utan se till att samverkan sker utan att det påverkar verksamhetens kärna: det är *bisysslor*, som om de kan leda till misstankar om partiskhet måste avbrytas. Möjligheten att utöva bi-

sysslor är, enligt regeringen, ett ”viktigt komplement” samtidigt som LOA lägger hinder i vägen (Riksdagens proposition 1985/86:11). Trots att justitiekanslern (JK) invänder att ett undantag för högskoleforskare kan leda till att fler offentligt anställda vill ha samma möjlighet, så skriver regeringen att högskoleforskare bör få rätt att utöva bisysslor.

Förslaget på ny formulering i högskolelagen lyder i propositionen:

En lärare vid en högskoleenhet får vid sidan av sin lärartjänst inneha anställning eller uppdrag eller utöva verksamhet (bisyssla) enligt följande.

I fråga om hur omfattande en lärares bisysslor högst får vara gäller vissa bestämmelser i kollektivavtal.

Inom den ram för bisysslor som avses i andra stycket får en lärare utöva en eller flera bisysslor som avser forskning, utvecklingsarbete eller utbildning inom ämnesområdet för sin lärartjänst eller som avser ett yrkesmässigt utnyttjande av kunskaper och erfarenheter som läraren har inom lärartjänstens ämnesområde, om ej annat följer av föreskrift som regeringen meddelar. (Riksdagens proposition 1985/86:11, s 44)

Även om formuleringen ser något annorlunda ut idag, innebär detta att svenska universitetslärare och - forskare från och med 1986 i vissa avseenden har undantag från LOA och har rätt till arbete med bisysslor.³ Lagförslaget antas dock inte rakt av: i utbildningsutskottet reserverade sig Vänsterpartiet kommunisterna mot paragrafen med hänvisning till att förtroende för offentligt anställda tjänstemän måste

³ Numera har den sjunde paragrafen i högskolelagen följande formulering: ”En lärare vid en högskola får vid sidan av sin anställning som lärare ha anställning eller uppdrag eller utöva verksamhet som avser forskning eller utvecklingsarbete inom anställningens ämnesområde, om läraren därigenom inte skadar allmänhetens förtroende för högskolan. En sådan bisyssla skall hållas klart åtskild från lärarens arbete inom ramen för anställningen” (Svensk författningssamling 1992:1434).

upprätthållas, medan folkpartiet och moderaterna även ville inkludera ”utbildning” som en möjlig bisyssla.⁴

Debatten om särorganisationer

Det är viktigt att notera att utredningen H 75 och Forskningsrådsutredningen, som lanserade FRN och den tredje uppgiften, kom på initiativ från socialdemokratiska regeringar. Högskolelagen, med en tredje uppgift som främjade bildningsarbete, instiftades av den borgerliga regeringen efter en proposition av vice statsminister och arbetsmarknadsminister Per Ahlmark och utbildningsminister Jan-Erik Wikström. FOSAM, med sitt fokus på näringslivssamverkan, tillsattes visserligen under borgerligt regerande men dess arbete med kontaktforskare och förslag om lagförändring, genomfördes när socialdemokratin åter var vid makten. Lagen om bisysslor instiftades av regeringen Palme. Detta speglar, i alla fall till viss del, den politiska samsyn som funnit om forskningens betydelse för samhället och behovet av samverkan mellan näringsliv och universitet, något som kan spåras långt tillbaka i tiden (Bragesjö 2009). Som vi ska se så påverkar de politiska blockgränserna inte heller processerna fram till den nya lagen 1996.

⁴ 1995 publicerade Riksrevisionsverket en granskning av bisysslor inom universitet och högskolor. RRV tittar bland annat närmare på ändamålsenligheten i regelverket och högskolornas tillämpning (som skulle kunna innebära missbruk) samt hur bisysslor används som ett medel för att utveckla högskolornas samverkan med externa intressenter. Finns rutiner för styrning av lärares bisysslor? Har bisysslor påverkat/berikat kunskapsutbytet? RRV kommer fram till att regelverket bör skärpas, framför allt för att kunna kontrollera vad lärare faktiskt gör (Riksrevisionsverket 1995). Högskolan bör ha tydligare gränser för vad som är bisysslor respektive ordinarie uppdrag. Här menar verket att det kan behövas lagstiftning. Hos högskolan bör det framgå vilken typ av kunskapsspridning som ska prioriteras. En av avsikterna med den tredje uppgiften är att skapa goda förutsättningar för tillväxt, menar RRV. Detta motiverade statsmakternas beslut att (Riksdagens proposition 1985/86:11, sid 13) tillåta FoU-bisysslor i ökad omfattning. Syftet var att tillvarata högskolans lärares och forskares kompetens. Dock får bisysslorna inte inkräkta på forskning och utbildning, enligt propositionen. De får inte konkurrera med, arbetshindra eller förtroendeskada universiteten.

En ideologisk skiljelinje kan dock anas i debatten om de så kallade särorganisationerna i slutet av 1980-talet. 1988 utsågs justitierådet Fredrik Sterzel av den socialdemokratiska regeringen Carlsson till särskild utredare av stiftelser som organisationsform för samverkan mellan högskola och näringsliv. Man vill, dels, ha en inventering av nuvarande stiftelser där högskolor medverkar, dels utröna varför de uppstått, men framförallt om deras verksamhet är förenlig med högskolans uppgifter (SOU 1989:50, s 9). Regeringen har således noterat att det under de senaste åren bildats både stiftelser och bolag av olika slag för hantera samverkan mellan universitet och näringslivet, så kallade särorganisationer.

Utredningen identifierar 69 existerande organisationer (60 stiftelser, sex bolag, samt några få föreningar). Trots att regeringen har önskat att högskolorna ska söka tillstånd för bildande av särorganisationer så har så endast gjorts i tre fall; regeringen tycks dock inte varit entydig i sin hållning. Uppdragsforskning, utbildning och bisysslor anses vara positiva inslag i högskolans verksamhet av regeringen, men inställningen till särorganisationer mer negativ; regeringen har menat att sådana organisationsformer ska utnyttjas endast om särskilda skäl föreligger. Trots detta har stiftelserna ökat kraftigt.

Utredningen hävdar att högskolan kan medverka på tre sätt: som myndighet/institution, som lärares bisysslor samt som medverkande i stiftelser och bolag. De senare ska fungera som kontaktorgan, främja FoU och groddföretag, har inrättat forskarbyar och syssla med uppdragsverksamhet. Synen på särorganisationerna faller dock tillbaka på frågan om vad samverkan ska vara och innebära. Utredningen drar dock slutsatsen att ”verksamheterna inom särorganisationer genomgående är förenliga med högskolans uppgifter och med statsmakternas uttalanden” (SOU 1989:50, s 13).

Stiftelserna bör således få vara kvar, men en översyn måste göras där högskolorna redovisar verksamheten tydligt. Utredaren framhåller verksamheter som teknikcentra, forskarbyar och groddföretag som lämpliga särorganisationer. De bör dock inte förläggas direkt inom högskolan där de kan påverka kärnverksamheten. Utredningen slår

fast att det tycks råda en viss inflation i stiftelse- och bolagsbildandet; en större restriktivitet bör iakttas i framtiden:

En sak är att man får acceptera utvecklingen under ett övergångsskede, som allmänt kan karaktäriseras som en genombrottstid för en ny syn på samverkan mellan högskola och näringsliv. En annan sak är att låta utvecklingen fortsätta fritt; det kan leda till en olyckligt stark splittring av både ansvar och resurser (SOU 1989:50, s 14).

I oktober 1991, något år efter utredningen om särorganisationer redovisats, tar den borgerliga regeringen Bildt över och utser Per Unckel till utbildningsminister. Omgående presenteras departementspromemorian *Fria universitet och högskolor* (Ds 1992:1) som utarbetats på utbildningsdepartementet under ledning av Unckel. Den utgör ett slags ideologiskt ställningstagande där den nya regeringen vill, skriver man, arbeta för att ”frigöra” viktiga delar av den högre utbildningen och forskningen från staten. I promemorian föreslås en ny högskolelag:

1 § Det allmänna skall anordna en högskola med uppgift att bedriva

Forskning,
Utbildning på vetenskaplig grund och
Utvecklingsarbete.

I forskning och utvecklingsarbete ingår att sprida kännedom om verksamheten samt om hur sådana kunskaper och erfarenheter som har vunnits i verksamheten skall kunna tillämpas. (Departementspromemoria Ds U 1992:1)

Formuleringen om att ”sprida kännedom om” finns alltså kvar i förslaget från utbildningsdepartementet, den är till och med uppflyttad till första paragrafen. Samverkan och bildning är överhuvudtaget inte direkt anförda frågor i departementspromemorian. Istället fokuserar man på att diskutera förutsättningarna för god och högkvalitativ forskning: den måste bedrivas fritt. Förslaget om en ny högskolelag (som alltså inte var en proposition) genomfördes inte, men

promemorian sändes – tillsammans med den så kallade Högskoleutredningen som i huvudsak behandlade utbildningsfrågor – ut på en mycket omfattande remissrunda. Totalt skickades promemorian till 99 remissinstanser, var av endast fyra inte svarade. Totalt omfattar svaren omkring 1 700 sidor.

Året efter infördes dock en ny högskolelag, efter en proposition av regeringen Bildt kallad *Om universitet och högskolor - frihet för kvalitet*. De första paragraferna lyder:

1 § I denna lag ges bestämmelser om universitet och högskolor under statligt, kommunalt eller landstingskommunalt huvudmannaskap. Vad som i fortsättningen sägs om högskolor avser både universitet och högskolor, om inte något annat anges särskilt.

2 § Staten skall som huvudman anordna högskolor för utbildning som vilar på vetenskaplig eller konstnärlig grund samt på beprövad erfarenhet, och forskning och konstnärligt utvecklingsarbete samt annat utvecklingsarbete.

I forskning och utvecklingsarbete ingår att sprida kännedom om verksamheten samt om hur sådana kunskaper och erfarenheter som har vunnits i verksamheten skall kunna tillämpas.

3 § Verksamheten skall bedrivas så att det finns ett nära samband mellan forskning och utbildning. (Riksdagens proposition 1992/93:1, s 78)

Återigen noterar vi att formuleringen om att ”sprida kännedom om” förblir oförändrad, men flyttas att ligga direkt under den andra paragrafen. Regeringen motiverar detta med ”att informationsåtgärderna på detta sätt integreras som en del av forskningen och utvecklingsarbetet”. Det signalerar att man egentligen inte ser den tredje uppgiften som en självständig uppgift – istället skall den vara en naturlig del av allt forsknings- och utvecklingsarbete på högskolan, och som vi ska se senare, för att lättare kunna knytas till ett meritvärde. Regeringen lägger dock till att det ”i realiteten är [...] uppgifter som i den akademiska traditionen sedan lång tid hör intimt

samman med forskning och utvecklingsarbete” (Riksdagens proposition 1992/93:1, s 17)

Frågan om forskningsinformation förefaller inte – förutom i fallet särorganisationer och att den tredje uppgiften från och med 1992 inte är en självständig uppgift – att ha diskuterats vidare efter att lagen om bisysslor infördes. En ambition att ytterligare driva ett förändringsarbete när det gäller forskningsinformation kan emellertid skönjas när en ny proposition färdigställs under utbildningsminister Unckels ledning 1992, samt, året efter när det visionära arbetet med Agenda 2000 startar.

Agenda 2000: forskningspolitiska visioner på 1990-talet

I *Forskning för kunskap och framsteg* (Riksdagens proposition 1992/93:170) fortsätter arbetet som påbörjats med departementspromemorian *Fria universitet och högskolor* och som kommer fördjupas med det omfattande utredningssatsning kallad Agenda 2000: regeringen säger sig vilja skapa en ”ny” forskningspolitik. Forskningsresultaten ska dels spridas vertikalt, nedåt i utbildningssystemet, till grund- och gymnasieskolor, men de ska också spridas horisontellt. Den vetenskapliga kunskapen är, som vi hört förut, ett utslagsgivande konkurrensmedel men definierar också hela det moderna samhället:

Information om forskningens rön och landvinningar måste ges största möjliga spridning. Utan en förståelse för forskningens värde och möjligheter bland medborgare, företag, organisationer, kommuner och myndigheter kommer inte satsningarna på forskning att ge den avkastning som det finns anledning att förvänta. Omvänt kan inte forskningens egen potential utvecklas till fullo utan kontakter med den verklighet och de förhållanden som råder utanför forskningens institutioner.

Det är med denna utgångspunkt regeringens forskningspolitik formats (Riksdagens proposition 1992/93:170, s 6f).

Regeringen menar att det är av största vikt att både högskolor och företag lönar sig ekonomiskt *och* intellektuellt genom att samverka. Den frihet som regeringen vill att universiteten ska ha över sin utbildnings- och forskningsverksamhet, ska öka mångfald, kvalitet och konkurrenskraft, men detta bör också gälla samverkan som organisationsprincip (Riksdagens proposition 1992/93:170, s 198). Ett nästa steg är därför underlätta för högskolorna att kunna bilda bolag: ”Universitet och högskolor skall ha rätt att äga bolag för forskning” (ibid). Där den socialdemokratiska regeringen tvekat om stiftelser och bolag som former för samverkan, går nu den borgerliga längre: vill universiteten starta bolag, så ska de inte hindras av eventuella lagar.

Samma år, 1992, färdigställdes en kort proposition av regeringen som behandlade användningen av löntagarfondsmedlen för forskning och utbyggnad av FoU-systemen. Indirekt så diskuteras emellertid också forskningssystemet som helhet och forskningssamverkan. Regeringen menar att ”Kontaktytorna mellan den offentliga forskningen, näringslivet och andra delar av samhället är i dag otillräckliga. En ökad och direkt samverkan mellan forskare inom universitet och högskolor, forskningsinstitut, företag och andra organisationer är nödvändig. De resurser som ställs till forskningens förfogande genom löntagarfonderna skall främja detta syfte”(Riksdagens proposition 1992/93:170, s 11). Visserligen ska medlen i huvudsak placeras i en fond för strategisk forskning, men ”samverkan mellan universitet och högskolor å ena sidan, och näringslivet å den andra, bör ges särskild prioritet när forskning inom områden som är särskilt intressanta för näringslivet kommer ifråga för stöd” (Riksdagens proposition 1992/93:170, s 13). Forskares rörlighet, satsningar på kultur- och tvärvetenskap nämns också om viktiga.

Möjligen kan man hävda att tonen hårdnar något i en senare proposition, där både universiteten och företagen utpekas: ”[universiteten] har i många fall varit oförmögna att skapa kontakter med mindre företag och med de traditionella basnäringarna på det framgångsrika sätt som skett med främst läkemedelsföretag och med

de företag som verkar inom elektronikområdet” (Riksdagens proposition 1993/94:177, 21), men samtidigt påpekas att traditioner inom mindre företag hindrat ökad samverkan: de har inte i tillräcklig grad rekryterat högutbildad arbetskraft. Just att öka andelen forskarutbildade på företagen, som ett medel för kunskapsöverföring och samverkan, pekas ut som särskilt viktigt.

1993 initierades arbetet med Agenda 2000 av Per Unckel inom utbildningsdepartementet. Agenda 2000 var ett omfattande arbete om skolan, den högre utbildningen och forskningen i framtidens samhälle. Som i många andra offentliga tryck från statsmakterna vid denna tid så talar Agenda 2000 om en kraftig omdaning av samhället under de kommande decennierna. Det kommer att erfordras reformer av allt från grundskolan till den högre utbildningen, forskarutbildningen och forskningen för att möta dessa förändringar. Begreppet ”kompetensstrategi” för framtiden används för att beskriva den omfattande omställning som förestår.

Under arbetsnamnet Agenda 2000 gavs en lång rad skrifter ut under 1993 av oberoende organisationer och institutioner.⁵ Flera konferenser hölls också för att ge uppmärksamhet, spridning och diskussion av publikationerna.

Året efteråt, i ljuset av de publicerade skrifterna, kom en första mer sammanfattande rapport från utbildningsdepartementet. I *Kunskap och kompetens för nästa århundrade* (Agenda 1993c) framhölls betydelsen av att skapa ett fungerande, modernt och rörligt utbildnings- och forskningssystem. Innehållet är i stora stycken retoriskt och av översiktlig karaktär. Forskningens behov av frihet betonas, och man redovisar de omfattande ekonomiska förstärkningar som görs från statsmakternas sida för att garantera detta: löntagarfondspengarna ska användas till forskning och man hoppas fördubbla antalet doktorsexamina till år 2000.

⁵ Se till exempel Agenda 2000 (1993a, 1993b, 1993c, 1993d, 1993e, 1993f, 1993g, 1994a, 1994b, 1994c, 1994d, 1994e, 1994d, 1994f, 1994g, 1994h, 1994i, 1994j, 1994k).

När det gäller temat samverkan ges det dock betydligt större utrymme i publikationer från Utbildningsdepartementet under regeringen Bildts första år vid makten, än i *Kunskap och kompetens för nästa århundrade*. I mer svepande ordalag betonar man flexibilitet och att företagen måste anställa forskarutbildad personal i större utsträckning:

På samma sätt som inom utbildningen, behöver incitamenten till ett mera integrerat och flexibelt arbetsätt inom forskningen förstärkas. Därtill kan även vissa regelförändringar eventuellt behövas. Trots senare års reformer och resurstillskott är dagens forskningssystem alltjämt anpassat till en verklighet och ett regelsystem som inte längre finns. Förnyelsekraften och förmågan till omprioriteringar inom tillgängliga resurser behöver stärkas.

En huvuduppgift är att förbättra kunskapsutbytet mellan forskarvärlden och samhället i övrigt. Genom närmare samverkan mellan universitet, högskolor och företag kan forskningens avkastning ökas och utbildningen förbättras.

För att främja ett bättre kunskapsutnyttjande kan speciella ”kunskapsmäklare” behöva skapas mellan forskare och företag. Än viktigare är det emellertid att främja det direkta personsambandet mellan den mest avancerade forskningen och produktionen. Med bl.a. företagsanknutna forskarstuderande kan relationer och överensstämmande kompetens mellan universitet och näringsliv byggas ut.

Företagens relativa ointresse för att anställa doktorer beror långt ifrån bara på forskningen, utan också på den svenska forskarutbildningens inriktning. Det understryker betydelsen av att universitet och högskolor – utan att ge avkall på sin självklara självständighet – verkar nära det samhälle de är en del av. Ett nära samarbete mellan t.ex. universitet, högskolor och företag ligger i allas intresse. (Agenda 2000 [1993c], 54f)

Här, 1994, får vi alltså en syn på universitetets roll i samhället, presenterad från en borgerlig regering, som ligger mycket nära lagformuleringen om samverkan som införs några år senare med socialdemokraterna vid rodret. På hösten 1994 avgår nämligen

regeringen Bildt och ersätts av den socialdemokratiska regeringen Persson, med Carl Tham och sedermera Thomas Östros som utbildningsministrar. Som många gånger förr ska vi se att de ideologiska skillnaderna till trots, är avstånden mellan de politiska blocken när det kommer till frågan om samverkan mellan universitet och företag mycket små.

NYFOR, Göran Persson och den nya lagen

Redan i december 1994, två månader efter att man övertagit regeringsmakten presenterar statsminister Ingvar Carlsson och finansminister Göran Persson sin budgetproposition. I propositionen behandlas också satsningar på och argument rörande utbildnings- och forskningsfrågor. För första gången på länge i en proposition diskuteras frågor om demokrati och folkbildning.

Forskningen och dess resultat är en angelägenhet för hela folket. De som är verksamma inom forskning måste ha detta perspektiv för ögonen, inte enbart därför att medborgarna ytterst är deras uppdragsgivare och finansiärer, utan också för att det är en demokratisk rättighet att få ta del av de problemställningar och de resultat forskningen frambringar. Omvänt gäller också att forskningen skall kunna ta del av problemställningar i näringslivet och samhället i övrigt. Det innebär att forskarna har ett ansvar, inte endast inför vetenskapssamhället och de egna studenterna, utan även för att på ett öppet och begripligt sätt presentera resultaten av sin forskning. Denna "folkbildningstradition" har gammal hävd i Sverige. De måste också som deltagare i det offentliga samtalet stimulera ett intresse för forskningsfrågor. (Riksdagens proposition 1994/95:100, bil 9, s 79)

Folkbildningen är inte tomt prat, utan regeringen anslår också mer resurser för vuxenutbildningen, studieförbunden och folkhögskolorna; extra stöd till distansundervisning med hänvisning till det arbetsmarknadspolitiska läget föreslås också (Riksdagens proposition

1994/95:100, bil 9, s 98f). Totalt rör det sig om omkring 70 miljoner kronor. Regeringen kommenterar också frågan om forskningsinformation, inte bara i termer av kunskapsöverföring från universiteten till företag utan också till medborgarna. ”Dialogen mellan forskarna och andra medborgargrupper är av stort demokratiskt värde”, och FRN ges här ett särskilt ansvar (Riksdagens proposition 1994/95:100, bil 9, s 269f).

Att hävda att detta innebär en djupgående förändring i synen på behovet av samverkan mellan industri och statligt finansierad forskning är emellertid förhastat. Omedelbart efter avsnitten om folkbildning, följer en diskussion om betydelsen av att forskningsresultaten finner praktisk tillämpning på företagen. En central fråga är ”samverkansmöjligheterna mellan forskare och företag samt möjligheten att exploatera kunskap och forskningsresultat generellt i högskolan” (Riksdagens proposition 1994/95:100, bil 9, s 79).

Som vanligt är det metoder för att åstadkomma detta som är problemet. ”Nya och bättre vägar måste skapas” för samverkan, menar man och fortsätter: ”Det bästa sättet att uppnå detta är att forskarutbildade i ökad omfattning anställs av näringsliv och offentliga arbetsgivare. På motsvarande sätt är det viktigt att det finns ett inflöde av kompetenta personer från näringsliv och gemensam sektor till högskolan” (Riksdagens proposition 1994/95:100, bil 9, s 79). Passagerna har mycket gemensamt med diskussionerna inom FOSAM i början av 1980-talet och kommitténs arbete med kontaktforskare och adjungerade professorer.

1995 sjösätts ”Utredningen om nyttiggörande av forskningsresultat, samverkan näringsliv-högskola” av den socialdemokratiska regeringen. Snart ges utredningen den språkligt mer ekonomiska beteckningen NYFOR. Ansvarig för genomförandet blir näringsdepartementets Sten Heckscher och professorn i rättsvetenskap Claes Sandgren utses till särskild utredare. Till utredningen knöts en expertgrupp bestående av: departementssekreterare Ingemar Ahlandsberg, departementsråd Elisabeth Bergendal-Stenberg, experten på patentfrågor Karl

Engholm, departementssekreterare Lucie Mandaus, utredningschef Lennart Ohlsson och högskolerektor Ingegärd Palmér.

NYFORs uppdrag var att undersöka huruvida de samverkansformer som finns för att skapa kontakter mellan universitet och näringsliv var ändamålsenliga. Bakgrunden var att det sedan flera decennier utvecklats en rad specifika sådana former mellan universitet och näringsliv; regeringen nämner teknikparker, kontaktsekretariat, kontaktforskare, teknikbrostiftelser, holdingbolag för kommersialisering av forskningsresultat, materialkonsortier och kompetenscentrum (Riksdagens proposition 1996/97:5). NYFOR arbetade mycket intensivt under 1996 och anordnade omfattande seminarier med representanter både från högskole- och näringslivssfären, besökte universitet, företag och forskningsfinansiärer, och inhämtade synpunkter på samverkan genom enkätundersökningar. Uppslutningen och intresset bland deltagarna måste sägas vara betydande.

I sina två betänkanden, SOU 1996:70 och SOU 1996:89, föreslår NYFOR att högskolelagen ska ge högskolan ett klart mandat att samverka med näringslivet och övriga samhällssektorer. Den första formuleringen av högskolelagen ger egentligen bara mandat att ”sprida kännedom om forskning”, menade man, men i själva verket har existerande samverkansformer sträckts sig längre än så. Förutom att samverkan mellan näringsliv och högskola kan förbättras så behövde den verksamhet som vuxit fram under lång tid en juridisk sanktionering. Genom ändringen av lagen skulle också ytterligare utveckling av samverkansformer uppmuntras.

Parallellt med NYFOR har Riksrevisionsverket (RRV) utfört en så kallad effektivitetsrevision av samverkan mellan högskola och näringsliv. Revisionen är dock begränsad till Kungliga tekniska högskolan och Chalmers tekniska högskola. Bakgrunden till revisionen är att statsmakernas betoning på samverkan som viktig för svensk industris framtida konkurrenskraft. Med samverkan avses etablerade former för samverkan mellan näringsliv och högskola på forskningsnivå; informella möten och kontakter faller utanför. RRV

definierar tre huvudsakliga konfigurationer därvidlag: samverkan i forskning (forskningsprojekt, personutbyte, kompetenscentra, forskarskolor), samverkan som syftar till utveckling/kommersialisering (uppdragsforskning, teknikparker, teknikbrostiftelser, holdingbolag), samt samverkan för kontaktskapande funktioner (kontaktsekretariat, teknikparker, teknikbrostiftelser).

Samverkansformerna bildar ett komplext och i stycken överlappande system, menar RRV, svårt att överblicka. I revisionen föreslås att högskolorna blir mer öppna för organisatoriska experiment för att gynna samverkan med omvärlden. De senaste åren har många åtgärder vidtagits för att stärka samverkan: medel från löntagarfonderna användes till strategiska forskningsstiftelser som ska stödja forskning av särskilt intresse för svensk industri. KK-stiftelsen (Stiftelsen för Kunskaps- och Kompetensutveckling) startade 1995, med en viktig uppgift att främja spridning av informationsteknologi och kompetensöverföring till mindre och medelstora företag. En miljard avsattes till teknikbrostiftelser, vars uppgift är att stimulera utvidgad samverkan (patentrådgivning, initiera forskningssamverkan). Högskolan har också getts möjlighet att starta holdingbolag, för att förbättra möjligheterna för kommersialisering av forskningsresultat (Riksdagens proposition 1992/93:170).

RRV uppmärksammar dock inte om högskolelagen kan vara ett eventuellt hinder för utvecklingen av samverkansformerna; samverkan har vi denna tidpunkt endast stöd i högskolelagens formulering om bisysslor. För RRV handlar problematiken med samverkan om dålig översikt, samordning, attityder, tjänsteorganisation, meritering och kulturskillnader.

RRV utvärderade även formerna för forskningsinformation. Även i detta arbete gjordes kraftiga avgränsningar och endast tre universitet (Umeå, Uppsala och Lund), forskningsråden för medicin, naturvetenskap och humaniora/samhällsvetenskap samt FRN var föremål för granskningen. RRV (1996b) riktar kritik mot universitetens arbete med den tredje uppgiften: ofta saknas det strategier, ändamålsenlig organisation och administrativa rutiner. Det

långvariga och hittills olösta problemet med forskningsinformationens meritvärde ges också utrymme och ett incitament för detta skulle vara mer pengar i lönekuvertet för forskarna; arbete med att sprida kunskap och information från universiteten torde kunna vara en faktor vid lönesättning, menar verket. Därtill föreslås att det införs en obligatorisk kurs i forskningsinformation på forskarutbildningarna runt om i landet (se Riksrevisionsverket 1996b).

1990-talet var ett forskningspolitiskt intensivt årtionde. Samverkan mellan universitet och näringsliv stöddes med miljarder från löntagarfonderna; frågan diskuterades återkommande av både borgerliga och socialdemokratiska regeringar och sågs som central för att Sverige som nation skulle kunna vara konkurrenskraftigt och i takt med tiden. Undantaget är regeringen Carlssons 70 miljoner till satsningar på folkbildning, men i omfattning är den insatsen ytterst marginell i jämförelse med insatserna för förbättrad samverkan.

Avslutning

Den 22 mars 1996 tog Göran Persson över som statsminister efter Ingvar Carlsson. Utbildningsminister med ansvar för forskningspolitiken blev Carl Tham, och tillsammans lade de i september samma år fram propositionen *Forskning och sambälle* (Riksdagens proposition 1996/97:5). I den föreslår regeringen att högskolelagen ändras. Med stöd av en omfattande OECD-rapport, *Technology, Productivity and Job Creation* (1996), så noteras i propositionen att tillväxten i västvärlden varit lägre de senaste 20 åren än perioden före trots att många nya teknologier introducerats. Regeringen skriver:

Man har helt enkelt inte kunnat tillgodogöra sig den nya teknikens möjligheter. En slutsats av detta är att satsningar på forskning och teknisk utveckling inte ger fullt utbyte om de inte understöds av satsningar på utbildning och kunnande i hela samhället. I OECD-rapporten sägs bl.a. att kunskap, särskilt teknisk kunskap, i det långa loppet är huvudkällan till ekonomisk tillväxt och förbättrad livskvalitet. Nationer som utvecklar och sköter sina

kunskapsstillgångar presterar bättre än andra. Företag med mer kunskap slår systematiskt ut företag med mindre kunskap.
(Riksdagens proposition 1996/97:5, s 15)

Regeringen refererar också till boken *The new production of knowledge* av Micheal Gibbons *et al* (1994), som tillkommit på initiativ av FRN.⁶ Boken, menar man, visar på de stora förändringar som formerna och villkoren för kunskapsproduktion genomgår: tvärvetenskap, heterogenitet, globalisering samt att produktionen av kunskapen ligger närmare användningen av densamma, är saker som präglar samtidens forskning. Utifrån detta fastslår regeringen några allmänna riktlinjer som ska gälla för forskningspolitiken framöver: bland annat ska forskningens inriktning svara mot behoven i samhället, forskningen skall komma till nytta och högskolans samverkan med det omgivande samhället måste öka. ”Den statliga forskningen skall samspela med näringslivets FoU för att åstadkomma ekonomisk tillväxt och en god kunskapsutveckling inom svenskt näringsliv. Kunskap är avgörande för framgångar i dagens näringsliv”, skriver man i propositionen, och fortsätter:

Forskningsinformation i vid mening bör syfta till ett ömsesidigt kunskapsutbyte mellan högskolan och samhället. Regeringen föreslår i budgetpropositionen för år 1997 att högskolelagen ändras så att högskolornas uppgift att samverka med näringslivet och övriga

⁶ Från FRN:s sida koordinerades och drevs detta projekt av Roger Svensson som i mitten på 1980-talet var ansvarig för programverksamheten ”Forskningspolitiska studier” inom FRN. I samband med ett styrelsemöte på FRN där ett budgetförslag skulle motiveras inför Utbildningsdepartementet författade Svensson en mycket kort skrivelse som ”utgick från påståendet att universiteten hade förlorat monopolet på avancerad kunskapsproduktion”. Ledamöterna i FRN:s styrelse gav omedelbart Svensson i uppdrag att ”göra något av detta”. De ekonomiska villkoren för projektet var närmast unika med dagens mått mätt (”slack funding”). Projektet pågick i en liten grupp av internationella forskare i över fem år, hade inga krav på rapportering under arbetets gång och pågick utan tidspress och deadlines. Resultatet blev den mest internationellt inflytelserika publikation som FRN producerade (intervju med Roger Svensson 2011-02-28).

samhällssektorer förtydligas. Det är viktigt att incitamenten förstärks för såväl lärare och forskare som högskola att tillvarata forskningsresultat och uppfinningar som kan öka näringslivets konkurrenskraft. (Riksdagens proposition 1996/97:5, s 15)

I direkt anslutning till dessa formuleringar påpekas också att samverkan med näringslivet och samhället inte får inskränka forskningens frihet. Högskolelagens formuleringar att forskningsproblem fritt får väljas, forskningsmetoder fritt utvecklas och resultaten fritt ska få spridas behålls. I regeringens budgetproposition (Riksdagens proposition 1996/97:1) preciseras den föreslagna lagförändringen. Formuleringen ”Högskolorna skall också samverka med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet”, motiveras ytterligare några avsnitt:

Den svenska högskolan bär på en tradition av kvalitet, öppenhet och nyttoinriktning. Denna inriktning behöver förstärkas. Den tidigare traditionen är en styrka när nu universiteten och högskolorna utöver att undervisa och forska i ökad utsträckning skall samverka med det övriga samhället (högskolans tredje uppgift). (Riksdagens proposition 1996/97:1, s 16)

Högskolan skall i ökad utsträckning samverka med det övriga samhället. Detta föreslås bli högskolans tredje uppgift vid sidan om utbildning och forskning. Regeringen föreslår en ändring i högskolelagen med denna innebörd.

Skälen för regeringens förslag: Högskolan har två huvuduppgifter – utbildning och forskning. Enligt 1 kap. 2 § högskolelagen (1992:1434) ingår i forskning och utveckling att sprida kännedom om verksamheten samt om hur sådana kunskaper och erfarenheter som har vunnits i verksamheten skall kunna tillämpas. Denna formulering är alltför snäv. Enligt regeringens mening bör lärosätenas kontakter med det övriga samhället öka och fördjupas och kraven på lärosätena behöver härvid skärpas. Regeringen anser att detta bör komma till uttryck i högskolelagen.

Högskolans tredje uppgift bör vara att samverka med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet. Uppgiften bör omfatta spridning av forskningsinformation, samverkan med det omgivande

samhället för att utveckla högskolans utbildning och forskning samt att högskolan skall vara till direkt nytta för allmänheten. Uppgiften skall genomföras inom ramen för högskolans ordinarie resurser. [---]

Information om och spridning av forskningsresultat

Genom att sprida såväl nationella som internationella forskningsresultat kan universitet och högskolor bidra till ett förbättrat nyttiggörande av kunskapen. Universitet och högskolor har en viktig roll i att medverka till förändringar och att hitta nya lösningar på t.ex. produktionstekniska och arbetsorganisatoriska problem. Utredningen om nyttiggörande av forskningsresultat (NYFOR) efterlyser i sitt betänkande Samverkan mellan högskolor och näringsliv (SOU 1996:70) ett klart mandat till högskolan att samverka med näringslivet och andra samhällssektorer och föreslår att detta slås fast i högskolelagen.

Det är enligt regeringens mening angeläget att forskningsinformation får en så bred spridning som möjligt. Det är därför önskvärt med en ökad rörlighet mellan högskolan och det övriga arbetslivet för att öka utbytet av information. Regeringen anser att fler forskarutbildade bör anställas i olika verksamheter i samhället. [---]

Direktnytta för allmänheten

En viktig del av den tredje uppgiften är att varje lärosäte informerar den egna regionen om möjligheten att vända sig till högskolan för information av olika slag. Storföretagen har ofta väl utvecklade kontakter med såväl svenska som utländska lärosäten. Högskolan bör därför särskilt arbeta för att underlätta för den egna regionens företag, framför allt för de mindre och medelstora företagen, att utveckla sina kontakter med den akademiska världen. Högskolan har kunskap om bl.a. EU, informationsteknologi och forskningens resultat som är av stort värde för företag och organisationer. Lärosätena har också en unik kontaktyta med andra delar av samhället och med lärosäten utomlands. Högskolan bör därför avsätta resurser för att sprida kunskap till regionens företag och för att underlätta för dessa att själva vända sig till högskolan med sina frågor. (Riksdagens proposition 1996/97:1, s bilaga 5, 87f)

Den gamla formuleringen, ”I forskning och utvecklingsarbete ingår att sprida kännedom om verksamheten samt om hur sådana kunskaper och erfarenheter som har vunnits i verksamheten skall kunna tillämpas”, försvann ur högskolelagen och ersattes med den nya, med en tydligare markering om samverkan, den 1 januari 1997.

Kapitel 2: Forskningsrådsnämnden och den tredje uppgiften

Inledning

Omedelbart efter att högskolelagen där den tredje uppgiften skrevs in för första gången (1977) hade klubbats av riksdagen skapades den nya myndigheten Forskningsrådsnämnden (FRN). FRN fick, som vi ska se, ett brett uppdrag men ett av de viktigaste var att ombesörja att det spreds kännedom om de forskningsresultat som producerades med skattemedel vid universiteten.

I det här kapitlet kommer vi att lyfta fram ett antal aspekter av FRNs arbete. Syftet med detta arbete var att göra det möjligt för forskare vid svenska universitet att ta sitt ansvar för den tredje uppgiften. Under de år FRN verkar allokeras i genomsnitt 8-9% av deras budget till forskningsinformation. Mellan åren 1983-1993 innebär detta årligen en satsning på mellan 2,9–5,4 miljoner kronor, och i FRNs verksamhetsberättelser är ”Stöd till forskningsinformation inom högskolan” under dessa år den återkommande största posten i redovisningarna av budget för forskningsinformation. Resurser fördelas här i stor utsträckning som medel till enskilda forskare, men också till mer programmatiska satsningar som utbildningar av forskare i forskningsinformation. Projekt riktade mot barn och ungdomar är särskilt prioriterade och utgör den näst största återkommande posten (se till exempel FRN 1987, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994). Trots de jämförelsevis blygsamma ekonomiska resurserna producerade FRN en stor mängd forskningsinformation, bland annat i skriftserien *Källa* som vi behandlar senare i rapporten. I fokus för detta kapitel är dock de utredningar som FRN beställde där man reflekterade över och definierade sitt uppdrag samt kartlade viktiga aktörer inom forskningsinformationen i Sverige.

En av de mer svårhanterliga aspekterna av den tredje uppgiften som återkommande tas upp i dessa texter är hur olika former av

forskningsinformation skall kunna ges ett meritvärde för forskarna vid de svenska universiteten. Regeringen menade ju att det låg universitetsforskare att sprida kännedom om sina resultat och sin verksamhet, men när FRN skulle verkställa de politiska ambitionerna så var problemet att arbete med forskningsinformation saknade meritvärde och att extra medel för verksamheten inte sköts till. I en sådan kontext, vilka var då incitamenten för att syssla med den lagstiftade tredje uppgiften och hur kan utökningen av den tredje uppgiften till att inkludera ”samverkan” förstås mot denna bakgrund?

Kapitlet börjar med en redogörelse för motiven bakom inrättandet av FRN och hur den nya myndigheten fick sin form. Därefter lyfter vi fram de spänningarna mellan olika former av forskningsinformation som finns i utredningar och rapporter, forskningsinformationens meritvärden och hur obligatorisk utbildning i forskningsinformation till en början förväntas kunna avhjälpa problemen med meritvärdet. I nästa avsnitt är FRNs komplicerade relation till den alltmer kritiserade så kallade sektoriseringsprincipen i svensk forskningspolitik i fokus (se Stevrin 1978). Vetenskapsteoretikern Aant Elzinga (1980, s 123) har sammanfattat sektorsprincipen som att ”the organ responsible for planning and development in a certain sector of society must also formulate and finance that sector’s R&D program”. Till skillnad från de traditionella forskningsråden som skulle finansiera grundforskning så var majoriteten av styrelserna inom sektorsorganen besatta av representanter för intressen utanför forskarsamhället (näringsliv och myndigheter). Sektorsplaneringen skulle komma att bli allt mer inflytelserik i det svenska forskningspolitiska landskapet, framför allt under 1960- och -70-talen, men redan från början var uppdraget att göra den akademiska forskningen relevant för berörda samhällssektorer.

Vi visar att den samverkansprincip som skrevs in i den tredje uppgiften 1997 riktade sig mot vissa aktörer utanför universiteten, medan andra blev problematiska i det avseendet. FRN fick här arbeta med den tredje uppgiften och nyttjarinformation i en samhällelig kontext där en nyansering och kritik av den övertro på den vetenskapliga kunskapens säkerhet och det ”expertvälde” som rått

under 1960-och 70-talen var framträdande. Den påbörjade nedmonteringen av sektorsprincipen är ett uttryck för dessa omständigheter. Folkomröstningen om kärnkraft är här en viktig instans och den ovan nämnda tidskriften *Källa* som ges ut i ett femtiotal volymer av FRN under åren 1980-2000 präglas tydligt av ambitionerna att visa den vetenskapliga kunskapens perspektivberoende och ett avståndstagande från säkra vetenskapliga sanningar. Kapitlet avslutas med en redogörelse för det misslyckade försöket från den borgerliga regeringen och utbildningsminister Per Unckel att lägga ner FRN 1991, vilket skulle inneburit ett överförande av FRNs arbete med forskningsinformation till universiteten själva.

FRN och den tidiga verksamheten: "Forskning efterlyses"

Forskningsrådsnämnden etableras och får sina uppgifter beskrivna i svensk författningssamling den tredje januari 1977. Myndigheten kommer därefter att verka i 23 år och den sista december 2000 övertar det nybildade Vetenskapsrådet (VR) de uppgifter som FRN har haft. När FRNs styrelse sätts samman speglar den de sedan slutet av 1960-talet från flera håll formulerade kraven på inflytande från "allmänna intressen" på forskning och utveckling. Styrelsen kommer att bestå av riksdagsledamöter, företrädare för de tre stora löntagarorganisationerna (LO, TCO och SACO), representanter för de tre nya forskningsråden (humanistisk-samhällsvetenskapliga, medicinska och naturvetenskapliga) samt för Styrelsen för teknisk utveckling (STU) och Statens råd för skogs och jordbruksforskning. Sammantaget en blandning av företrädare för "allmänheten", den politiska sfären och stödjande organ för både tillämpad som grundforskning. Den frihet från politiska bindningar och myndighetsansvar som betonas i den utredning som ligger till grund för beslutet om inrättandet av FRN ges uppenbarligen en tolkning där mångfald i nämndens sammansättning skall garantera att egenintressen kan överkommas. Mångfalden i sammansättningen av styrelsen har alltså en legitimerande funktion i både etableringen och för de verksamheter som FRN skall ansvara för.

En viktig omständighet för tillkomsten av FRN är nämligen det uppfattade behovet av samordning och överblick över den mångfald av forskning som bedrivs i Sverige. Etableringen av FRN 1977 skedde också som en kompromiss eller dragkamp mellan två skilda uppfattningar om FRNs inplacering i det forskningsfinansierande landskapet: 1. FRN som ett övergripande organ, med uppgift att koordinera de övriga forskningsråden. Denna tanke återspeglas i FRNs engelska namn, *Swedish Council for Planning and Coordination of Research*. 2. FRN som ett organ där samhällsintressen kunde ges ett utrymme, i diskussioner och initiering av forskning, särskilt tvärvetenskapliga projekt som fallit mellan stolarna i den gamla rådsuppdelningen. Den senare rollen blev den som FRN kom att spela under större delen av sin verksamma tid. På så sätt kunde forsknings-, och forskningsrådets, autonomi behållas samtidigt som nya initiativ (heteronomi) ändå kunde tas. FRN blev i en viktig bemärkelse en lösning för motsättningar mellan autonomi/heteronomi, dvs. forskningens frihet och samhällsinflytandet på forskningen. Via FRN fick förespråkarna för styrning och samhällsrelevans sina intressen tillgodosedda och verksamheten på uppfattades som en lösning som båda sidor i kampen om forskningen och resurserna kunde acceptera.

Vid sidan av det uppfattade behovet av samordning och överblick över en mångfald av forskning som bevekelsegrund för etableringen av FRN, existerade alltså ett minst lika viktigt motiv i hanterandet av motsättningar mellan autonomi och heteronomi. Detta fortlever under hela den tid FRN verkar, och den motsättningen aktualiseras i början på 1990-talet då den första uppfattningen om FRNs roll aktualiseras på ett oväntat sätt (se nedan). (intervju med Hans Landberg, 2010-11-25; för en diskussion kring denna typ av organisation se Guston 2001.)

Motiveringen vid etableringen FRN är att ”åstadkomma [de] samverkansmöjligheter åt olika håll” och att samarbetet med de existerande råden och sektorsorganen ska underlättas, men också att nu forskning ska initieras (SOU 1976:25, s 231ff). Därtill kommer informations- och dokumentationsfrågor samt finansiering av dyrbar vetenskaplig utrustning (SOU 1975:26, s 234). Den nya rådsorganisationen ska dessutom ”kunna främja och stödja forskning

av betydelse för samhället och den vetenskapliga utvecklingen” och kunna ”sprida information om forskning och forskningens resultat” (SOU 1976:25, s 234). Det är i den nya forskningsrådsorganisationen såväl de tre forskningsråden som forskningsrådsnämnden som har ansvar för att information om forskning och forskningsresultat sprids.

Forskningsrådsnämnden skall särskilt ansvara för en allmän och övergripande information och den föreslås få resurser att ge stöd till informationsprojekt över hela det vetenskapliga fältet. Härigenom, menar man, kan även på forskningsinformationsområdet skapas ett system av samma slag som gäller för forskningsrådets stöd till forskning. Även om FRN ges ett övergripande ansvar för forskningsinformationen är det högskoleorganisationen ansvar och egna resurser som ses som en förutsättning för att FRNs verksamhet med den tredje uppgiften skall bli framgångsrik (SOU 1975:26, s 251f).

Det är alltså mycket som hamnar på den nybildade myndighetens bord, något som är tydligt i den närmast monumentala arbetsuppgift som tillskrivs FRN. Enligt den förordning som reglerade verksamheten hade man

[...] att ta initiativ till och stödja forskning främst inom områden som är angelägna från samhällets synpunkt. Nämnden skall härvid beakta behovet av tvär- och mångvetenskaplig forskning [...]
Nämnden skall verka för att information om forskning och forskningsresultat samt om framtidsstudier sprids. (Svensk författningssamling, 1977:35, § 2-3)

Mer specifikt uttryckt hade man det mycket omfattande uppdraget att:

[...] främja samordning och samarbete mellan forskningsråden inom utbildnings- och jordbruksdepartementens verksamhetsområden samt, i vad avser teknisk grundforskning, mellan forskningsråden och styrelsen för teknisk utveckling [...] vidare att främja samarbetet mellan forskningsråden, å ena sidan, och andra myndigheter och

organ, å andra sidan, i frågor som avser initiativ till forskning, vetenskaplig bedömning av forskning eller finansiering av forskning [...] svara för att nämndens och forskningsrådets verksamhetsformer och organisation fortlöpande ses över [...] fördela medel till forskning [...] ta initiativ till framtidsstudier [...] svara för en allmän och övergripande information om forskning och forskningsresultat samt om framtidsstudier. (Svensk författningssamling, 1977:35, § 2-3)

Dessutom hade man att ”främja internationellt forskningssamarbete på sådana områden där detta inte ankommer på annan myndighet”. För att få ett underlag för sina uppdrag genomför FRN 1977 två större på varandra följande enkäter om forskningsbehoven bland ”ett antal organ med uppgifter inom det sektoriella FoU-området”. För första gången görs nu i Sverige en större inventering av uppfattade behov av forskning inför framtiden. Frågorna är brett formulerade:

Vilka samhällsproblem riskerar idag att bli otillräckligt beaktade eller försummade av forskningen därför att de ligger mellan sektorsgränser, mellan forskningsråd och discipliner eller av andra liknande skäl?

Inom vilka samhällsområden kan ny kunskap tillföras genom en breddning av forskningsinsatserna och inom vilka forskningsfält utvecklas ny kunskap av betydelse för nya områden?

Inom vilka sektorer finns behov och förutsättningar för en forskning av utpräglat långsiktig betydelse? (FRN 1977a, s 44.)

De svar som inkom har därefter skickats ut på en remissrunda till 159 myndigheter, bildningsorganisationer, sektoriella forskningsorgan, vetenskapliga akademier och sociala rörelser. De synpunkter och förslag som remissrundan resulterade i är mycket mångfacetterade och i den FRN-rapport, *Forskning efterlyses* från 1977, som publiceras redovisas de under allmänna kapitelrubriker som ”Befolknings- och invandrarfrågor”, ”Ekonomi och handel”, ”Markanvändningsfrågor”,

”Energifrågor” et cetera vilket gör förslag och synpunkter svåröverblickbara. I det inledande kapitlet i rapporten hänvisar nämnden till Kungliga vetenskapsakademins enkätsvar där man betecknar FRN som en broslagare mellan olika vetenskapsgrenar och institutioner. En av FRNs viktiga roller är här att ”överbrygga förtroendeklyftor mellan olika vetenskapsgrenar”, men också att vidga forskningskommunikationen från att bara vara en företeelse som tar plats mellan politiska beslutsfattare och företrädare för forskningen till att innebära ett tillvaratagande av ”allmänhetens” erfarenheter och dra in dessa i [myndigheternas] beslutsunderlag”. Man lyfter också fram enkätsvar som betonar behovet av underlag för att kunna sprida kunskap om vilka rättigheter och skyldigheter människor har inom olika samhällsområden (FRN 1977a). Mot denna bakgrund och att FRN har ett ansvar för den tredje uppgiftens implementering och genomförande är det märkligt att det uppdraget eller forskningsinformation inte behandlas i någon större utsträckning, dessa områden finns till exempel inte med enkätfrågorna och är utöver den retoriska nivån inte något som närmare tas upp i rapporten.

Forskning efterlyses pekar ut en riktning för FRNs kommande arbete som syftar till att åtgärda det sena 1960- och 70-talets förtroendekris för vetenskaplig forskning i Sverige. Denna framkallades bland annat av universitetens och forskningens nära samverkan med industri och näringsliv och den svenska forskningens fragmentisering i samband med sektoriseringen (Bragesjö, Elzinga och Kasperowski 2011). FRNs arbete kan i den meningen sägas vara att navigera mellan dessa två stora problemkomplex. Resultatet av enkäten medför att FRN under 1977-78 tillsätter flera arbetsgrupper för att ytterligare inventera behovet av forskning och inkomma med förslag till Forskningsrådsnämndens ledamöter. Arbetsgrupperna innefattade kommittéer för Utbildning och arbetsliv, Kemiska hälsorisker i vår totala miljö, Alkohol och drogforskning, Information om forskning, Livsmedelsproduktion, Konsumtion och kostvanor.

Forskningspolitiska studier som underlag för FRNs verksamhet

Med genomförandet av dessa enkäter hade nu FRN inventerat de behov man hade att tillfredsställa inom det svenska forskarsamhället. För att få en konceptuell vägledning bland alla dess svar och synpunkter, och för att ytterligare mejsla ut hur FRN skulle förvalta sitt uppdrag, och som en förberedelse till regeringens forskningspolitiska prioriteringar i början av 1980-talet, engagerade FRN vetenskapsociologen Stuart Blume, då vid London School of Economics, för att författa en översikt över forskningspolitiska studier och deras relevans för FRNs uppdrag.⁷ Liksom i *Forskning efterlyses* (FRN 1977a) finns i Blumes skrift inget om allmänhetens plats i forskningskommunikationen, vare sig som företeelse eller tänkbart forskningsobjekt.

Blume tar istället avstamp i ett konstaterande att tävlan om offentliga resurser är hårdare än någonsin och att detta får konsekvenser för statsmakternas vilja att satsa resurser på forskning och utveckling. Han framhåller det osäkra kunskapsläget när det gäller utvecklandet av strategier för optimeringen av samverkan mellan industri, näringsliv och universitet (Blume 1981, s 1). Hittills har, enligt Blume, inget tillfredsställande sätt framkommit att mäta på vilken nivå statliga investeringar i forskning bör ligga om ekonomisk tillväxt och innovation är det överskuggande målet.

När det gäller ”organisatoriska determinanter” för effektiv och framgångsrik forskning lyfter han dock fram ett antal punkter där stark konsensus existerar; att effektiva formella och informella kommunikationskanaler existerar mellan forskningsmiljöer och hur forskargrupper bör sättas samman för optimal kvalitet etc. Denna typ av mikrostudier har dock fokuserat på enskilda miljöer och forskargrupper inom grundforskningen och är svår eller omöjlig att generalisera till strategier på en aggregerad nationell nivå.

⁷ Stuart Blume hade några år tidigare (1974) kommit ut med boken *Towards a political sociology of science* där han undersökte vetenskapens organisatoriska, institutionella och kommunikativa förhållanden. Med detta institutionellt analytiska perspektiv sågs Blume antagligen som särskilt lämpad att sammanfatta relevant forskning för FRNs framtida vägval.

Den forskningsmässiga basen för utvecklandet av konkreta strategier för FRNs mycket stora uppdrag är alltså enligt Blume tämligen magert eller osäkert, men den sektorisering som genomfördes i flera OECD-länder under 1970-talet för att föra forskningen närmare avnämarna har enligt Blume visat sig mindre lyckad för långsiktiga satsningar inom grundforskningen och mer centraliserad koordinering av forskning har fått ett uppsving (Blume 1981, s 5). Till syvende och sist är de existerande besluts- och administrativa strukturerna och rutinerna avgörande för vad som är möjligt när det gäller styrning av forskning. En rekommendation är dock att tillgängliggöra flexibla resurser för långsiktigt tvärvetenskapligt arbete och detta sammanfaller väl med motiven för inrättandet av och FRNs uppdrag.

När det gäller investeringar i forskning och innovation inom näringslivet är de avhängiga marknadsmässiga framgångar, men i vilken omfattning offentliga medel skall finansiellt stödja forskning och utveckling inom industrin finns ingen konsensus. Avregleringar och mindre skattetryck verkar dock ha en påverkan på företagens vilja och förmåga att utveckla innovationer. Den ökade regleringen av forskning och utveckling inom läkemedelsområdet som en följd av den så kallade neurosedynskandalen, får tjäna som en illustration över minskade möjligheter till ekonomisk tillväxt. Neurosedyn var ett receptfritt läkemedel som Astra sålde men som visade sig orsaka missbildningar när det användes av gravida kvinnor.

Trots hänvisningarna till ett osäkert kunskapsläge innebär Blumes sammanfattande kommentarer ett starkt legitimerande av etableringen av FRN. Ett mer samlat grepp för att koordinera forskning, ökat samarbete mellan olika forskningsområden, att kartlägga, initiera, stödja och koordinera forskningssatsningar med särskilt stark samhällsrelevans kan lätt finna stöd i Blumes allmänna rekommendationer. När det gäller FRNs ansvar för den tredje uppgiften säger Blume dock inget som kan ligga till grund för att skapa incitament för forskare inom universitet och högskola att leva upp till den nya högskolelagens formuleringar om forskningsinformation och spridning av kunskap.

På jakt efter den tredje uppgiftens meritvärde

Frågan om forskningsinformation, och särskilt om arbete med sådan kan och ska vara meriterande, blir istället föremål för en rad utredningar från FRNs sida. Med FRN som institutionell förankring för forskningsinformation skapas nu både behov och möjligheter som inte existerat tidigare för att närmare undersöka och inventera på vilket sätt denna verksamhet bäst kan bedrivas. I ett första skede handlar dessa initiativ om att få grepp om forskningsinformationens olika betydelser och praktiker. Redan i forskningsrådsutredningen *Forskningspolitik* från 1977 hade man emellertid urskilt två huvudsakliga definitioner av forskningsinformation. För det första vetenskaplig forskningsinformation, det vill säga sådan som är en väsentlig del av universitetens andra och första uppdrag, publiceringen av forskningsresultat och användningen av dessa i undervisningen. För det andra samhällsinriktad forskningsinformation som dessutom delades upp i tre undergrupper, avhängigt målgrupperna för informationen: nyttjarinformation (till yrkesverksamma), allmän forskningsinformation (till en icke-specialiserad allmänhet) och beslutsinformation (till olika typer av beslutsfattare inom offentlig verksamhet). Man skiljer också på informationsspridning och informationsförsörjning, där det senare handlar om att kunna tillhandahålla den information som efterfrågas av intresserade medan informationsspridning handlar om att väcka intresse. Man går sedan vidare och argumenterar att möjligheterna för forskningsinformation är beroende av information om och registrering av pågående forskning; här måste det byggas upp bättre system där ”fortlöpande registrering av forskning” kan åstadkommas (SOU 1977:52, s 270f.)

I en expertbilaga till utredningen *Forskningspolitik* från 1977, *Forskning i kontakt med samhället* (SOU 1977:55) fördjupar sedan utredaren Eric Dyring de olika definitionerna av forskningsinformation. Förutom att upprepa den samhällsinriktade forskningsinformationens undergrupper; nyttjarinformation, allmän forskningsinformation och beslutsinformation, uppställs här en rad skäl för

forskningsinformation. Forskningsresultatens användning är av betydelse för samhällsarbete. De ska snabbt komma till användning inom näringslivet, förvaltningen och politiken. De demokratiska aspekterna av forskningsinformationen lyfts särskilt fram: det är skattebetalarna som finansierar forskningen de har därför en rättighet att få del av den kunskap och de resultat som generellt har ”stor betydelse för samhällsarbetet” och ”berör hela samhället och alla medborgare” (SOU 1977:55, s 1ff).

”Återinformation” från samhället till FoU-verksamheterna på universitet och högskolor är också nödvändig för ”planering och utveckling [...] för att få synpunkter på verksamheten och aktuella behov”. Dyring ser universiteten som en central aktör i uppfyllandet av den tredje uppgiften och menar att mer systematiska och organiserade former utvecklades med början under 1960-talet. Nu (1977) har varje lärosäte egna informationsenheter och totalt är ett 50-tal personer anställda på nationell basis. Med den nya högskolelagen så kommer denna verksamhet att behöva utökade resurser, menar han.

Samtliga forskningsråd har stött den *vetenskapliga* resultatpubliceringen. När det gäller populärvetenskap har Naturvetenskapliga forskningsrådet (NFR) en särställning, med en lång tradition av olika verksamheter. Sektorsorganen ses också som en mycket viktig aktör för att sprida *nyttjarinformation*. Dyring nämner också SAMSUS, RIFO och en lång rad andra organisationer och enheter av betydelse för nyttjar- och beslutsinformation.

De olika sektorsorganen har nämligen inte bara att stödja forskning inom sina respektive område utan måste också se till att resultaten når avnämarna (nyttjarinformation). Inom sektorsorganen, menar Dyring, bedrivs sällan allmän forskningsinformation, några undantag är Försvarets forskningsanstalt (FOA), Byggforskningsrådet (BFR), Styrelsen för teknisk utveckling (STU), Naturvårdsverket och Lantbruksuniversitetet (SLU). Som sektorsorgan har de varit mycket betydelsefulla för den tekniska och vetenskapsbaserade utvecklingen inom respektive område och dessutom aktivt arbetet med nyttjarinformation.

Dyring tar också upp brister i det svenska systemet för forskningsinformation. Kvantiteten på informationen har ökat, men kvaliteten måste höjas. Informationen behöver också bli mer lättillgänglig, nya former och nya spridningsvägar måste undersökas och etableras. Den har också varit för enkelriktad och styrts av producenterna. ”De teoretiska informationsmodellernas krav på att stimulera en återinformation från mottagarna tillbaka till sändarna har knappast tillgodosetts i någon större utsträckning. Därför bör behovet av direkta kontakter och möjligheter till dialog beaktas bättre” (SOU 1977:55, s 53). Dyring poängterar också att nyttjarinformationen dominerar, och att jordbruks- och byggnadsområdet utgör bra exempel på en välorganiserad informationsverksamhet. Resurserna för mer allmän forskningsinformation är i jämförelse blygsamma, menar han, och föreskriver en inriktning på den allmänna forskningsinformationen där:

[...] sprida information och etablera kontakter kan inte ske uteslutande på forskningens villkor. Växel- och samverkan med olika överföringskanaler och samhällsgrupperingar är en nödvändighet. [...] Det finns viktiga inslag av analys och argumentation i allt forskningsarbete. I arbetet kommer olika slag av värderingar att präglade och styra mycket av argumentationen. Att utesluta detta, som är så intimt förknippat med forskningsarbetet, i informationen om forskning är varken möjligt eller önskvärt. [...] Inslag av argumentation och pläderytelse kan knappast undvikas i en meningsfull samhällsriktad forskningsinformation. De kan inte filtreras bort för att tillgodose konstlade krav på värderingsfrihet, som i sig är en omöjlighet. Informationen måste i stället vara mångsidig och obunden. FoU-området i större utsträckning än hittills bör etablera kontakter och söka samverkan med myndigheter, organisationer etc. utanför FoU-området. Det gäller folkrörelser, fackföreningar, ideella organisationer, studieförbund, skolor, föreningar, fria grupper etc. sådana kontakter har hittills varit sporadiska”. (SOU 1977:55, s 56)

De synpunkter som Dyring framför här kommer senare FRN att ta fasta på i utgivningen av *Källa*, den tidskrift i FRNs regi som betytt mest för att uppfylla den allmänna forskningsinformationens ofta återkommande bevekelsegrunder om den vetenskapliga kunskapen betydelse för demokrati och politiska beslut. Trots dessa insikter om de olika aspekterna av forskningsinformation saknas någon typ av analys hos Dyring av de incitament forskarna behöver för att engagera sig i denna viktiga verksamhet, både när det gäller de ekonomiska resurserna men i synnerhet hur denna verksamhet kan vara meriterande. FRN låter nu ett antal utredare återkommande genomlys forskningssinformation med avseende framförallt på hur de olika undergrupperna till den samhällsinriktade forskningssinformation skall kunna behäftas med ett meritvärde inom forskarsamhället.

Det svårfångade meritvärdet

När den tredje uppgiften skrivs in i högskolelagen 1977 som en del av de obligatoriska göromålen för forskare vid universiteten hade detta inte åtföljts av några specifikationer av på vilka grunder forskningssinformation kunde eller skulle vara befordringsgrundande; det verkade som om statsmakterna och de folkvalda politikerna mer eller mindre tog det för givet att forskarna skulle följa lagen. Trots att frågan om införandet av forskningssinformation och den tredje uppgiften i högskolelagen varit föremål för livliga diskussioner och tillmätts stor betydelse under en längre tid, så var det otydligt vad man kan kräva av forskarna i det avseendet och hur denna aktivitet, vilken kan ta sig en mängd olika uttryck, skulle värderas.

I flera rapporter försökte man med utgångspunkt från de nyanseringar av begreppet forskningssinformation som gjorts i tidigare utredningar och policydokument klarlägga eller möjliggöra meritvärdet, men denna problematik åtföljer ständigt ambitionerna att implementera den tredje uppgiften och särskilt den allmänna forskningssinformation. Som vi tidigare nämnt hade FRN att navigera mellan två stora problemkomplex: universitetens nära samverkan med industri och näringsliv samt sektoriseringen. Nu tillkom ytterligare ett, i

ambitionerna att implementera den tredje uppgiften ställdes förvaltandet av allmänhetens förtroende för universiteten och vetenskapen mot forskarnas inomvetenskapliga möjligheter till meritering och karriär. Att upprätthålla allmänhetens förtroende för universiteten och vetenskapen genom forskningsinformation är inte alltid kompatibelt med möjligheterna till karriär som forskare.⁸

Den avgörande frågan är hur förhållandet mellan forskningsinformation och forskares karriär ser ut? Ett ideal om att forskningen skall stå fri från politiska och ekonomiska intressen kan dessutom få konsekvenser för den tredje uppgiften. Inom universitetens första och framförallt andra uppdrag fanns sedan länge ett väl etablerat värderingssystem, visserligen diskuterat och ibland kraftigt ifrågasatt, men i stora stycken oundvikligt för den som vill göra karriär inom universitetsforskningen. I den tredje uppgiften riskerar forskare att utsättas för bedömningar av aktörer utanför vetenskapen och nu hade man enligt högskolelagen dessutom en skyldighet att göra så. Samtidigt går det att hävda en närmast moralisk skyldighet att delge medborgarna resultaten av det vetenskapliga arbetet, som ju görs möjligt med allmänna medel. Den tredje uppgiften är således omgärdad av en rad till synes oförenliga storheter.

Nyttjarinformationens meritvärde

Av formerna för samhällsinriktad forskningsinformation var det erfarenheterna av den så kallad nyttjarinformationen som bedömdes särskilt viktig att få utredd av FRN. Nyttjarinformationen, menade man, hade en lång historia i Sverige. Inte sällan sammanföll den med den sedan länge etablerade samverkanstraditionen. Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) hade sedan början av 1960-talet arbetat med nyttjarinformation, men denna typ av forskningsinformation inom det svenska jordbruket har längre rötter än så (1500-talet nämns

⁸ Flera utredare och författare konstaterar detta och forskningsinformationens ringa meritvärde och att den ”bör” få ett sådant återkommer ständigt i diskussioner om den tredje uppgiften. Se bland annat Forskningens framtid (SOU 1981:29, s 67); även Kjällerström (1984), s 9.

i en utredning; se FRN 1981, s 23)), som exempel nämns att Sveriges radio sedan 1930-talet varje vecka haft en stående programpunkt med råd till lantbruket och innan dess utgick sådan information från bland annat Kungliga vetenskapsakademien.⁹ Under 1960- och -70-talen hade också den tilltagande sektoriseringen inneburit att nya erfarenheter av nyttjarinformation inom andra områden hade samlats som nu behövde utredas för att finna goda exempel för nya satsningar.

Regeringen beslutar därför den 14 juni 1979, samtidigt som FOSAM:s arbete med försöksverksamheten att öka ”näringslivskontakten för forskare” pågår, att uppdra åt FRN och Universitets- och högskoleämbetet (UHÄ) att låta en arbetsgrupp ”undersöka vilka behov av nyttjarinformation om forskning som inte är tillfredsställande tillgodosedda samt lämna förslag i fråga om hur de problem som eventuellt kan vara förknippade med utökad nyttjarinformation skall lösas”. I den delrapport som kommer från utredningen definieras sedan nyttjandeinformation som: ”[...] information om forskning till sådana grupper utanför högskoleenheterna som på olika sätt i sin yrkesverksamhet kan behöva använda sig av forskningens resultat” (FRN 1981a, s 4).

I den rapport som publiceras 1981 menar utredarna att det är viktigt att definitioner görs klarare så att uppgifter och ansvar bättre kan fördelas mellan ”instanser och personalgrupper” och framhåller att erfarenheter med nyttjarinformation om forskning inom lant-, skogsbruk samt byggnadsområdet är omfattande. De flesta exemplen på institutionella arrangemang för att främja nyttjarinformation hämtas i utredningen från sektorsorgan eller intresseorganisationer utanför universiteten, till exempel Statens råd för byggnadsforskning, Träforskningsinstitutet, Lantbrukarnas riksförbund, hushållnings-sällskapen etc.

Med exempel från bland annat kemiområdet, betonas nyttjandeinformationens betydelse för samverkan, till exempel i forskningsprojekt delade mellan industri och universitet, och att en utveckling av samverkan bland annat måste inkludera ökade

möjligheter till sökningar av publicerade arbeten i databanker samt att ”de personer som skall föra ut informationen talar samma språk som forskare och industrifolk”. Nyttjandeinformationens närhet till den vetenskapliga informationen betonas mer eller mindre explicit, det vill säga de inomvetenskapliga publikationerna, och deras möjligheter att gagna samverkan i forskningsprojekt. Detta synsätt gör implicit gällande att nyttjandeinformationen i stor utsträckning subsumeras under universitetens andra uppdrag: forskning i samverkan med industri, näringsliv och myndigheter och utbytet av forskare mellan högskolan och näringslivet ses som ”centralt och bör befordras” (FRN 1981a, s 50). En aspekt av denna typ av forskningsinformation tas dock inte upp, nämligen att den kan kringkäras av det faktum att nära samverkan med universitet och industri ofta har till avsikt att frambringa konkreta tillämpningar i form av kommersiella teknologier och patent vilket kan resultera i nyttjarinformation inte görs tillgänglig offentligt av skäl som har att göra med konkurrensutsatthet och patenträttigheter på marknader.

I samma FRN- och UHÄ-rapport från 1981 redovisas också en begränsad utredning av nyttjarinformation utgående från humaniora och samhällsvetenskap med exemplet barnkulturforskning. Valet av detta område motiveras med den nyligen publicerade propositionen om Barn och kultur, det av FN utsedda internationella barnåret (1979), grundskolans nya läroplaner (Lgr 80) och inrättandet av ett centrum för barnkulturforskning vid Stockholms universitet 1980. Kulturrådet, Skolöverstyrelsen och Centrum för barnkulturforskning ligger i fokus som nyttjare och i övrigt är det yrkesgrupper inom den offentliga sektorn som dessa myndigheter och forskningsinstitutioner har i uppdrag att granska och vägleda: lärare, bibliotekarier fritidspedagoger, kultursekreterare m fl som ses som mottagare.

Framgångsrik nyttjarinformation inom humanvetenskapen bedöms ha andra egenskaper än inom teknik- och naturvetenskap. Den närmast instrumentella kopplingen till innovationer är här utbytt mot en syn på nyttjarinformation som kan ”stimulera nyttjarna till analys av egna problem och handlingsalternativ [...] ge dem impulser till fortsatt eget kunskapssökande” (FRN 1981a, s 69).

Det är också påfallande att man som en förutsättning för framgångsrik nyttjarinformation inom humaniora- och samhällsvetenskap identifierar att ”forskare och nyttjare har realistiska förväntningar på varandra” (FRN 1981a, s 69). Det är något som är frånvarande i de förutsättningar för framgångsrik nyttjarinformation som utredarna listar för naturvetenskap och teknisk forskning och som till största delen tar upp logistiska problem; samspelet med användarnas behov och förutsättningar, nödvändigheten av ”mellanlänkar” för att strukturera och samordna information och resurser, personliga kontakter, utbildningen av forskare och framförallt att varje forskningsprojekt som är statsfinansierat ”bör planeras och budgeteras även med avseende på hur information och resultatspridning skall ske till skilda nyttjargrupper utanför högskolan”. Det är det sistnämnda som särskilt lyfts fram av FRN och UHÄ i en hemställan till regeringen (se FRN 1981b).

Med sina definierade aktörer och projekt ses nyttjarinformationen när det gäller naturvetenskap och teknik som lättare att utvärdera än den forskningsinformation som produceras för en svärfångad allmänhet, och som dessutom kan ta sig en mängd olika uttryck i olika medier. För utredarna är också meritvärdet för arbete med nyttjarinformation ett mindre eller inte existerande problem; det nämns överhuvudtaget inte i delrapporten. En generell implicit tendens när det gäller diskussioner om meritvärde för forskningsinformation är att ju närmare universitetens första (undervisning) och andra uppgifter (forskningen) de kan lokaliseras i praktik och institutionella arrangemang, desto större är också möjligheten att den kan ges ett meritvärde. FRNs hemställan till regeringen, mot bakgrund av vad som framkommit i delrapporten, att forskningsprojekt alltid skall innehålla en plan också för forskningsinformation går också i den riktningen, med ett närmande till den andra uppgiftens klarare meritvärde.

Sammanfattningsvis har FRN i sin delrapport av utredning om nyttjarinformation gett denna typ av forskningsinformation ett värde i relation till samverkanstraditionens fokus på nära samarbete mellan universitet, näringsliv och industri med innovationen som ett starkt

incitament och slutmål. Inget om allmänhetens förtroende för vetenskapen nämns i utredningen.

1983 är arbetsgruppen från FRN och UHÄ färdig och slutrapporten *Från forskning till tillämpning* publiceras (se FRN 1983a). Kopplingen till samverkanstraditionen är nu mycket klar och tydlig med fokus på naturvetenskaplig och framförallt teknisk forskning. De exempel som ges på nyttjarinformation inom det humanistiska området i delrapporten redovisas också i slutrapporten, men nu tillkommer också visionen om humanioras kommande stora betydelse för att skapa kunskap

som har betydelse t ex för avsättning och användning av industriella produkter. Teknikutvecklingen leder dessutom till sociala och samhällsvetenskapliga effekter som måste studeras parallellt. Vi är övertygade om att detta är ett viktigt tillämpningsområde för den humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningen” (FRN 1983a, s 53).

En diskussion om meritvärdet av nyttjarinformationen för de verksamma forskarna saknades i delrapporten men får ett utrymme i slutrapporten. Tidsaspekten tas nu upp för att förklara att forskare inte alltid har möjligheten att föra ut forskningsresultaten. Forskningsarbete är projektorienterat och när ett projekt är avslutat tar nästa vid, genomförd forskning inte ”kringaktiviteter” gagnar den vetenskapliga karriären. Det är därför, enligt utredarna helt nödvändigt att informationsverksamheter får ett meritvärde och från högskolehåll är uppfattningen att träning i sådana färdigheter förs in redan under forskarutbildningen (FRN 1983a, s 38).

Utredarna själva menar dock att det är ”principiellt klart” att förmedling av forskning måste vara meriterande eftersom den står inskriven i högskolelagen. Hur fördelningen mellan de tre uppgifterna skall komma till uttryck är dock något som måste bestämmas lokalt vid de olika lärosätena när tjänster tillsätts (FRN 1983a, s 63). Liksom

tidigare finns inget i slutrapporten om förtroendet för vetenskapen och universiteten i anslutning till den tredje uppgiften.

Den allmänna forskningsinformationens meritvärde

Efter utredningarna om nyttjarinformation som publicerades i början av 1980-talet har en rad betänkanden och utredningar uppehållit sig kring den viktiga betydelsen av den allmänna forskningsinformationen. Den allmänna forskningsinformationens stora betydelse för det moderna samhällets demokrati har alltid betonats i rapporter och utredningar från FRN och annorstädes. I den första större internationella presentation av arbetet med forskningsinformation som FRN publicerar på engelska 1984 heter det inledningsvis att:

A vital component in providing state-backed information on research is to realize that knowledge is one of the cornerstones of democracy. The questions at issue, and results being achieved within research, should be made more easily accessible to society and the general public. Researchers need support and encouragement in this task. [...] The general public can partake in the decision-making process only when it is fully aware of the main issues in any question [...] Research results are coming more into demand. At the same time more and more new discoveries or break-throughs are being questioned [...] this has led to more uncertainty. (FRN 1984a, s 5)

Resten av publikationen redovisar FRNs kvantitativt imponerande arbete med den allmänna forskningsinformationen. Särskilt betonas de olika projekt som riktas till barn och unga, men också skriftserien *Källa* och dess roll i den svenska kärnkraftsomröstningen presenteras som ett exempel på ”dialogue on uncertainty”. Det är lätt att få intrycket att forskarna vid de svenska universiteten, bara de får tillräckligt stöd, är villiga att engagera sig i den allmänna forskningsinformationen, ”Support to the universities - increased demand” heter det och det har inte funnits någon brist på ansökningar till FRN från forskare vid de svenska universiteten (FRN 1984a, s 10).

Några år innan denna presentation av FRN för en internationell publik hade frågan om forskningsinformationens merit- och befordringsvärde tagits upp i en utredning om forskningen och forskarutbildningens framtid i Sverige. Utredningen genomfördes av Utbildningsdepartementet på uppdrag av den borgerliga regeringen och tar upp fyra angelägna områden inom forskningsinformationen, forskares medverkan i forskningsinformation, informationservice till massmedia och fortbildning av journalister, forskningsinformation till barn och ungdomar och forskningsinformation till beslutsfattare. Sammantaget ser man arbetet med forskningsinformationens olika områden som så viktigt att den bör ges ett meritvärde:

Enklast sker detta naturligtvis i de fall där forskaren fungerar som redaktör för en populärvetenskaplig tidskrift eller skriver populärvetenskaplig litteratur. En dylik verksamhet bör räknas som merit vid tillsättning av sådana tjänster där pedagogisk skicklighet är en av bedömningsgrunderna. SOU 1981:29, 67)

I utredningen kopplar man alltså den allmänna forskningsinformationens möjligheter till meritering till de bedömningsgrunder som vanligtvis ingår i universitetens första uppgift, undervisningen. Detta är ett handhavande av problemen med den allmänna forskningsinformationens meritvärde som över tid växer sig starkare och i mitten på 1980-talet ligger till grund för en förändring av högskoleförordningens befordringsgrunder för lärare inom högskolan (se nedan).

I den borgerliga koalitionsregeringens forskningspolitiska proposition som publiceras 1982 betonas, i vanlig ordning, forskningsinformationens stora betydelse för både samhällets och forskningen utveckling i instrumentella ordalag, forskningen utgör ett ”viktigt instrument för att utveckla verksamheten inom olika sektorer” (Riksdagens proposition 1981/82:106, s 99). Riksdagens utbildningsutskott betonar också vid samma tid att informationsverksamheten måste utvecklas flexibelt vid de olika högskoleenheterna

och efterfrågar försöksverksamheter för ”spridandet av information om forskning och forskningsresultat” (Utbildningsutskottet 1981, s 48f).

Diskussionerna rör nu i större utsträckning än tidigare de olika definitionerna av den allmänna forskningsinformationen, vilka aktörer vid universiteten som skulle vara ansvariga för verksamheten, om särskilda tjänster skulle skapas och/eller hur stort ansvar forskarna själva skulle ha för informationsarbetet. Det sistnämnda, att särskilt den allmänna forskningsinformationen utgick från de forskare som bedrev forskning inom området, argumenterades för från flera håll, bland annat av utredarna bakom forskningen och forskarutbildningens situation i den nya högskolan (SOU 1981:29, s 66). Forskarna har ett ”informationsansvar” – och i enlighet med detta bör FRN satsa omfattande på utbildningar i forskningsinformation inom högskolan. ”FRN vill även påpeka betydelsen av att forskare engageras i planering och ledning av kurserna. [...] Forskningsinformation måste även vara forskarnas angelägenhet” (FRN 1984b, s 16), heter det i mitten på 1980-talet.

Samtidigt är det tydligt att det föreligger problem med värdet av forskningsinformation hos forskarna själva och att det kan vara belastande för den fortsatta karriären att informera istället för att forska. I den rapport, *Utbildning i forskningsinformation inom högskolan* som FRN sammanställer 1984 heter det att forskarnas attityd till forskningsinformation hänger samman med deras aktuella forskningsprojekt och att deras vilja att informera om sin forskning är avhängigt det som är till nytta för deras fortsatta forskning (FRN 1984b, s 16).

Det är också tydligt att FRN framförallt uppfattar sin roll som fördelare av stöd till upparbetandet av forskningsinformation i initiala skeden, men att universiteten och högskolorna så småningom måste ta ett större ansvar ”så att högskolans egna möjligheter och ansvar istället stimuleras och pluralismen bevaras”.

Dessutom framhåller FRN i sitt svar på Dick Ramströms utredning från 1986 *Att dela med sig av kunskapens glädje* om den allmänna

forskningsinformationen att högskolorna i större utsträckning måste ta ansvar för samordning och utbyte mellan sina olika enheter för att kunna utveckla verksamheten. Högskolorna har att förvalta sitt ”ansvar”, men konstaterar man i flera utredningar, skjuter inte till de nödvändiga resurserna (se FRN 1985). FRN har tillkommit med ett övergripande ansvar för forskningsinformation, men har svårt att få allmänt gehör för denna verksamhet på universitet och högskolor.

Detta är från universitetens sida avhängigt en osäkerhet om hur den allmänna forskningsinformationen, skall tillämpas och bokföras i relation till universitetens två ursprungliga uppdrag, och naturligtvis vilket dess meritvärde skall vara som tredje uppdrag – arbetet med allmän forskningsinformation är inte självklart något som befrämjar en forskningskarriär. Tveksamheter kring meritvärdet betyder också att andra aktörer än forskare, vars tid måste ägnas åt forskning, får axla ansvaret för den allmänna forskningsinformationen, samtidigt som detta kan aktualisera ett förtroendeproblem. Det är viktigt att den allmänna forskningsinformationen, som är notoriskt svår att ge ett meritvärde, utgår från de forskare som genomfört forskningen, menar man från FRNs håll. För att universiteten skall kunna göra det möjligt för forskarna att axla sitt informationsansvar måste de ges möjligheter till detta.

I mycket formuleras utvecklandet av sådana möjligheter under 1980-talet i termer av utbildning av forskarna, särskilt i den allmänna forskningsinformationen. Om utbildning i forskningsinformation kan göras obligatorisk för forskare på de svenska universiteten och högskolorna, att till exempel jämföras med senare tiders krav på pedagogisk utbildning, skulle den kunna bli ett krav för befordran och karriär. I utredningen *Forskningens framtid* (SOU 1981:29) från 1981 heter det att målet ”måste vara, att den utåtriktade forskningsinformationen på sikt för forskarna blir lika självklar som forskningskommunikationen inom forskarsamhället självt” (SOU 1981:29, s 65).

Utbildning i forskningsinformation

Statsmakternas starka betoning på utvecklingen av forskningsinformationen och att forskarna har ett ”informationsansvar” aktualiserar på allvar behovet av utbildning i forskningsinformation för forskare och doktorander vid högskolan. FRN stödde redan med början 1979 försök med utbildningar i forskningsinformation inom högskolan och denna verksamhet blommar ut under början och fram till mitten på 1980-talet. Det är viktigt att påpeka att de tillgängliga siffror som finns på aggregerad nivå när det gäller hur stora resurser som allokerats av FRN till utbildningar i forskningsinformation inom högskolan visar att dessa utgjort en mindre post av det allmänna ”Stöd till forskningsinformation inom högskolan”. Siffrorna är otydliga och ofullständiga, men visar att omkring en till tio procent årligen av FRNs budget för ”Stöd till forskningsinformation inom högskolan” från 1979 till mitten av 1980-talet avsatts för detta ändamål.¹⁰ Den utvärdering som görs av denna verksamhet 1984 nämner att 40 kurser har hållits under åren 1975-1984. Behovet är enligt utvärderaren stort och utbildningarna behöver ”vidgas till att i större utsträckning också innehålla träning i information till kollegor i en inomvetenskaplig krets [...] kurser för forskarstuderande bör innehålla sådana moment” (FRN 1984b, s 64).

Med det ”informationsansvar” som tillskrivs högskolorna och forskarna när det gäller den allmänna forskningsinformationen får UHÄ och FRN i uppdrag av regeringen i juni 1982 att driva försöksverksamheten hårdare med fokus på förnyelse och utveckling och ett första symposium hålls med forskare och informatörer inom högskolan den 17 februari 1983. De fortlöpande försöken med utbildning i forskningsinformation leds av en arbetsgrupp inom FRN (under ordförande av Carl Olof Jacobsson, professor i zoologi vid

¹⁰ Se till exempel FRN (1987), s 10, då summan 350 000 SEK redovisas för detta ändamål och i FRN (1988), s 14, då summan 325 000 SEK anges. I den internationella presentation av FRNs verksamhet med forskningsinformation som görs (FRN 1984b, s 8) är procentsatsen en procent av den samlade budgeten för forskningsinformation 1979-1983. Siffrorna redovisas i USD och en procent utgör för de redovisade åren 12 500 USD.

Uppsala universitet). Principerna för fördelandet av resurser har tidigare varit att initialt stödja initiativ till utbildningar i forskningsinformation, men nu menar man att:

Det kan inte vara FRN:s uppgift att i det långa loppet stödja kurser som upprepas år efter år. FRN:s stöd bör fokuseras på förnyelse och utveckling[...] på sikt bör reguljär utbildning ske på högskoleenheterna utan stöd från FRN. (FRN 1984b, s 16)

Ett resultat av arbetsgruppens försöksverksamhet är återigen att ett meritvärde, inte förvånande eftersom forskares tid för forskning och utbildning tas i anspråk för dessa utbildningssatsningar, måste knytas till den tredje uppgiften. FRN verkar här ha hamnat i en omöjlig position, man har att tillse att den tredje uppgiften enligt lag genomförs på universiteten, men stöter på motstånd eftersom ett meritvärde svårligen kan knytas till den allmänna forskningsinformationen. I vissa fall hävdas dessutom att tid lagd på arbetet med forskningsinformation är belastande för en forskar- och lärarkarriär vid universitet och högskolor (FRN 1984b, s 17). Kurser i forskningsinformation förstärker snarare än avhjälper problemet med meritvärde. Tid och resurser tas i anspråk för kurserna som istället kunde fördelas på universitetens två första uppdrag och kurserna verkar inte ha potentialen att kunna bli obligatoriska:

Det är dock sällsynt att någon anser att kurser i forskningsinformation skulle vara obligatoriska inom forskarutbildningen. [...] antalet forskarstuderande är så stort att det vore omöjligt att fullfölja ett sådant åtagande [...] forskarhandledarna i stället får föra budskapet om forskningsinformation vidare till sina elever. (FRN 1984b, s 67)

Men i mitten på 1980-talet tas ändå initiativ till att samla de nationella erfarenheterna med kurser i forskningsinformation i en

”erfarenhetsbank” vid Stockholms universitet (Kjöllersström 1984, s 36). Samtidigt är exemplen på FRNs stöd till olika enskilda projekt i allmän forskningsinformation till mängden imponerande och sådana sammanställningar görs fortlöpande i års-, verksamhetsberättelser och rapporter (se FRN 1983b).

Den utökade försöksverksamheten med utbildningar i allmän forskningsinformation (i rapporten *Utbildning i forskningsinformation inom högskolan* (FRN 1984b, s 6) talar man om ”forskningsinformation riktad utåt”) förstärker alltså ytterligare att ett meritvärde kopplas till den tredje uppgiften och arbetsgruppen rapporterar på våren 1984 till FRN (1984-02-23) att en komplettering av högskolelagen där forskningsinformationens värde som befordringsgrund för tillsättning av lärare är nödvändig. Flera utredningar har enligt arbetsgruppen visat att ett meritvärde av forskningsinformation måste kopplas till befordringsgrunderna i högskoleförordningen (FRN 1984b, s 58-63). Nämnden vidarebeordrar denna begäran till den socialdemokratiska regeringen under Palmes ledning som vid denna tid är upptagen med att behandla 1984 års forskningsproposition i riksdagen och forskningsministern Ingvar Carlsson beslutar att i samband med propositionen *Ny arbets- och tjänsteorganisation för lärare i den statliga högskolan* (Riksdagens proposition 1984/85:57) i enlighet med FRNs förslag förorda införandet av ett befordrings- och meritvärde av forskningsinformation i högskolelagen.

1985 ändrar så regeringen i högskoleförordningens 19 kapitel; i avsnittet om befordringsgrunder § 30. Nu inkluderas på uppmaning från FRN att forskningsinformation skall ingå som en befordringsgrund när högre akademiska tjänster skall förordnas. Detta innebär en principiell skärpning av den tredje uppgiften. Vid tillsättning av tjänst som lärare skall förutom ”vetenskaplig, pedagogisk och annan skicklighet” nu också ”vikt fästas vid förmåga att informera om forskning och utvecklingsarbete” (Svensk författningssamling 1985:702, kap 19, § 30). Det är uppenbart att lagen har stiftats utan att specificera vilken typ av forskningsinformation det skall röra sig om, extern eller intern, nyttjar-, besluts- eller allmän forskningsinformation. Likaså är ”förmåga” öppet för tolkning.

Det finns en språklig diskrepans mellan *skicklighet*, i att forska och undervisa, och *förmåga* att informera om forskning, de är inte självklart synonyma. Det går till exempel att hävda att skicklighet är en utveckling eller förfining av en förmåga och att uppvisa en förmåga innebär lägre ställda krav än för att uppvisa skicklighet.

Detta speglar den långvariga ambivalens som finns i synen på forskningsinformationens och den tredje uppgiftens relation till universitetens övriga två uppgifter, undervisning och forskning. Samma år, 1985, får professorn i företagsekonomi vid Umeå universitet, Dick Ramström uppdraget att utreda FRNs stöd till högskolans egen forskningsinformation, den så kallad högskolepotten (Ramström 1986, s 10). Resultatet förelåg på sommaren 1986 och Ramström identifierade, bland flera omständigheter som inte talade för att den allmänna forskningsinformation fungerade optimalt, två ”fundamentala” komponenter som saknades i incitamentsstrukturen, nämligen meriteringsvärdet och ekonomiska resurser (Ramström 1986, s 63). I en tillspetsad formulering menar han, i anslutning till meritvärdet, att högskolans tredje uppgift ”på många håll upplevs som en ”död paragraf” (Ramström 1986, s 74). När det gällde utbildningar i forskningsinformation kunde Ramström också presentera resultat från intervjuundersökningar där det framkom att man på universitetens ledningsnivå var tveksamma till ”att institutionalisera en sådan verksamhet [...] Det är många andra angelägna utbildningsändamål som pockar på att bli tillgodosedda” (Ramström 1986, s 44). Avslutningsvis när det gäller meritvärdet av den allmänna forskningsinformationen heter det att:

Så länge en kvalitativt och kvantitativt betydande insats för forskningsinformation inte tillräknas meriteringsvärde vid tillsättande av tjänster etc, torde det vara svårt att skapa motivation för långsiktiga och uthålliga insatser inom detta område. (Ramström 1986, s 76)

Ramströms rapport ledde till att FRN beslutade om ett antal åtgärder den 11 december 1986 som delgavs den då socialdemokratiska regeringen och utbildningsdepartementet. I huvudsak bestod dessa insatser i att FRN skulle fortsätta sin verksamhet med att utdela projektstöd med större "ambitionsnivå" då högskolornas arbete med forskningsinformation krävde uthållighet. De enskilda högskolorna uppmanades dock att samordna sina olika informationsaktiviteter och FRN konstaterar att utvecklingen av denna verksamhet inte gått så snabbt som önskat, bland annat för att uppbyggnaden av ekonomiska resurser inte varit tillräcklig på lokal nivå.

För FRN betyder detta att högskolans egna initiativ och resurser skall stimuleras, inga ökade ekonomiska resurser kommer dock att tillskjutas från centralt håll. Det nuvarande stödet ligger dock fast tills vidare. Ett mycket viktigt påpekande för att ytterligare stärka arbetet med forskningsinformation är enligt Ramström, och FRN, att meriteringsvärdet av forskningsinformation måste förstärkas. Man fäster här uppmärksamheten på att det är viktigt att göra känt att arbete med forskningsinformation numera enligt lag är meriterande vid tillsättning av lärartjänster inom universitet och högskolor, något som inte är tillräckligt anammat hos tjänsteförslagsnämnder. Tillsammans med UHÄ kommer FRN att uppmana högskolor och universitet att tillämpa detta i ökad omfattning (se FRN 1985).

Ramström kan alltså visa att meritvärdet i forskningsinformationen, trots de nya formuleringarna i högskoleförordningen och initiativ med utbildningar i forskningsinformation, fortfarande är problematiskt. När det gäller utbildningsåtgärderna i forskningsinformation gör han dessutom den kritiska bedömningen att det stora värdet med dessa är att olika företrädare för forskarvärlden möter massmedia "och andra kategorier av mottagare för forskningsinformationen" för att "lära känna och förstå varandra bättre" under seminarieliknande former. Ett obligatorium att för doktorander att gå utbildningar i forskningsinformation med syftet att få dessa att "kunna uttrycka sig i tal och skrift" ser han som ett försök att utbilda i en färdighet för att överhuvudtaget kvalificeras som doktorand eller forskare och som

istället upptar tid från forskning och undervisning eller forskarutbildningen.

Det får inte bli så att inrättandet av kurser i forskningsinformation med en sådan inriktning blir ett ”alibi” för en högskola att inte vidta andra erforderliga insatser (Ramström 1986, 46).

Ramström gör också ytterligare en uppdelning av begreppet forskningsinformation; information om pågående forskning och om kunskapsläget i ett område (det vill säga en form av kunskaps- eller forskningsöversikt) samt information om vad forskningsprocessen innebär nämns alla som kategorier av den allmänna forskningsinformationen. Särskilt det sistnämnda, information om vad forskningsprocessen innebär, vilket exemplifieras med att avdramatisera forskaren som person samt att tala om vad forskning ”är bra för”, har framkommit i de intervjuer som genomförts i utvärderingen som viktigt och eftersträvansvärt när det gäller den legitimerande och förtroendeskapande roll för universiteten och högskolorna som den tredje uppgiften har (Ramström 1986, s 24).

Rekommendation till FRN för bedömning av ansökningar om medel till forskningsinformation är dock att inte fästa för stort avseende vid vilken av dessa kategorier en ansökan kan hänföras till. Däremot prioriterar utredaren att FRN i bedömningar av ansökningar för medel till forskningsinformation fäster avseende vid att den är angelägen för så många som möjligt utan specialistkompetens i ämnet ifråga:

[...] kunskapsspridningen i första hand bör vara avpassad för en bred allmänhet utan djupgående specialistkurser inom området [...] hindrar ej att informationen kan vara riktad till vissa underkategorier [...] däremot bör, enligt min uppfattning, de medel som står till förfogande inom ramen för högskolepotten ej primärt användas till stöd för sådan kunskapsspridning riktad mot en snävt definierad avnämargrupp som i sin professionella yrkesutövning eller i sin

huvudsakliga vardagsgärning behöver tillgång till denna kunskap.
(Ramström 1986, s 25f)

Ramström ställer här nyttjarinformationen mot den allmänna forskningsinformationen och det är den sistnämnda av dessa som bör få stöd av FRN inom ramen för högskolepotten. Från FRNs håll ifrågasätter man inte värdet av denna typ av breda och allmänna informationsinsatser, men är direkt kritisk till att utredaren inte klart definierar nyttjarinformation innan han svepande kritiserar den typen av verksamheter. Ramström (1986) menar nämligen, att FRN inte alls bör stödja sådana initiativ som ”marknadsföringsinriktat goodwill-skapande”. Dessa bör istället ingå i universitetens första (eventuellt som uppdragsutbildning) och andra uppdrag. Finansieringen av sådana projekt kan då uppbringas från intressenter inom offentlig eller privat sektor. Gränsen mellan nyttjar- och allmän forskningsinformation är dock svår att dra, de kan vara kompletterande i så motto att mer allmän forskningsinformation följs av nyttjarinformation. FRNs summariska svar bli att ”bra” projekt på nyttjarinformationens område fortsättningsvis kommer att få stöd (FRN 1985).

Här finns en konflikt mellan nyttjande- och forskningsinformation som har längre historiska rötter. Medan den allmänna forskningsinformationen bygger på en tanke om diffusion från universitet och högskolor, gränsande till folkbildning, till en i stora stycken odefinierad allmänhet, finns i nyttjandeinformation en tydligt definierad målgrupp och en klar koppling till samverkanstraditionen som existerat lång tid innan den tredje uppgiften formulerades i högskolelagen 1977.

Den mångfacetterade forskningsinformationen

Vi har alltså nu att göra med flera betydelser av den tredje uppgiftens innehåll. För det första, en inomvetenskaplig forskningsinformation som forskare sysslar med i kraft av att de publicerar sin forskning, det vill säga den är i praktiken en del av den andra uppgiften. För det

andra, en extern forskningsinformation, ofta uppdelad i tre kategorier med mottagaren som definierande antingen, allmän forskningsinformation, nyttjarinformation eller beslutsinformation. Den sistnämnda kategorin fokuseras aldrig i något enskilt projekt av FRN, som den allmänna eller nyttjarinformationen återkommande gör. Här kan man spekulera i att beslutsinformationen ses som en mer eller mindre accentuerad aspekt av nyttjar- eller den allmänna informationen. Flera aktörer menar dock att den externa forskningsinformationen är av stor vikt för att upprätta ett nödvändigt förtroende för universitet och vetenskap (allmän forskningsinformation), men också nödvändig för att skapa innovationer i samverkan med industri och näringsliv och i samverkan med sektorsorganen skapa underlag för myndighetsutövning (nyttjarinformation). Forskningsinformationens samhällsliga värde är inte svårt att uppställa, men de inomvetenskapliga incitamenten desto svårare att konstruera.

En viktig aspekt som visar på svårigheten att tillmäta forskningsinformationen ett meritvärde, trots retoriken om dess stora betydelse, är att den enskilde ”forskningsinformatören” på den lokala högskolan i stor utsträckning drivs av personligt engagemang när det gäller att ”förmedla till andra viktiga upplevelser, som har högsta aktualitet för just honom/henne – att få dela med sig av kunskapens glädje” (Ramström 1986, s 25). Det finns heller ingen brist på den typen av enskilda projekt i rapporter som fortlöpande får stöd av FRN. Ramström framhåller i sin utvärdering från mitten av 1980-talet otillräckligheten i enbart personliga drivkrafter, den ostyrbara processen ”där det ej är möjligt att i förväg skissera exakta planer och ramar för verksamheten” och påpekar att tiden är mogen för utvecklandet av en ”nationell strategi” som skulle kräva en samordning och mer samlade insatser från FRNs sida. Konferenser på nationell bas föreslås som ett medel för att utveckla ett sådant nätverk (Ramström 1986, 80f).

I mitten av 1980-talet framstår forskningsinformationen vid svenska universitet och högskolor som svår att överblicka och, givet enskilda individers engagemang, problematisk att använda i

meriteringshänseende, jämfört med universitetens övriga två uppdrag, utbildning och forskning, där etablerade förfaranden existerar för bedömning (peer review), till exempel i termer av antal publiceringar i internationella högstatustidskrifter, antal undervisade timmar, kursvärderingar etc. Den allmänna forskningsinformationen kan alltså dels ta sig många svårbedömda uttryck och ses som belastande snarare än meriterande då en forskare kan anklagas för att i för stor utsträckning enbart ha sysslat med att informera om (andras) forskning istället för att i enlighet med universitetens andra uppgift producera egen, helst i internationella tidskrifter av hög vetenskaplig status.

Svaret på frågan hur vetenskaplig skicklighet syns i den tredje uppgiftens olika uttryck är fortfarande inte givet. Hur den samhällsinriktade forskningsinformationen med undergrupperna nyttjarinformation, allmän forskningsinformation och beslutsinformation, där den allmänna forskningsinformationen också kunde brytas ned i tre aspekter; information om pågående forskning, information om kunskapsläget inom ett område och information om forskningsprocessen i sig, skulle värderas i det avseendet var fortfarande problematiskt med ingången av 1990-talet. Gunnar Richardson (1992) konstaterar, att något meritvärde fortfarande inte kunnat knytas till den allmänna forskningsinformationen, trots det lagliga stödet. Någon officiell nationell strategi för forskningsinformation, som Ramström efterfrågade 1985, hade heller inte sjösatts.

Med förändringen av den tredje uppgiften i högskolelagen från 1997, som kom att föreskriva att högskolorna skall också samverka med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet, tas dock en nationell strategisk ställning för vissa aspekter av forskningsinformationen. Mot bakgrund av det som redovisats i denna text om det problematiska meritvärdet kan lagtexten från 1997 förstås som framförallt ett medel för att befrämja nyttjarinformationen och dess koppling till den långvariga samverkanstraditionen mellan universitet och industri. Samtidigt åläggs också högskolan att i årsredovisningarna redogöra för vad man gjort för att uppfylla kravet

på samverkan och information. I en omfattande utredning av Bo Talerud från 2002 visas också att man i de svenska universitetens och högskolornas årsberättelser nu redogör för en ”rad nya aktiviteter som brett kan betecknas som samverkan under åren närmast efter införandet av den nya högskolelagen kanske särskilt med näringslivet” (Talerud 2000, s 109). Med en historisk tillbakablick visar också Talerud att universiteten alltid samverkat med sin omvärld, men samtidigt varit måna om att bevara sin autonomi. Det är kanske inte därför så överraskande att det är mera oklart om och hur samverkan betytt en interaktion mellan universitet och omvärld i betydelsen en ”ömsesidighet” i epistemologisk mening, dvs där aktörerna inom som utom universitetet har haft inflytande på centrala komponenter inom vetenskaplig kunskapsbildning; metod, teori, urval, inklusionskriterier etc. Ett sådant utbyte verkar vara en önskan från statsmakterna, men Talerud menar att samverkan måste vila på ett diffusionsperspektiv där ”det vetenskapliga förhållningssättet till kunskap, självständighet och omprövande” råder (Talerud 2000, s 109ff).

Även hos Talerud diskuteras forskningsinformationens, eller rättare ”samverkansuppgiftens”, meritvärde och i det sammanhanget lyfts fram, med hänvisning till den socialdemokratiska regeringen Perssons proposition (Riksdagens proposition 1996/97:141)¹¹ och Industriförbundets (1999) forskningsstrategi att samverkan med näringslivet borde ges ett meritvärde både när det gäller lönesättning, tilldelning av resurser och bedömning av meriter. Synen på samverkan skiljer sig åt mellan olika discipliner och i mera tillämpade sammanhang är man naturligt nog mer positiv, men genomgående är fortfarande meritvärdet ett problem. Talerud menar dock, med hänvisning till regeringens proposition (1996/97:141) att en förändring i högskoleförordningen där icke forskarutbildade adjunkter kan befordras till lektorer med avseende på samverkan med det omgivande

¹¹ I propositionen heter det att ”högskolans samverkan med det omgivande samhället [...] skall leda till en ökad spridning av kunskap och därmed vara en grund för en tillväxt av samhällsekonomin” men också att ”särskilda behov av autonomi och rörelsefrihet för samverkan med andra klarläggs. Därvid bör även högskolans behov av integritet i förhållande till andra finansärer än statsmakterna beaktas”.

samhället möjligen kan utgöra ett incitament inom universiteten och högskolorna (Talerud 2000, s 80).

Vid ingången av 2000-talet är således forskningsinformationen, med en betoning på nyttjarinformation och samverkan, fortfarande ett problem meritmässigt. Samverkan i termer av forskning ligger dock nära de definitioner av nyttjandeinformation som i början av 1970-talet kom ur de rapporter och utvärderingar som lämnade FRN. Den forskning som sedan länge har utförts i samverkan mellan universitet och industri och där nyttjarinformation är ett resultat eller en förutsättning, blir dock ett problem i meriteringshänseende när nyttjarinformationen associeras med en tredje uppgift. Samverkan är trots detta något som har gamla anor och bedrivits långt innan några formuleringar om en tredje uppgift i högskolelagen. Svenska regeringar, företrädare för industri och näringsliv, forskningsråd samt framstående forskare på universiteten har under lång tid varit instrumentella när det gäller etablerandet av strukturella förutsättningar för att samverkan skall kunna komma till stånd.

Sektoriseringen, FRN och nyttjarinformationen

Samverkanstraditionen var alltså sedan länge etablerad och både statliga och privata organ och institutioner fanns för att säkra kontakterna och informationsutbytet mellan industri och universitet. Samverkan och den under 1970-talet definierade nyttjandeinformation mellan näringsliv och högskoleväsendet hade under lång tid av statsmakterna, oberoende av politisk schattering, ansetts vara en viktig del av samhällets ekonomiska och sociala utveckling (se Bragesjö 2009; Bragesjö, Elzinga och Kasperowski 2011).

Den allmänna forskningsinformationen, folkbildningsarbetet, hade visserligen en minst lika lång historia och omfattades av en välutvecklad retorisk legitimering, men vilade inte på den institutionaliserade infrastruktur som samverkanstraditionen hade (Bragesjö 2009; Bragesjö, Elzinga och Kasperowski 2011). Med övergången från 1960- till 1970-tal får dock samverkan en utvidgad

betydelse. Samverkan skulle nu ske med hela samhället, i betydelsen myndigheter, övriga organisationer jämte näringsliv och industri. I stor utsträckning kom sådan samverkan redan till uttryck inom den så kallad sektoriserings. Den nya formuleringen av den tredje uppgiften i högskolelagen 1997 där samverkan också inkluderades omfattar och legitimerar därför redan existerande forskningspolitiska ambitioner. Skrivningen om samverkan kom dock i praktiken att särskilt inkludera vissa och exkludera andra aktörer. I detta avsnitt redogör vi för FRNs roll i förhållande till sektoriserings, samverkan och den del av forskningsinformation, nyttjarinformation, som närmast associerades med denna typ av samverkan.

Nyttjarinformation som ett resultat av eller förutsättning för den samverkan som utvecklats mellan högskolorna och olika statliga myndigheter och samhällssektorer under hela 1960 och 70-talet, blev med ingången av 1980-talet med en borgerlig regering, i jämförelse med samverkan mellan universitet och industrin på flera sätt ifrågasatt. I denna kritik överskreds frågorna om forskningsinformationens meritering som hamnade i skuggan av diskussioner kring bland annat kunskapens kvalitet, fragmentisering och den politiska styrningen av forskningen (SOU 1981:29, s 56ff).

Forskningens förhållande och närmande till de statliga myndigheterna, något som allmänt kommit att gå under benämningen, sektoriserings, sektorsprincipen, eller sektorsforskningen, nådde sin kulmen under mitten av 1970-talet. I korthet innebar detta att varje samhällsektors motsvarande myndighet skulle ha ansvar för att den forskning genomfördes av forskare från universiteten (eller i vissa fall på forskningsenheter knutna till den sektoriella myndigheten ifråga) som krävdes för att nå de mål som regering och riksdag satte upp inom olika ansvarsområden; försvar, transport, byggnation/bostad, skola/pedagogik, arbetsmiljö, energi, miljö för att nämna några. Nyttjarinformation var en väsentlig del av denna samverkan och en förutsättning för myndighetsutövningen (se Stevrin 1978; Persson 2001).

Resurser allokerades till forskare på universiteten via särskilda sektoriella forskningsfinansiärer och på detta sätt kringgicks, menade kritikerna, de traditionella forskningsråden när politiskt motiverad och instrumentell styrning av forskningsfrågor prioriterades. Ursprunget till denna instrumentella syn på forskningens betydelse och användning som nyttjarinformation, besluts- och handlingsunderlag kan sökas till början av 1900-talet eller ännu tidigare med etableringen av statliga forskningsinstitut som Sveriges geologiska undersökningar (SGU), Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut (SMHI) samt under 1930-talet ytterligare inrättade institut som Statens väginstitut och Statens institut för folkhälsa, bland andra. Det är dock med andra världskrigets slut och med organiserandet och styrandet av den militära forskningen som modell sektoriseringen börjar genomföras på bred front i Sverige (för en diskussion om forskningsinstitut, privata som statliga, se Nybom 1997; Sandén och Sandström 2002; Sörlin 2004).

I början på 2000-talet hade dock i stora stycken sektorsforskningen monterats ned till förmån för en mer forskarstyrd organisering av den svenska forskningens bedömnings- och allokeringssystem. FRN hade också lagts ned i december 2000 och sektorsforskningen och den samverkan mellan universitet och myndigheter FRN haft ansvar för kom nu, om den inte lades ner, att inordnas i olika forskningsråd. Detta var en förändring som påskyndats med början under det sena 1970-talet, men den var resultatet av en längre process. Kritiken mot sektoriseringen hade mer eller mindre uttalat existerat ända sedan slutet på 1960-talet och detta fick återverkningar också på de forskningspolitiska utredningar och beslut som fattades under tiden fram till avskaffandet av sektorsprincipen. Den kommer också till uttryck i den forskningsöversikt av Stuart Blume (1981, s 5f) som FRN beställer något år efter sitt inrättande.

Mot denna bakgrund är utökandet av den tredje uppgiften 1997 till att också inkludera samverkan, i betydligt högre grad riktat mot industri och näringsliv än mot myndigheter och deras forskningsorgan. Lagen kommer också fortsättningsvis att innehålla den ursprungliga formuleringen om ”sprida kännedom om” forskning och

utvecklingsarbete, jämte lydelsen att ”högskolorna skall [...] samverka med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet”. Den nya lagen gör därmed implicit en skillnad mellan olika samhällsliga aktörer och deras relationer till universiteten och den vetenskapliga kunskapen.

När det gäller formuleringen av samverkan mellan universitet, industri och näringsliv verkar denna har varit lättare att forskningspolitiskt motivera. Det kräver en mer fördjupad studie, men hot mot vetenskapens eller universitetens trovärdighet kan möjligen uppvägas med innovationer och tekniska landvinningar och deras samhällsekonomiska betydelse. Den legitimeringsgrunden hade starkt ifrågasatts under det sena 1960-talet och färgade formuleringen av den tredje uppgiften från 1977. Den forskningsinformation som fick en särskild ställning inom samverkan, nyttjandeinformationen, tenderar också att betraktas som ett resultat eller en förutsättning för universitetens andra uppdrag, forskningen, i den nya formuleringen av den tredje uppgiften från 1997. Den äldre utformningen om ett enkelriktat informationsuppdrag där aktörer utanför universitet enbart informeras, framstår i detta ljus som en mycket tidsbunden produkt som inte omfattade stora delar av den forskningspolitiska praktiken.

Där den tidigare lagen från 1977 uppställde ett ideal om en klar epistemologisk yrkesdelning, där de forskare som hade sin hemvist på universiteten, lyftes fram som legitima aktörer att bidra till den vetenskapliga kunskapsproduktionen, är den senare lagen utformad med intentionen att vara mer nyanserad och öppen för möjligheter till kognitivt inflöde från aktörer utanför universiteten. Denna betydelseförskjutning i legitimeringen av universitetens roll i samhället och dess inverkan på olika aktörers förhållande till den vetenskapliga kunskapsproduktionen kommer naturligtvis också att omfatta den alltmer kritiserade sektorsforskningen och den nyttjandeinformation och samverkan som existerar där. Givet den kritik som riktats mot sektoriseringen och den nedmontering som påbörjats är samverkan och nyttjandeinformation inom sektoriseringen dock inte vad lagen i praktiken kommer att stödja.

De experter, i kraft av nyttjandeinformation, som bemannade välfärdsstatens olika sektorer hade nämligen också uppfattats medverka till en maktförskjutning i samhället, från de folkvalda politikerna till tjänstemännen och experterna, det vill säga politiken och makten hade skiljts åt.¹² I mycket hade denna kritik av det teknokratiska samhället fått sin näring i de emancipatoriska ideal som vuxit fram under slutet av 1960- och början av 1970-talet. En minskning av experternas makt, som grundats på den kunskapsutveckling och forskning som genomförts på uppdrag av sektorsorganen kunde legitimeras med att den enskilde medborgaren skulle få större makt och rättigheter. Kritiken och den begynnande nedmonteringen av sektorsforskningen och den nyttjarinformation den associerades med handlar i så måtto om att bryta 1960- och 70-talens expertvälde som byggde på en stor tilltro till de professionella expertgruppernas tolkningsföreträdare.

I detta ideologiska sammanhang hade universitetens tredje uppgift skapats i slutet på 1970-talet och FRN etableras bland annat med uppdraget att både råda bot på den intressestyrda sektorsforskningens fragmentisering som förhindrat mer långsiktiga satsningar, samt att axla det överordnade ansvaret för forskningsinformation från universitet och högskolor. Detta manar fram en bild att lagstiftarnas ambition med den första skrivningen av den tredje uppgiften har varit just att skapa förutsättningar och en legitimering för ett ”återtagande” av forskningen till universiteten (kvalitetsargumentet) och samtidigt möjliggöra en större kontroll av fördelning av resurser samt utvärdering.

Första gången idén om en forskningsrådsnämnd lanseras officiellt 1975 i ett betänkande av Forskningsrådsutredningen är också det bärande argumentet för att en sådan myndighet ska kunna fullfölja sitt uppdrag att den är: ”[...] fri från kommersiella, politiska eller andra bindningar och har särskilda möjligheter även i övrigt när det gäller forskning” (SOU 1975:26, s 205). Mot denna bakgrund framstår

¹² Detta är naturligtvis en komplicerad kritik och en stor samhällsteoretisk fråga som vi i detta sammanhang lämnar därhän.

formuleringen av den tredje uppgiften 1977, med den starka betoningen på enkelriktad spridning av kunskap från universiteten, och den samtidiga etableringen av FRN som ett delikat handhavande av de politiskt demokratiska problemen med sektorsforskningen och den samverkan som funnits mellan universitet, näringsliv och myndigheter. I praktiken kommer denna strategi för att skapa en större frihet för forskningen och att höja den vetenskapliga kvalitén att i huvudsak riktas mot sektorsorganen.

Argumenten för forskningens autonomi måste också ses mot bakgrund av den avreglering av den offentliga sektorn som tar fart på allvar i Sverige med ingången av 1980-talet. Konsekvensen blir, om statens avsikt är att avyttra de offentliga sektorerna, att ingen anledning finns att behålla sektorsforskningen, som ju då kan ses som "ideologiskt" belastad och som upprätthållande en politisk och social ordning som inte ses som hållbar.

I de verksamhetsberättelser som FRN kontinuerligt producerar lyfts återkommande nämndens autonomi fram och markeras i förhållande till "disciplinområden och samhällssektorer" (Landberg 1990, s 3). Under 1990-talet framhåller FRN sig själv i dessa texter som en unik organisation som genom sin sammansättning kan verka som "ett forum för brett samarbete inom forskningssystemet", är inget "hot mot forskningens frihet eller discipliner" (Landberg 1993, s 3) utan har genom sin obundenhet en unik möjlighet att stärka samarbetet mellan olika discipliner, forskningsområden och sektorer. I denna mening garanterar FRN möjligheter till förnyelse inom det svenska forskningssystemet.

I en sammanfattning av FRNs verksamhet mellan åren 1989-1990, menar huvudsekreteraren Hans Landberg i en diskussion om sektorsforskningens utveckling och dess betydelse för FRNs verksamhet att det i Sverige existerar tre "forskningdoktriner". En som betonar att universitetsforskarnas arbete skall skötas på programansvar inom autonoma universitet ("staten skall inte detaljstyra forskningen"), en andra där betydelsen av sektorsforskningens nödvändighet och relevans för samhället lyfts

fram och slutligen en tredje som hävdar att universitetssystemet i så stor utsträckning som möjligt skall användas för all forskning (Landberg 1991, 6ff).

Det är i huvudsak inom den första doktrinen som kritiken mot sektorsforskningen formuleras, menar Landberg, och tillfogar att kritiken har varit ytlig. För det första går det inte att hävda att resurserna för den disciplinorienterade och forskarinitierade forskningen har minskat, däremot att det skett en förskjutning från grundforskning till mer problemorienterad. För det andra är det orimligt att statsmakterna inte har en upparbetad struktur (sektorsforskningen) för att utifrån egna definierade behov och utgångspunkter utmönstra forsknings- och utvecklingsarbete, även kritisk och ifrågasättande forskning. Det vore att kraftigt idealisera, menar Landberg, att tro att det sistnämnda endast kan initieras av ”fria” forskare. För det tredje är det viktigt att inse att debatterna om sektoriseringens avskaffande eller inte också handlar om statens, kommunernas och landstingens uppdrag och hur väl de förmår att utföra dem samt vilka roller offentlig och privat sektor har i detta sammanhang. Med Landberg skulle en minskad sektorsforskning också innebära ett avhändande av statens ansvar och uppgifter på en rad områden, i synnerhet när det gäller underlaget i former av forskning och utvecklingsarbete för dessa uppgifter. En avveckling av den offentliga sektorns möjligheter till forskning ser Landberg således som en del i ett större politiskt och ideologiskt förlopp. Han kommenterar den första doktrinen (forskningens autonomi) med att den ”utöver sin ideologiska laddning också faller väl samman med den allmänna strävan till decentralisering av ansvar inom offentlig sektor” (Landberg 1991, 6ff).

Den retorik om ”autonomi” som präglade tillblivelsen av FRN har nu, efter ungefär tio års verksamhet, landat i en beskrivning av FRNs uppdrag som hörandes hemma i den tredje doktrinen, att universitetssystemet skall användas för all forskning, som, enligt Landberg nu är den som erbjuder en lösning på sektorsproblematiken och i vilken FRN som institution verkar. Detta innebär att forskningen i Sverige i så stor utsträckning som möjligt skall bedrivas inom

universitetssystemet, det vill säga en starkare centralisering och disciplinorientering som positivt kan associeras med en högre kvalitet på forskningen där ”granskning och beviljande av anslag för forskningsprojekt inte bör vara en uppgift för regeringskansliet eller hybridmyndigheter inom det” (Landberg 1991, 7). Dessa ambitioner sammanfaller på ett intressant sätt med nyanseringen av den övertro på vetenskapen som sanningssägare som FRN tolkar som ett viktigt uppdrag inom den allmänna forskningsinformationen och genomför med skriftserien *Källa* (se nedan).

FRN skall alltså ta ett ansvar för att utveckla den samhällsrelevanta forskningen på dessa premisser, men det handlar inte om tillämpad forskning och inte heller om sektorsforskning utan om att styra grundforskningen mot ej tidigare undersökta forskningsobjekt eller, genom mång- och tvärvetenskapliga initiativ utveckla teoretiska och metodologiska anslag och perspektiv (Svedin och Levin 1994, s 3). Detta är en utveckling av generella ambitioner som uttrycks när FRNs uppdrag föreslås av forskningsrådsutredningen redan 1975. Samverkan mellan de vetenskapliga råden och de olika sektorsorganen skall etableras och inga fler till myndigheterna knutna sektorsforskningsinstitut bör etableras, utan FRN skall initiera och i samverkan finansiera forskningsprogram mellan universitet och sektoriella organ (SOU 1975:26, s 232f).

Det kan argumenteras för att sektoriseringen närmast forskningen avnämarna och att nyttjarinformationen har varit en viktig del av denna forskningsdoktrin som berikat de statliga och kommunala myndigheterna samt förvaltningarna, men samtidigt menar man från flera håll har sektoriseringen inneburit en stark fragmentisering och en brist på långsiktiga satsningar. Forskningens närhet till myndigheter och förvaltningar har också medfört att vetenskaplig kunskap kommit att medverka till att definiera myndigheternas förhållande till medborgarna samt en maktförskjutning från politiker till experter inom myndigheter och förvaltningar. Detta har i sin tur medfört att de medborgerliga rättigheterna och skyldigheterna gentemot forskning och vetenskap i mycket kommit att formeras i de olika samhällssektorernas myndighetsutövning, där nyttjarinformationen

varit en viktig del, d v s ett teknokratiskt förhållningssätt, ”expertisens mörka sida” (Weingart och Maasen, 2005, 3), där medborgarnas skyldigheter i förhållande till den vetenskapliga kunskapen och myndigheterna dominerat.¹³

Kritiken mot sektoriseringen innebar också att forskning betraktades som ett av flera möjliga medel att uppnå de olika samhällssektorernas mål, det vill säga allokering av resurser till forskning skulle vägas mot andra satsningar.

¹³ Det tilltagande expertstyret, vetenskapens politisering och vetenskapliga kontroverser har adresserats av en mängd forskare. En given referens i detta sammanhang är naturligtvis Jürgen Habermas (1984) som med teknokrati begreppsliggör förhållandet då expertstyre har blivit legio på en politisk nivå och vad det får för konsekvenser för utvecklandet av olika kunskapsintressen. För senare diskussioner om förvetenskapligandet av politiken och politiserandet av vetenskapen och följder för relationer mellan experter och folkvalda se t ex Weingart (1983) samt Maasen och Weingart (2005, s 4ff). De lyfter fram den paradox som blir följderna av den sena 1960- och 70-talets vetenskapskritik där medvetandet om att den vetenskapliga kunskapen inte kan ge neutral vägledning i politiskt kontroversiella frågor, t ex i omröstningen om kärnkraft Sverige. Paradoxen består i att den vetenskapliga expertisens auktoritet undermineras samtidigt som experten i allt större utsträckning tas i anspråk för att bistå med kunskapsunderlag i politiska frågor. Denna paradox finns också som ett ledmotiv hos Nowotny et al (2001) som menar att vetenskap och forskning i kraft av detta placeras i en ny offentlighet karakteriserad av raserandet av gränser, osäkerheter, risk, socialt spridd expertis och problem med överblick över en alltmer specialiserad forskning. Samtidigt finns här ett utrymme för ett symbiotiskt förhållande mellan vetenskapen och politiken där de ömsesidigt förstärker varandras auktoritet. Detta förhållande tas upp och problematiseras av bl a Dorothy Nelkin (1984) som tidigt lanserade studier av vetenskapliga kontroverser (kontroversstudier). Nelkin förordade dessutom en form av ”science courts” för att kunna stänga vetenskapliga kontroverser. I fallet *Källa* däremot, (se citat sid. 87 nedan) är det FRNs ambition att visa på skiljelinjer men inte söka eller erbjuda hjälp till kompromisser. FRNs *Källa*-projekt var alltså del av en ”tidsanda” men inom ram för den linjära (icke kontextualiserande) modellen vanligt förekommande inom den allmänna forskningsinformationen. Läsaren lämnades att bilda sig en egen uppfattning men utan ytterligare information om bredare socio-politiska villkor. I grunden har vi att göra med två sätt att idealt konceptualisera hur det ”demokratiska tillståndet” i samhället skall uppnås och vad resultatet skall vara: en strävan mot konsensus (t ex Nelkin) eller ett tillstånd av ständig diskussion och kontroverser där konsensus inte ens är önskvärt eller möjligt (*Källa*).

Förtroendet för vetenskapen och mellan disciplinerna måste därför byggas på nytt, vilket betyder att de osäkerheter och risker som en politiskt styrd vetenskaplig kunskap kan associeras med måste kontrolleras och minskas. Etableringen av FRN och formuleringen av den tredje uppgiften 1977 som ett diffusionsprojekt kan förstås i en sådan kontext.

Omformuleringen av den tredje uppgiften 20 år senare, att också inkludera samverkan måste förstås mot bakgrund av den allmänna kritiken mot sektoriseringen, maktförskjutningen, teknokratins, forskningens svåröverskådlighet och kvalitet. Från FRN:s håll blir en retorik om autonomi viktig under 1990-talet. Politiseringen av den vetenskapliga kunskapen och den upplevda maktförskjutning som ett expertväsende i sektorsmyndigheterna framkallar är kontroversiellt i termer av samverkan och nyttjarinformation. En liknande kritik mot samverkan mellan universitet och industri eller näringsliv berörs inte i de texter på policynivå eller i verksamhetsberättelser, rapporter och utvärderingar som utgår från FRN mellan åren 1977-1997. Den skrivning om samverkan som kommer att ingå i högskolelagen från 1997 kommer i praktiken att innebära samverkan mellan industri och näringsliv, något som också får ökad legitimitet eftersom den kan utföras som en bisyssla för forskare vid universiteten.¹⁴

¹⁴ Det empiriska material som undersökts i detta projekt har också gett vid handen att de traditionella forskningsråden under längre tid haft ett större inflytande i samverkan mellan industri/näringsliv och universitet än sektorsorganen i sin samverkan med universiteten. Detta faller utanför det begränsade syftet med denna rapport, men tarvar en kort kommentar. Sektorsorganens forskning är intimt förknippat med myndighetsutövning och parlamentariska beslut. I svensk forskningspolitisk praktik verkar detta förhållande mellan politik och vetenskaplig kunskap betydligt mer laddat och ifrågasatt än den vetenskapliga kunskapens och universitetens nära relationer (och samverkan) med industri och näringsliv. Varför (om) så är fallet kräver en större kontextualisering än vad utrymmet i denna rapport medger.

Källa och detroniseringen av vetenskapen

Ett av de mer radikala uttrycken för den allmänna forskningsinformation som FRN tar initiativ till är skriftserien *Källa*. I detta projekt finns från FRNs sida en stark ambition till nyansering och problematisering av den vetenskapliga kunskapen med avseende på dess samhällliga och kanske främst politiska funktioner. Här adresseras också den maktförskjutning mot experter och från politiker som kom till uttryck i kritiken av sektoriseringen och att forskningen i så stor utsträckning skall vara autonom. Som tidigare nämnts hade Hans Landberg i en reflektion över den forskningspolitiska situationen i Sverige i början av 1990-talet uttryckt att forskningen i så stor utsträckning som möjligt skall bedrivas inom universitetssystemet och ett av villkoren för en högre kvalitet på forskningen kan uppnås om ”beviljande av anslag för forskningsprojekt inte bör vara en uppgift för regeringskansliet eller hybridmyndigheter inom det” samt att FRN har att verka för ett sådant sammanhang (Landberg 1991, s 7).

Dessa ambitioner, att forskningens autonomi gentemot det politiska systemet skall försvaras, sammanfaller på ett intressant sätt med nyanseringen av den övertro på vetenskapen som sanningssägare och oproblematiskt underlag för politiska beslut som FRN tolkar som ett viktigt mål för den allmänna forskningsinformationen och genomför med skriftserien *Källa*.

Något tillspetsat verkar det breda forskningspolitiska ”återförandet” av forskningen till universiteten löpa samman med nya legitimerings- och förtroendepraktiker för universiteten och vetenskapen som de genomförs av FRN. Konflikter och kontroverser inom vetenskapen ses inte längre (av FRN och rimligtvis av de forskare som medverkar i *Källa*) som ett hot mot förtroendet för vetenskapen – eller handlar det om en ny offentlighet för vetenskapen¹⁵ där medborgerligt handlingsutrymme börjar uppfattas som viktigare än legitimering och förtroende för säker kunskap? Detta är en fråga som inte besvaras här, men uppenbart är att man från FRNs håll har velat nedmontera forsk-

¹⁵ Se t ex Nowotny et al 2001 för en diskussion om en ny offentlighet för vetenskapen med början under det sena 1970-talet.

ningens elfenbenstorn och därmed nyansera den kritik av ”expertvälde” som fått sin näring i de emancipatoriska idealen och motståndet mot det teknokratiska samhället från slutet av 1960- och början av 1970-talet.

FRN publicerar över femtio volymer av *Källa* under åren 1980-2003 där aktuell och samhällsrelevant forskning presenterades och, framförallt, debatterades av forskarna själva. Inte sällan informerades man om sådan forskning som omfattades av FRNs bredare uppdrag, nämligen ”att ta initiativ till, främja och stödja samarbete och samordnande forskningssatsningar inom områden som bedöms angelägna från samhällets synpunkt” (FRN 1977a). Miljö och energifrågor, hälsa och medicin, förhållandet mellan natur/teknik och samhälle/kultur (datorisering, och under senare delen av 1990-talet bioteknologi) är exempel på centrala tematiker i *Källa*.¹⁶

¹⁶ **Miljö- och energi:** Kärnkraft och kärnvapen. (1980); Elpriset: hur priser och andra styrmedel påverkar vår elanvändning. (1980); Jobben och kärnkraften. (1980); Får vi kol? (1980); Vad kostar det att avveckla kärnkraften? (1980); Vad kan vi lära av Harrisburg? (1980); Sol, vind och biomassa. (1980); Hur mycket el behöver vi? (1980); Hur värmer vi husen? (1980); Hur lagra kärnkraftsavfallet? (1980); Priset på miljön (1980); Räcker skogen? (1983); Fisk eller olja ur havet? (1985); Dör skogen? (1985); Tjernobyl och vår hälsa. (1986); Lantbruk utan läckor: aktuell debatt om kväveläckaget. (1987); Älskade hatade bil: forskarnas debatt om bilen och miljön. (1990); Behöver skogen intensivvård? (1993); Får vi liv i Östersjön? Forskare diskuterar Östersjöns framtid. (1994).

Hälsa och medicin: Spelet om maten: vad säger forskarna? Aktuell debatt om maten (1985); Är maten en cancerrisk? (1985); Hur hög arbetslöshet har vi råd med? (1986); Är idrotten hälsosam? (1986); Blodfetter en hjärtesak: aktuell debatt om kolesterolet och hälsan. (1988); Försummad folksjukdom: aktuell debatt om Alzheimer och demenssjukdomar. (1988); Striden om amalgamet: forskarnas debatt om kvicksilvret i tandvården. (1989); Dioxinet in på livet: forskarnas debatt om dioxinriskerna. (1989); Hur mycket tål svensken? [forskarnas debatt om alkoholen på gott och ont] (1991); Ny framtid för akupunktur? (1992); Hälsoeffekter av el? [aktuell forskning om elöverkänslighet och cancer] (1993); Liten större störst: forskare diskuterar anabola steroider. (1994); Hopp eller hokus pokus? forskare diskuterar lågeffektlasrar inom medicinen. (1994); Den tysta epidemin: forskare diskuterar benskörhet. (1995); Värdigare vård: aktuell forskning om Alzheimer och andra demenssjukdomar. (1995); Jäktad pressad - utbränd? Forskare diskuterar strategier mot skadlig stress. (2000).

Givet det stora antal forskare (ett mycket enkelt överslag ger en siffra på mellan 100-200) som beslutar sig för att medverka i denna ambitiösa satsning, som dessutom har som delsyfte att detronisera vetenskapen, är en given fråga hur denna medverkan är möjlig mot bakgrund av de återkommande uttalandena om den allmänna forskningsinformationens dåliga meritvärde. Har vi här ett exempel på ovanligt laglydiga forskare, eller är de medverkande forskarna övertygande om att FRNs strategi är den enda rimliga och att vetenskapen och universiteten (och de själva) har allt att vinna på att medborgarna får insikt i att vetenskaplig kunskap alltid är perspektivbunden och innehåller osäkerheter vilket medför kontroverser? Ser vi en ny offentlighet för den vetenskapliga kunskapen växa fram med ingången av 1980-talet? Detta är frågor vi får anledning att återkomma till i senare publikationer.

1980 genomfördes folkomröstningen om kärnkraft och de elva första numren av *Källa* berörde direkt eller indirekt kärnkraften (se Hultåker och Trost 1981) vilket gjorde det inte bara möjligt utan närmast nödvändigt för FRN att reagera med en nyansering och problematisering av den vetenskapliga kunskapens samhällliga och politiska roller. Eftersom detta var första gången som FRN genomförde en så omfattande informationskampanj och dessutom inom ett starkt förvetenskapligt och politisk kontroversiellt ämne fick

Samhället- och datoriseringen: Styr datautveckling? (1981); Datorn - herre eller slav? (1981); Tar datorn bort jobben? (1981); Blir datorn mänsklig? (1982); Ger spridd datakraft nya livsmönster? (1982).

Konflikt, kultur och politik: Makten över opinionen. (1986); Invandrarspråken - ratad resurs? (1986); Allt kan inte sägas: (arabiskt ordspråk): bakgrunderna till Mellanösternkrisen. (1991); Tvivlet på nationalekonomin: fyra ekonomer diskuterar vetenskapen. (1993); Det obegripliga våldet: forskare om ungdomar och våld. (1995).

Samhälle, natur och etik: Generna i vågskålen: olika synpunkter på genteknikens tillämpningar. (1984); Djuren och gentekniken: aktuell debatt om husdjuren och etiken. (1988); Gentekniken och juridiken: [aktuell debatt om patentfrågor] (1992); Klona skapelsens krona? forskare kommenterar kloning av djur och människor. (1997); Gentest - för vem? forskare kommenterar genetisk diagnostik. (1998); Genvägar till ny mat? forskare kommenterar genförändrade livsmedel. (1998); Får man forska på djur? Forskarnas debatt om djurförsök (2000).

sociologiska institutionen vid Uppsala universitet i uppdrag att i enkätform utvärdera insatsen. Enkäten riktades till individer inom ett antal nyckelgrupper (kommunalpolitiker, företrädare för de olika alternativen i omröstningen, forskare vid universitet och högskolor, journalister, företagare och skyddsombud i fackföreningar) sammanlagt 2975 individer omfattades och svarsfrekvensen var 75 procent (Hultåker och Trost 1981, 6f). Genomgående påverkade respondenternas utbildningslängd deras svar. Många hade hört talas om skriftserien *Källa*, använt den i olika sammanhang men få hade läst alla elva publikationerna om kärnkraft. Respondenterna bjuder på en del motsägelsefulla svar, en knapp majoritet menade att debatten blivit sakligare som en följd av skriftserien, men ungefär lika många menade att debatten inte hade påverkats av initiativet som man dock menar var mycket värdefullt (Hultåker och Trost 1981, s37). Den absoluta majoriteten (oberoende av utbildning och gruppstillhörighet) är mycket positiva till upplägget i *Källa* (Hultåker och Trost 1981), s 23.

Den konceptuella inspirationen till *Källa* kom från begreppet ”scientific mediation” som utvecklats av John Dewey-lärjungen Harold Fries (1945) i det första numret av *Källa*, *Kärnkraft och kärnvapen från 1980*, som var det nummer som de flesta respondenter hade tagit del av (Hultåker och Trost 1981), s 19), presenteras syftet med skriftserien som ”medling”:

I uppläggningsen tillämpas en ny metod som inte använts i Sverige tidigare. Metoden har prövats i USA och kallas där ”scientific mediation”. Den går ut på att ge konturer åt komplicerade frågor och klarlägga diskussioner utan att söka kompromisser.

Framställningssättet bygger i sina grunddrag på att två personer med olika uppfattningar i en fråga framför sina fakta och synpunkter [...] ges lika stor utrymme och likadana möjligheter [...] Avsikten är inte att nå fram till obestriddlig ”sanning” [...] överlämna till läsaren dels kunskap och fakta i olika frågor, dels olika värderingar och bedömningar. (*Källa* nr 1 1980, s 1)

FRNs publikationer i *Källa*-serien kan sägas uppfylla lagstiftarens ambitioner med den tredje uppgiften från både 1977 och 1996. I båda dessa ingår ett enkelriktat spridnings- och informationsperspektiv, mindre betonat i förordningen från 1996, men texterna i *Källa* överskrider den epistemologiska säkerhet som vanligtvis ingår som en komponent i enkelriktade diffusionsperspektiv. Vetenskaplig kunskap framhålls inte här som säker och oproblematiserad. I *Källa*-serien får nämligen forskare verksamma inom samhällsrelevanta och aktuella forskningsområden komma till tals utifrån sina olika perspektiv. Syftet är inte att ”nä fram till någon obestridlig ’sanning’ utan snarare ge en bättre förståelse av varför olika uppfattningar förekommer i debatter om vetenskapliga resultat och teknik” (Källa nr 1 1980, s 1). I ett av numren från början av 1990-talet heter det:

Den här skriften [...] reder ut missförstånd och rättar till mediala missuppfattningar. Samtidigt visar den på det berättigade i tvivlen på nationalekonomin som den kommit att framstå i tidningar, radio och TV. I mediernas värld är det tvärsäkerhet som betraktas som den främsta tillgången. (Källa nr 1 1980, s 1).

Det är uppenbart att ambitionen med *Källa* är att ge forskare en offentlig plattform där osäkerhet och kontroverser kan visas upp på ett sätt som man menar inte är möjligt i massmedia, som pekas ut som det stora problemet i allmänhetens förståelse av den vetenskapliga kunskapens säkerhet och dess roll i samhället. Utgångspunkten verkar vara att det är förenkling, säkerhet och konsensus som är ett hot mot vetenskapen och universiteten. Samtidigt som osäkerhet och kontroverser redogörs för (utan ambitionerna att komma fram till ett avgörande) är *Källa* ett medel att visa upp vetenskapens och forskarnas relevans för allmänheten och samhällsproblemen utan att vare sig överdriva risker eller förespegla snabba eller slutgiltiga svar på frågor och problem. Redovisade osäkerheter implicerar också behovet av ytterligare forskning samtidigt som framsteg inom forskningen också genererar samhälls- och politiska problem, till exempel i genteknologin.

Källa kan ses som ett uttryck för två sammantvinnade legitimeringar av den tredje uppgiften. I båda sina formuleringar från 1977 som 1997, innefattar legitimeringarna för det första en allmänt politisk och demokratisk där kunskap och erfarenheter från forskningen som finansierades med allmänna medel skulle spridas ut i samhället, forskningens resultat måste komma samhällets medborgare till godo, närmast att betrakta som en medborgerlig rättighet. Skriftserien *Källa* är ett exempel på detta förhållningssätt. Ny och politiskt relevant forskning sprids till medborgarna.

För det andra finns en kognitiv epistemologisk legitimering, som implicit finns i det enkelriktade spridningsperspektivet i formuleringen om ”att sprida kännedom om forskning”. Denna formulering kan tolkas på minst två sätt: att universiteten, till exempel med stöd av FRN, har till uppgift att sprida forskning, egalt var den bedrivs, till exempel i nära samverkan mellan industrin, olika myndigheter och universiteten, eller att forskningen skall bedrivas inom universitetens murar och spridas därifrån. Det sistnämnda innebär ett ideal om att produktionen av den vetenskapliga kunskapen i görligaste mån ska skyddas från det omkringliggande samhällets negativa påverkan, till exempel i politiska eller ekonomiska avseenden: Alltså en markering mot ett för nära samröre mellan universitet, näringsliv, industri och sektorsorgan, myndigheter. Forskningen skall vara ”autonom”. Denna ambition gestaltas dock genom medlingen och innebär också vetenskapens och forskarnas relevans för allmänheten och samhällsproblemen visas upp utan överdrivna risker eller förespeglingar om snabba eller slutgiltiga svar på frågor och problem. Just denna kommunikation mellan olika forskargrupper och ökade resurser för tvärvetenskapliga initiativ var också något som Blume betonade och rekommenderar i den översikt över de forskningspolitiska studierna som han får i uppdrag av FRN att sammanställa i början av 1980-talet. Ambitionerna med *Källa* återfinns också i Landbergs beskrivning av FRNs uppdrag, där kontaktytorna måste vara så stora som möjligt. Det är inte helt klart vad som avses här, kontakten mellan samhället och universitetet eller kontakten mellan forskarna som måste underlättas när de samtida komplicerade

frågorna kring hälsa, miljö, demokrati och sociala frågor skall beforskas.

Förståelsen av hur kognitiva och demokratiska legitimeringar av den tredje uppgiften relateras till varandra, blir särskilt synliga i *Källa* som faktiskt kommer att förkroppsliga en viktig strategi (medlingen och nyanseringen av den vetenskapliga kunskapen) för att hantera ifrågasättanden av universitetens verksamheter, kritiken mot sektoriseringen och de emancipatoriska projekt som kulminerar under det sena 1960- och får efterverkningar under 1970- och -80-talen.

FRNs vara eller inte vara

I samband med den borgerliga valsegern 1991, där Per Unckel axlar rollen som utbildningsminister, och med tillgängliggörandet av de forna löntagarfonderna för forskning, får den debatt om forskningens autonomi som ständigt tycks diktera svensk forskningspolitik, också i FRNs verksamheter, nytt bränsle. I en av den nya regeringens första forskningspolitiska propositioner (Riksdagens proposition 1991/92:1) föreslår nämligen Unckel att två nya myndigheter med ”serviceinriktade funktioner” riktade mot universitet och högskolor etableras. Universiteten står inför förändringar som motiverar ny-etableringen och nedläggningen av vissa myndigheter. En ökad frihet i användning av resurser och en större decentralisering i beslutsfattandet inom universitet och högskolor måste åtföljas av en ny organisation för utvärdering av satsade resurser.

Av de två nya myndigheter som lanseras skall en som sin huvuduppgift ha ansvaret för nationella utvärderingar av högskolan (ett embryo till Högskoleverket). Den andra myndigheten förslås få ansvaret för bland annat administrativ utveckling, juridisk service, personalutbildning, men också för övergripande information om forskning och utbildning (Riksdagens proposition 1991/92:76, s 6). När det gäller det sistnämnda rekommenderas att den nya ”servicemyndigheten” tar över FRNs uppgifter när det gäller forskningsinformation:

Ett uppdrag för servicemyndigheten direkt från statsmakterna bör vara att svara för information om verksamheten inom högskolan. I uppdraget bör även ingå att svara för övergripande internationell information. Forskningens och den högre utbildningens fundamentala roll i samhällsutvecklingen gör det angeläget med en kvalificerad informationsfunktion för dessa båda verksamheter på nationell nivå. (Riksdagens proposition 1991/92:1, s 6)

FRNs arbete med frågor om forskningsinformation har enligt Unckel varit framgångsrikt, men potentialen för att utveckla nya initiativ till forskningsinformation ligger hos de forskningsfinansierade organen och inom universiteten och högskolorna själva. Argumentet för detta är till vilka initiativ resurser till forskningsinformation hittills fördelats av FRN. Det är inte helt lätt att följa Unckel här, men FRNs fördelning av resurser till forskningsinformation har i hög grad varit inriktade på att stödja projekt initierade av enskilda forskare vid universitet och högskolor, men också mer programmatiska satsningar på utbildning av forskare i forskningsinformation. När nu Unckel föreslår en nedläggning av FRN är det en förstärkning av forskarnas möjligheter att själva initiera och driva forskningsinformation, och det möjliggörs genom att de forskningsfinansierade råden och universiteten själva ska ta över FRNs uppgifter (Riksdagens proposition 1991/92:1, s 10).

I det ”återförande” av forskningen till universiteten som i mycket färgat kritiken bland annat mot sektoriseringen och mynnat ut i argument om forskningens kvalitet och autonomi har nu turen också kommit också till FRN självt, som föreslås läggas ned. Vilken den nya ”servicemyndighetens” roll i detta nya landskap, där universiteten själva och forskningsråden skall ta ansvar både för resursallokering och genomförande av forskningsinformationen, är i detta läge inte klart.

FRN hade en gång tillkommit som ett resultat av Forskningsrådsutredningen (FRU) i slutet på 1970-talet och blev en

lösning på en rad motsättningar mellan autonomi/heteronomi, tradition och samhällsinflytande på forskning. Via FRN kunde samhällsintressen komma in och styra forskningen utan att för den skull faktisk påverka forskningsrådets ”autonoma” verksamhet.

Utöver att förslå FRN hade FRU också medverkat till en rationalisering av det existerande rådssystemet: Samhällsvetenskapliga forskningsrådet (SFR) slogs till exempel ihop med Humanistiska forskningsrådet (HFR) och blev HSFR och Naturvetenskapliga forskningsrådet (NFR) fick hysa atomforskningen. Valen till de olika forskningsrådets styrelser stramades också upp och förankrades på universiteten genom elektorssystem. Detta var ett sätt att upprätthålla autonomitanken (genom Forskningsråden) och samtidigt gå *de* mer specifika samhällsintressena till mötes (genom FRN). Förespråkarna för styrning och samhällelig relevans fick sina intressen tillgodosedda genom FRN, som också blev en garant för att forskningsinformationen fick en institutionell förankring. Men FRN kunde också initiera forskning, till exempel tvärvetenskapliga projekt som fallit mellan de stora forskningsråden. I ljuset av detta kan etableringen av FRN ses som en särskilt lyckad kompromiss och verksamheten uppfattades, i alla fall inte till en början, som om den inkräktade på någon annans verksamhet. Tvärtom blev det just en lösning som båda sidor i kampen om forskningens resurser kunde acceptera (intervju med Hans Landberg, 2010-11-25; för en diskussion kring denna typ av organisation se Guston 2001.)

I forskningspropositionen *Frihet för kvalitet* (Riksdagens proposition 1991/92:1) som lades fram i december 1991 upprepar och betonar den borgerliga regeringen ytterligare att de svenska universiteten inte skall vara en ”en direkt utlöpare av statsmakten” utan ha en oberoende ställning i förhållande till den politiska makten. Frihet från politiska intressen står enligt Unckel i direkt relation till forskningens och utbildningens kvalitet (Riksdagens proposition 1991/92:1, s 9). Finansiering av forskning från något av Forskningsråden borde också innebära en skyldighet att också informera om planerna för och så småningom för den genomförda forskningen. I det förslag till ny högskolelag som också presenteras i propositionen har det som

tidigare kallats den tredje uppgiften lyfts in i universitetens och högskolornas andra uppdrag:

I forsknings och utvecklingsarbete ingår att sprida kännedom om verksamheten samt om hur sådana kunskaper och erfarenheter som har vunnits i verksamheten skall kunna tillämpas. (Riksdagens proposition 1991/92:1, s 3)

Det är således principiellt ingen skillnad i formulering i förhållande till lagen från 1977 som också uppställde ett ideal om en klar yrkesdelning, där de forskare som hade sin hemvist på universiteten, lyftes fram som legitima aktörer att bidra till den vetenskapliga kunskapsproduktionen.

En liten skillnad finns dock och det är en ytterligare betoning på närheten till själva forskningen, i själva forskningsarbetet skall ingå att sprida kännedom om verksamheten. Det implicerar att den som i grunden är mest kvalificerad att syssla med forskningsinformation är den forskare som varit aktiv i forskningsprocessen. FRNs initiativ till utbildningar i forskningsinformation för forskare kan också hänföras till en sådan tankefigur.

Innehållet i *Frihet för kvalitet* är i stor utsträckning fokuserat på möjligheterna till utvärdering av universitetssystemet. Den tredje uppgiften, eller forskningsinformationen, har i stora stycken undandragit sig möjligheter till utvärderingar som är möjliga när det gäller universitetens första (undervisningen) och andra uppgifter (forskningen). Den tredje uppgiftens meritvärde har ju också under lång tid diskuterats i rapporter från FRN. Forskningsinformationen kan ta sig en mängd olika uttryck. Att låta den tredje uppgiften bli en integrerad del av den andra uppgiften, vilket innebär att forskningsinformationen kan subsumeras under forskningen och göras tillgänglig för utvärdering i samband med att forskningen utvärderas (publikationer, citeringar, etc) är en möjlighet som regeringen med forskningspropositionen verkar vilja pröva.

Den utåtriktade forskningsinformationen är ju inte något som självklart premieras vid tillsättningar av tjänster och flera debattörer har vittnat om att sådana åtaganden snarare är något som kan vara till nackdel för ett avancemang som forskare. Att ha populariserat och informerat om forskning istället för att ha producerat egen forskning är inte en möjlig karriärväg för en forskare.

I *Frihet för kvalitet* föreslås det vidare att universitetens frihet garanteras i lag och som ett led i en avreglering att Universitets och högskoleämbetet (UHÄ) som FRN avvecklas. Förslaget leder till en debatt i massmedia där man från kritiskt håll bland annat lyfter fram att universiteten inte fått vara med och lämna synpunkter i en remissomgång och där regeringen anklagas för att vilja undvika en seriös forskningspolitisk diskussion. På ledar- och debattsidor kritiserar framstående forskare regeringens förslag med utgångspunkten att FRNs särskilda uppdrag att fungera ämnesöverskridande för att kunna initiera tvärvetenskapliga initiativ inte kan övertas av de övriga forskningsråden som intresse- och kompetensmässigt ligger för nära sina egna områden (se t ex Karlsson 1992; Lindahl-Kiessling 1992; Lönnroth 1992; Odén 1992; Torstendahl 1992;). I ett anförande i riksdagen i början av 1992 hade Unckel menat att de övriga forskningsråden inte alls var ointresserade av tvärvetenskap och att de ”svarar för en växande del av sådan forskning som korsar disciplin-gränserna” och att ”Den andelen ökar i takt med att förståelsen ökar för att all sanning inte finns inom ramen för varje disciplin” (Rixlex: Protokoll 1991/92:53). Flera medlemmar av oppositionspartierna motionerar också mot regeringens planer på nedläggning av FRN. Det är särskilt tvärvetenskapligheten, men också utvecklingen av kvinno- och jämställdhetsforskningen som utgör de viktigaste motargument av vetenskaplig karaktär mot regeringens förslag till nedläggning (Sandström & Harding 2002, s 221-22).

Debatten och stödet för FRN leder till att Utbildningsutskottet på våren 1992 slutligen avstyrker regeringens förslag om nedläggning men tillstyrker, trots socialdemokraternas och vänsterpartiets invändningar, avvecklingen av UHÄ och bildandet av ett nytt ”sekretariat” för utvärdering av högskolan. Utbildningsutskottets skrivning om

forskningsinformation i det sammanhanget är inte helt enkel att tolka, men det är värt att notera att regeringens behandling av forskningsinformation inte utgör något problem för Utbildningsutskottets medlemmar, med undantag för information om kvinno- och jämställdhetsforskning, som FRN fortsättningsvis skall ha ansvaret för. I betänkandet heter det att:

Regeringen föreslår i proposition 1991/92:76 att Forskningsrådsnämnden (FRN) läggs ner den 1 juli 1992 och att vissa uppgifter överförs från FRN till forskningsråden. Enligt regeringen har FRN framgångsrikt bidragit till att ge tvärvetenskaplig forskning och forskningsinformation förankring inom andra forskningsfinansierande organ och inom högskolan.

Tiden är nu enligt regeringens uppfattning mogen för att markera övriga forskningsråds och högskoleenheternas roll för tvärvetenskaplig forskning och forskningsinformation, varför ansvaret för dessa uppgifter bör övergå på dem. Motionärerna har ingen invändning mot regeringens förslag när det gäller forskningsinformation och utrustning.

Till servicemyndigheten beräknas i budgetpropositionen ett förslagsanslag på 77 178 000kr. Beloppet är beräknat med utgångspunkt i att servicemyndigheten bl.a. skall ansvara för viss forskningsinformation, däribland information om kvinno- och jämställdhetsforskning. Utskottet har i det föregående motsatt sig regeringens förslag att lägga ned FRN den 1 juli 1992. Ansvaret för forskningsinformation bör därför inte övertas av andra myndigheter. Anslaget till servicemyndigheten bör justeras med anledning av detta. Regeringen bör återkomma till riksdagen med förslag om den ändring av anslagsbeloppet till servicemyndigheten som föranleds härav. (Utbildningsutskottet 1992)

FRNs uppdrag i förhållande till den tredje uppgiften, det överordnade ansvaret för forskningsinformation, berörs annars mycket lite i debatterna om den eventuella nedläggningen. FRNs möjligheter att fortsätta sitt uppdrag när det gäller den överordnande forskningsinformationen kan därför i huvudsak tillskrivas det

motstånd mot nedläggning av FRN som formuleras med argument att den administrativa struktur för tvärvetenskapliga initiativ och resursallokering till genusforskningen som FRN erbjuder måste upprätthållas. Forskningsinformationen och FRNs arbete för utvecklingen och implementeringen av den tredje uppgiften kommer med på köpet s a s och tas aldrig upp i offentliga dokument eller i massmedia som ett argument för att FRN inte skall läggas ned. FRN fortsätter alltså sin utgivning av *Källa* i ytterligare tio år, men utgivningstakten minskar betydligt jämfört med den som rådde under 1980-talet.

Avslutning

Detta händelseförlopp kräver dock en kontextualisering för att närmare kunna förstås. Några år innan Unckels förslag om nedläggning av FRN blev det tydligt att det fanns en motsättning mellan FRN och forskningsråden inom naturvetenskap, teknik och medicin. Motsättningarna gällde hur resurser fördelades till tung och dyr vetenskaplig utrustning och teknik. I citatet ovan säger motionärerna att de inte har någon invändning mot regeringens förslag när det gäller utrustning. Vad är detta ”utrustning”? Ett av FRNs viktigaste, av väldigt många, uppdrag var nämligen att fördela medel till vetenskaplig utrustning. Representanter för forskningsråden menade att denna beslutsgång inte var optimal, utan att medlen bäst fördelades av råden som representerade den ämneskunskap och expertis som krävdes för att rätt värdera ansökningar. Fram till åren 1987/88 hade de medel som FRN förfogat över för dyrbar utrustning inte heller varit särskilt omfattande. De enskilda råden var fortfarande de viktigaste aktörerna på området. De resurser som FRN hade för detta var mer en möjlig bonus. Budgetåret 1986/87 förfogade FRN över 10 miljoner Skr för forskningsinformation och 84 miljoner Skr att fördela för anskaffandet av tung vetenskaplig utrustning. Budgetåret 1987/88 fick dock FRN ett mycket stort tillskott av medel för fördelning till dyrbar teknisk utrustning. Ytterligare 200 Mkr inflöt genom en överenskommelse mellan regeringen och affärsbankerna.

Detta ledde till en osäkerhet om vilka beslutsformer som skulle råda för fördelningen av resurserna. FRN redovisar att de valde en försiktig linje när det gällde besluten om de nya tillgängliga resurserna och var återhållsamma med att in-teckna det disponibla utrymmet (FRN 1988). Vid tiden för Unckels utspel (1992/93) uppgick FRNs medel för tung vetenskaplig utrustning till 220 miljoner. När det gällde forskningsinfor-mationen hade FRN mer blygsamma 1,8 miljoner Skr att fördela.

Det är uppenbart att tillskottet kraftigt rubbade relationen mellan FRN och råden. FRNs förmåga att upprätthålla integritet mellan en politisk och en vetenskaplig sfär blir starkt ifrågasatt av NFR, MFR och STU. Styrelsen för FRN är nämligen delvis befolkad med politiska aktörer, inte enbart av forskare av facket som kan avgöra hur, nu, enorma summor skall fördelas.

Unckels försök att lägga ned FRN i början av 1990-talet görs med hänvisning till bland annat styrelsens sammansättning, som är mer korporativistisk än rent vetenskaplig. Inget nämns direkt om de dyrbara tekniska instrumenten, men i bakgrunden ligger antagligen idén att det är forskarna själva som bäst kan bedöma vilka projekt som ska få stöd – och inte representanter från fackföreningarna.

FRN läggs dock inte ned, Unckel missbedömer det stora stöd som FRN har när det gäller de övriga uppdragen; särskilt stödet till tvärvetenskapen och genusforskningen. Dock menar FRNs dåvarande huvudsekreterare, Hans Landberg att ”luften gick ur organisationen”, och att förslaget om nedläggning var början på slutet (intervju med Hans Landberg, 2010-11-25).

Ansvaret för forskningsinformation överförs så småningom till Vetenskapsrådet i samband med nedläggningen av FRN den sista december 2000. Inrättandet av Vetenskapsrådet (VR) den första januari 2001 innebar en sammanslagning av det tidigare Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR), Medicinska forskningsrådet (MFR), Naturvetenskapliga forskningsrådet (NFR) och Teknikvetenskapliga forskningsrådet (TFR), men häri ingick också Forskningsrådsnämnden. Idag är VRs uppdrag att stödja grund-

forskning, vara rådgivande till regeringen i forskningspolitiska frågor men också att stödja forskningsinformation.

Rent formellt skedde avvecklingen av de gamla råden och inrättandet av VR genom en proposition av den socialdemokratiska regeringen (Regeringens proposition 1999/2000:81) som accepterades av riksdagen. Propositionen hade föregåtts av en kommitté som kallades Forskning 2000, som inrättades på regeringens uppmaning 1997 med uppdrag att ge förslag rörande utformningen av den svenska forskningsorganisationen. Forskning 2000 lämnade sitt betänkande *Forskningspolitik* 1998 (SOU 1998:128).¹⁷ I betänkandet finns grundidéerna till den påföljande propositionen, men med flera reservationer. Kommittén föreslår att fyra råd bildas: Forskningsrådet för humaniora och samhällsvetenskap, Forskningsrådet för medicin, Forskningsrådet för naturvetenskap och Forskningsrådet för teknik. I den påföljande propositionen så inordnas dock de föreslagna råden i ett enda råd: Vetenskapsrådet.

I två sammanhang nämns FRN i betänkandet, och det rör först frågan om finansiering av dyr vetenskaplig utrustning. Kommittén påpekar att 68 miljoner kanaliseras för detta ändamål genom FRN, vilket är ungefär fyra procent av den totala summan som allokteras till forskningsråden, dvs HSFR, MFR, NFR och TFR (SOU 1998:128, s 104). Kommittén avslutar med att skriva:

Om forskningsråden så finner lämpligt bör frågor om dyrbar vetenskaplig utrustning och högpresterande datorsystem fortsättningsvis kunna hanteras av råden gemensamt, dock utan att detta särskilt föreskrivits av statsmakterna. SOU 1998:128, s 105)

¹⁷ Ordförande för Forskning 2000 var universitetskansler Stig Hagström. Övriga medlemmar var riksdagsledamoten Britt-Marie Danestig, dåvarande riksdagsledamoten Margitta Edgren, verkställande direktören Peter Egardt, riksdagsledamoten Reynhold Furustrand, riksdagsledamoten Gunnar Goude, riksdagsledamoten Marianne Jönsson, dåvarande riksdagsledamoten Berit Löfstedt, dåvarande riksdagsledamoten, generaldirektören Helena Nilsson, dåvarande riksdagsledamoten Eva Persson Sellin, övertandläkaren Olle Sandahl och riksdagsledamoten Bengt Silfverstrand. Även om universitetskansler Hagström var ordförande är frånvaron av forskare i kommittén anslående.

I det andra fallet föreslår kommittén att det inrättas ”en forskningsrådets samverkansnämnd”, något som dock aldrig sker och är viktigt att uppmärksamma. Forskningsrådets samverkansnämnd skulle, enligt betänkandet, ”stödja tvärvetenskaplig forskning, genusforskning och forskningsinformation” (SOU 1998:128, s 168). Uppgifterna är alltså snarlika FRNs, med undantag för ansvaret för dyrbar utrustning som ska axlas av de nya råden. Dock öppnar man upp för att denna uppgift också kan ligga på Samverkansnämnden ”om råden finner en sådan lösning ändamålsenlig” (SOU 1998:128, s 197). Slutligen menar Forskning 2000 att ”Forskningsrådets samverkansnämnd bör bestå av ordförande och vissa andra ledamöter som utses av regeringen samt företrädare för forskningsråden” (ibid). FRN ska med andra ord, enligt Forskning 2000, i princip leva vidare.

Detta kritiserades kraftfullt av ledamoten Peter Egardt, som mellan 1991 till 1994 var han statssekreterare hos statsminister Carl Bildt, i en reservation.

Majoritetens i utredningen förslag om en forskningsrådets samverkansnämnd rimmar emellertid illa med resonemangen i övrigt i betänkandet. Den föreslagna samverkansnämnden skall vara politiskt sammansatt och ha särskilt ansvar för bl.a. tvärvetenskaplig forskning och genusforskning.

Den föreslagna nämnden är i realiteten detsamma som nuvarande FRN med i princip samma uppgifter. Namnbytet är bara en lek med ord. Det är sannolikt ingen slump att en stor andel av utredningens ledamöter också är eller har varit ledamöter i FRN.

I den senaste forskningspropositionen framhöll regeringen att ”det är väsentligt att genusforskningen integreras i den ordinarie forskningen och att de ordinarie forskningsfinansierande organen fördelar medel även till genusforskning”. Utredningen visar med stor tydlighet, bl.a. i uppräkningsdelen av nya forskarutbildningsämnen, hur ett stort antal ämnen med tvärvetenskaplig karaktär tillkommit på forskarnas och forskningens egna initiativ.

Enligt min mening måste varje enskilt forskningsråd ta ansvar för såväl tvärvetenskapliga forskningsinsatser som insatser inom genusforskningen. Detta bör ske inom ramen för de enskilda råden samt genom de skiftande former för samverkan mellan råden som förekommer. Inomvetenskapliga kriterier skall vara utslagsgivande för anslagsgivningen. En politiskt sammansatt samverkansnämnd med öronmärkta resurser och preciserade uppgifter på vissa områden riskerar att bli direkt kontraproduktiv. Tvärvetenskap och genusforskning utpekade som särskilda reservat som andra utom den s.k. samverkansnämnden inte behöver befatta sig med.

Den logiska slutsatsen av utredningens resonemang borde varit att forskningsråden bör samverka på sätt de själva beslutar. En samverkansnämnd kan vara ett alternativ, men den bör då vara ett forskningsrådets gemensamma organ, sammansatt av ledamöter utsedda av forskningsråden och utan inblandning av politiker. (SOU 1998:128, s 245)

I den kommande propositionen förefaller regeringen ha tagit ledamot Egardt *ad notam*: inte någonstans nämns förslaget om en forskningsrådets samverkansnämnd, och man betonar att ansvar för tvärvetenskap och genus ska ligga på VR.

Betänkandet fick kritik i remissbehandlingen, som inkluderade ett 50-tal instanser, för att det inte i tillräckligt hög grad beaktade behovet av ”behovsstyrd forskning” (Regeringens proposition 1999/2000:81, s 6). Det resulterade i sin tur att nya råd inrättades för den behovsstyrda forskningen: Forskningsrådet för social forskning och arbetsliv (FAS), Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande (Formas) och Verket för innovationssystem (VINNOVA), som samtliga finansierar behovsmotiverad forskning inom respektive område.

Angående den stora rådsomvandlingen skriver regeringen:

Enligt regeringens mening har de nuvarande forskningsråden och FRN lyckats väl med avseende på kvalitetsaspekten inom forskningen. En lång rad utvärderingar visar att svensk forskning

håller en generellt god kvalitet och är världsledande inom vissa områden. Emellertid finns det också vissa tecken på strukturella svagheter i systemet: förnyring och förnyelse ges inte alltid tillräckligt utrymme. (Regeringens proposition 1999/2000:81, s 18)

FRN nämns överhuvudtaget sparsamt i propositionen. Den slutliga avvecklingen av FRN och nedmonteringen av sektoriseringen är en del av ett större forskningspolitiskt skeende, även om de nya forskningsråden FAS, Formas och VINNOVA övertar ansvarsområden som tidigare legat på sektorsorganen.

En viktig aspekt av detta politiska förlopp är återförande av forskningen till universiteten och forskarna för att desarmera kritiken av det teknokratiska samhället; detta är inte bara tydligt i propositionen utan också i den oerhört kraftfulla reservationen, med antydningar om jäv, från Peter Egardt angående Forskning 2000s förslag att inrätta en forskningsrådets samverkansnämnd med stor politisk representation. Viktig näring kom här från emancipatoriska ideal under 1960- och början av 1970-talen och innefattade ambitioner att minska ett expertvälde som byggde på en stor tilltro till de professionella som bemannade välfärdsstatens olika sektorer. Ett starkt incitament var att detta uppfattats medverka till en maktförskjutning i samhället, från de folkvalda politikerna till tjänstemännen och experterna. Sammansättningen av kommittén för Forskning 2000 som närmast uteslutande kom att bestå av politiker ger en bild av hur detta hanterades. Forskningen skulle återföras till universiteten, men samtidigt skulle en ”forskningsrådets samverkansnämnd” garantera ett politiskt inflytande.

Lagstiftarnas ambition med både den första och den andra skrivningen av den tredje uppgiften var att skapa förutsättningar och en legitimering för ett ”återtagande” av forskningen till universiteten.

Det förs dock ingen offentlig diskussion eller debatt om hur FRNs uppdrag kring forskningsinformation och den tredje uppgiften skall förvaltas av VR i slutet av 2001. I praktiken, och i ljuset av den mängd initiativ VR senare tar på forskningsinformationens område, kom dock

ett villkor för att erhålla medel från VR att vara mycket viktigt. En ansökan måste innefatta en kort popularisering av det forskningsprojektet som det söks medel för. Något som FRN och UHÄ redan 1981 i föreslår den dåvarande borgerliga koalitionsregeringen.

Sammanfattande diskussion

Under tidsperioden 1977-1997 kom den tredje uppgiften att i högskolelagen förändras till att omfatta både ett spridnings- som ett samverkansimperativ. Det breda disseminationsperspektivet, legitimerat med demokrati- och förtroendeargument med en inriktning på allmän forskningsinformation, utökades med samverkan. En nära koppling mellan samverkan och nyttjarinformation, mellan universitetsforskare och aktörer inom det privata näringslivet och sektorsforskningen fick allt större forskningspolitisk betydelse. Samverkansimperativet, mellan universitetsforskare och det privata näringslivet som existerat under flera decennier, gavs 1997 för första gången ett lagligt stöd.

Vi har belyst denna förändring genom att fokusera på innehållet i utredningar och propositioner som berör utvecklingen av den tredje uppgiften i högskolelagen. Under tidigt 1980-tal formuleras argument – som känns igen från både 1950- och 1960-talen – för samverkan och som accentueras under 1990-talet: resurser i form av personal och utrustning skall användas så effektivt som möjligt, tiden från forskningsresultat till tillämpning skall minskas, den vetenskapliga kunskapen måste färdas fortare och lättare mellan olika delar av samhället, till exempel genom att öka andelen forskarutbildade på företagen, en breddning i valet av forskningsproblem (“samhällets behov”) måste åstadkommas och grundforskningens resultat måste mer effektivt kommuniceras till aktörer utanför universitetet. Det överordnade syftet formulerades i termer av att Sverige som nation måste vara ekonomiskt konkurrenskraftigt och i takt med tiden.

I dessa ambitioner aktualiseras naturligtvis problemen med förtroendet för universiteten och det faktum att den tredje uppgiften endast omfattar en formulering om ”att sprida kännedom om”. Lösningen blir juridisk på ett kanske oväntat sätt. Den ursprungliga

formuleringen av den tredje uppgiften prioriterar forskningsinformation modellerad på en allmän samhällsmedborgare. De starka ambitionerna till samverkan frammanar nu nya behov av former för organisation och institutionalisering av forskning och information, stiftelser, aktiebolag eller mindre myndigheter. Samtidigt har flera av dessa organisationsformer en i vissa fall befarad potential att minska förtroendet för forskningen. Frågan är i det sammanhanget vad en universitetsforskare kan tillåtas att syssla med utan att det kan anses strida mot högskolelagens formuleringar att forskningsproblem, forskningsmetoder fritt får väljas och utvecklas samt att resultaten fritt ska få spridas – utan att förtroendet för universiteten minskar. Det förtroende för universiteten som statsmakterna (och universiteten själva får man förmoda) vill upprätthålla – och här finns en stark konsensus över ideologi- och partigränser – gäller också samverkan som organisationsprincip. Högskolorna ges nu möjligheten att “fritt” kunna bilda kommersiella bolag, en organisationsform där samverkan kan odlas på bästa sätt.

Ett viktigt medel för att upprätthålla förtroendet för universitetet i detta sammanhang blir en tillämpning av Lagen om offentlig anställning (LOA), där en anställd inte får utöva någon verksamhet som kan rubba förtroendet för opartiskhet eller skada myndighetens anseende. Som grund ligger den svenska regeringsformen där den offentliga förvaltningen – dit nu universitetens forskning hänförs – ska iaktta saklighet och opartiskhet. Samverkan måste därför ske utan att det påverkar universitetens kärna, forskningen, på tveksamma sätt. LOA ger här en möjlighet att rubricera samverkan som bisyssla, som, om den leder till misstankar om partiskhet, måste avbrytas. Universitetsforskningens autonomi och kvalitet kan alltså nu, i princip, kontrolleras externt, och tveksamheter kan lagföras.

Detta ger ett utrymme för att under senare delen av 1990-talet ta flera initiativ för att stärka samverkan: medel från löntagarfonderna användes till strategiska forskningsstiftelser som ska stödja forskning av särskilt intresse för svensk industri. KK-stiftelsen startade 1995, med en viktig uppgift att främja spridning av informationsteknologi och kompetensöverföring till mindre och medelstora företag. En

miljard kronor avsattes till teknikbrostiftelser, vars uppgift är att stimulera utvidgad samverkan (patentrådgivning, initiera forsknings-samverkan). Högskolan gavs också möjligheter att starta holdingbolag, för att kommersialisera forskningsresultat.

De starka forskningspolitiska ambitionerna att åstadkomma bättre förutsättningar för samverkan, innebär dock inte att demokrati och folkbildning som en viktig del av den tredje uppgiften helt försvinner från dagordningen. I december 1994, då socialdemokraterna presenterar sin budgetproposition diskuteras frågor om demokrati och folkbildning, och regeringen anslår omkring 70 miljoner kronor till bland annat vuxenutbildningen, studieförbunden och folkhögskolorna. Forskningsinformation kan inte bara reduceras till kunskapsöverföring från universiteten till företag. I jämförelse med de resurser som tillgängliggjorts för samverkan är detta, emellertid, en droppe i havet.

Fortlöpande riktas dock kritik från olika håll, till exempel av Riksrevisionsverket (RRV) och via utredningar från Forskningsrådsnämnden (FRN) mot universitetens arbete med den tredje uppgiften: ofta saknas det strategier, ändamålsenlig organisation och administrativa rutiner. Det långvariga problemet med forskningsinformationens meritvärde, i synnerhet den allmänna forskningsinformationen, har genererat flera utredningar av FRN, som fick ett särskilt ansvar för den tredje uppgiftens implementering och utveckling. Obligatoriska utbildningar i forskningsinformation för forskare och doktorander vid universiteten som ett sätt att handskas med meriteringsfrågan får heller inget genomslag.

Den allmänna forskningsinformationen förstås som riktad till medborgarna i stort, gärna legitimerad med honnörsord som demokrati och folkbildning, medan nyttjarinformationen omfattar information om högskolans möjlighet att utföra FoU-projekt av betydelse för myndigheter, företag och organisationer och i förlängningen forskning av en typ som kan generera ekonomisk tillväxt på en internationell marknad. Här hamnar den allmänna forskningsinformationen i en undantagsposition. Hur FRN skulle få universitetsforskare att ägna tid åt allmän forskningsinformation när

sådan verksamhet inte ansågs vara meriterande och befordringsgrundande, som samverkansarbete har betydligt större potential att göra, blir aldrig besvarat i utredningar eller policydokument.

Den allmänna forskningsinformationen, kommer dock till uttryck på ett nytt sätt i FRNs regi. En närmast paradox i meriteringshänseende är skriftserien *Källa*. FRNs uttalade ambitioner med *Källa* (1980-2000), var att nyansera en övertro på vetenskapen som sanningssägare och oproblematiskt underlag för politiska beslut. Givet det stora antal forskare som medverkar i *Källa*, är en given fråga hur denna delaktighet är möjlig att förklara mot bakgrund av de återkommande uttalandena om den allmänna forskningsinformationens dåliga meritvärde. Har vi här ett exempel på ovanligt laglydiga forskare, eller är de medverkande forskarna övertygande om att FRNs strategi är den enda rimliga och att vetenskapen och universiteten (och forskarna själva) har allt att vinna på att medborgarna får insikt i att vetenskaplig osäkerhet alltid existerar?

Det förefaller som om det breda forskningspolitiska återförandet av forskningen till universiteten under tidsperioden 1977-1997, särskilt tydligt i nedmonteringen av sektorsforskningen, löper samman med nya legitimerings- och förtroendepraktiker för universiteten och vetenskapen, inte sällan genomförda av FRN. En tolkning är att konflikter och kontroverser inom vetenskapen inte längre ses (av FRN, dess uppdragsgivare och rimligtvis av de forskare som medverkar i *Källa*) som ett hot mot förtroendet för vetenskapen. Det skulle kunna innebära att det skapas en ny offentlighet för vetenskapen där medborgerligt handlingsutrymme börjar uppfattas som viktigare än legitimering och skapande av förtroende för vetenskapen. Utifrån vårt, visserligen begränsade, empiriska material tycks det finnas en motsättning mellan den tredje uppgiftens formuleringar om att sprida information och att samverka och de förtroendepraktiker som de genererar.

Vilka konsekvenser har nu dessa paradoxer och förändringar lett till? Har framväxten av en ny tredje uppgift med betoning på samverkan,

industriell nytta och nyttjarinformation skett på bekostnad av allmän forskningsinformation och bildningsuppdrag?

I ett längre historiskt perspektiv kan man konstatera (Bragesjö, 2009; Bragesjö, Elzinga & Kasperowski, 2011) att det under hela 1900-talet existerat en kontinuitet som återspeglar det som utspelas under perioden 1977-1997. Under de flesta decennier under 1900-talet har bildningsidealet när det gäller institutionella och organisatoriska förutsättningar samt politiskt stöd kommit på undantag i förhållande till samverkansimperativet. Den ursprungliga formuleringen av den tredje uppgiften från 1977 framstår därför i ett längre historiskt perspektiv som en anomalitet.

Epilog: efter lagförändringen 1997 och vår kommande forskning

När vi våren 2007 skrev vår forskningsansökan till VR, som beviljades medel senare samma år, så var det mot bakgrunden att högskolelagen införts 1977 med den tredje uppgiftens krav på forskarna och högskolorna att ”sprida kännedom om” sina forskningsresultat och att lagen reviderats 1997 till att inkludera en begäran att ”samverka med det omgivande samhället” vid sidan om att ”informera om sin verksamhet”.

På en politisk makronivå har vi nu analyserat hur instiftandet och ändringen av lagen gick till i två rapporter; dels i Bragesjös *Bilda eller samverka?* (2009), dels i Kasperowski och Bragesjös *Bilda och samverka* (2011). I den senare rapporten har vi dessutom studerat hur statens viktigaste myndighet för tillsyn av den tredje uppgiften, FRN, hanterade sitt uppdrag mellan 1977 och 2000. I en artikel, Bragesjö, Elzinga och Kasperowski (2011), har därtill ett teoretiskt raster till den deskriptiva ambitionen i rapporterna lagts över utvecklingen.

För att uppfylla projektets syfte återstår nu att historiskt undersöka effekterna av de båda lagformuleringarna på universitetens och forskarnas verksamhet i samband och efter att de infördes. Därtill ska denna analys sättas i samband med forskningsresultaten i de två rapporterna och få ett teoretiskt ramverk, som genom kompletterande kontextuellt material, ger en förståelse för vad det är som egentligen skett genom högskolelagarnas formuleringar. Vår ambition är att publicera resultatet av hela projektet i en bok under 2013.

Sedan projektet startade har, emellertid, högskolelagen ändrats ännu en gång. Den nya lagen trädde i kraft den första juli 2009, efter en proposition kallad *Ett lyft för forskning och innovation* av Mats Odell och Lars Leijonborg. Regeringen skriver att den vill ”främja nyttiggörande och kommersialisering av forskningsresultat, bl.a. genom ökad tillgång till offentligt riskkapital och förstärkta resurser till lärosätenas

verksamhet” (Regeringens proposition 2008/09:50, s 2.) Man menar även att det erfordras en lagändring för att åstadkomma detta: från och med nu ska det inte bara åligga högskoleforskarna att samverka med samhället och informera om sin verksamhet utan också att ”verka för att forskningsresultat tillkomna vid högskolan kommer till nytta” (Regeringens proposition 2008/09:50, s 2.). Man påpekar också att dessa tre verksamheter inte ska ses som en extra ”tredje uppgift”, vid sidan av utbildning och forskning, utan ska uppfattas som en integrerad del av högskolans samlade uppgift. Vi har alltså idag inte någon ”tredje uppgift” i den mening som vi tidigare haft det.

Efter beslut av riksdagen infördes denna formulering i högskolelagen:

I högskolornas uppgift ska ingå att samverka med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet samt verka för att forskningsresultat tillkomna vid högskolan kommer till nytta.
(Svensk författningssamling 2009:45)

I en formell mening ligger denna lagförändring utanför vårt projekts syfte, men det är angeläget att följa upp hur också denna ändring gått till på en politisk makronivå samt hur den tolkas, tillämpas och efterlevs av idag verksamma forskare. För att möjliggöra detta, kommer vi att under 2012 ansöka om finansiering för att också studera detta. Metodologiskt kommer en sådan studie kunna breddas till att inkludera undersökningar av hur forskare och högskolor rent praktiskt arbetar att uppfylla högskolelagens formulering och inte i lika stor utsträckning baseras på historiskt material.

Referenser

Offentligt tryck

Agenda 2000 (1993) Kunskap och kompetens för nästa århundrade: en första analys. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Agenda 2000 (1993) Kunskap och kompetens för nästa århundrade: Stockholm: Utbildningsdepartementet. sammanfattning.

Agenda 2000 (1993) Svensk forskning i ett EG-perspektiv: Rosenbad den 14 december 1993. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Agenda 2000 (1993) Vetenskapsakademiens syn på kunskap och kompetens inför 2000-talet. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Agenda 2000 (1993a) Den högre utbildningens ekonomiska villkor och betydelse. Industriens utredningsinstitut. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Agenda 2000 (1993b) Hur vi tar Sverige in i informationssamhället nu: till gagn för sysselsättning och tillväxt. Ingenjörsvetenskapsakademien. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Agenda 2000 (1993c) Kunskap och kompetens för nästa århundrade. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Agenda 2000 (1994) Högre utbildade i företag - Gunnar Eliasson. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Agenda 2000 (1994) I tanke och handling lika - lära för småföretagare. Scandinavian Institute for Research in Entrepreneurship (SIRE). Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Agenda 2000 (1994) Ingenjörer i livslångt lärande/[utarbetad inom] Ingenjörsvetenskapsakademien. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Agenda 2000 (1994) Internationella jämförelser och svenska perspektiv [statistiskt underlag för Agenda 2000]. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Agenda 2000 (1994) Kompetens och individualisering. Lorentz Lyttkens. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Agenda 2000 (1994) Ny informationsteknologi i undervisningen. Kari Marklund, Sveriges tekniska attachéer i USA, Frankrike och Japan. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Agenda 2000 (1994) Staten och forskningen - arbetsgrupp under ledning av David Magnusson. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Agenda 2000 (1994) Staten, forskningen och näringslivet - arbetsgrupp under ledning av Gunnar Engström. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Agenda 2000 (1994) Universitet och högskolor i den fortsatta kompetensutvecklingen: Göteborgs universitet, Tekniska högskolan vid Universitetet i Linköping, Högskolan i Kalmar. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Agenda 2000 (1994) Utbildningskonton. Stefan Fölster, Åke E Andersson. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Agenda 2000 (1994) Utbildningskonton: ett alternativt förslag. Lars Söderström. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Departementspromemoria (1992) Fria universitet och högskolor. (Ds 1992:1).

Regeringens proposition 1977/78:100 med förslag till statsbudget för budgetåret 1978/79. Stockholm: Regeringskansliet.

Regeringens proposition 1977/78:111 om statens stöd till teknisk forskning och industriellt utvecklingsarbete m.m. Stockholm: Regeringskansliet.

Regeringens proposition 1978/79:119 Regeringens proposition 1978/79:119 om vissa frågor rörande forskning och forskarutbildning. Stockholm: Regeringskansliet.

Regeringens proposition 1981/82:106 om forskning m. m. Stockholm: Regeringskansliet.

Regeringens proposition 1983/84:107 om forskning. Stockholm: Regeringskansliet.

Regeringens proposition 1984/85:57 Ny arbets- och tjänsteorganisation för lärare i den statliga högskolan. Stockholm: Regeringskansliet.

Regeringens proposition 1985/86:11 högskoleforskarens rätt att ha bisysslor. Stockholm: Regeringskansliet.

Regeringens proposition 1992/93:1 om universitet och högskolor - frihet för kvalitet. Stockholm: Regeringskansliet.

Regeringens proposition 1992/93:170 Forskning för kunskap och framsteg. Stockholm: Regeringskansliet.

Regeringens proposition 1993/94:177 Utbildning och forskning. Stockholm: Regeringskansliet.

Regeringens proposition 1994/95:100 Förslag till statsbudget för budgetåret 1995/96. Stockholm: Regeringskansliet.

Regeringens proposition 1996/97:1 Förslag till statsbudget för budgetåret 1997. Stockholm: Regeringskansliet.

Regeringens proposition 1996/97:141 Högskolans ledning, lärare och organisation. Regeringens proposition 1996/97:141. Stockholm: Regeringskansliet.

Regeringens proposition 1996/97:5 Forskning och samhälle. Stockholm: Regeringskansliet.

Regeringens proposition 2008/09:50 Ett lyft för forskning och innovation Stockholm: Regeringskansliet.

Regeringens proposition 1999/2000:81 Forskning för framtiden - en ny organisation för forskningsfinansiering. Stockholm: Regeringskansliet.

Rixlex: Protokoll 1991/92:53, 16 jan 1992.

SOU 1975:26 Forskningsråd. Betänkande angivet av forskningsrådsutredningen 1972-77.

SOU 1977:52 Forskningspolitik. Betänkande från Forskningsrådsutredningen.

SOU 1977:55 Forskningspolitik: betänkande. Expertbil. 3, Forskning i kontakt med samhället.

SOU 1980:46 Högskolan i FoU-samverkan. Betänkande från FOSAM.

SOU 1981:29 Forskningens framtid.

SOU 1989:50 Utredningen rörande stiftelser för samverkan mellan högskola och näringsliv.

SOU 1996:70 Samverkan mellan högskolan och näringslivet: huvudbetänkande.

SOU 1996:89 Samverkan mellan högskolan och de små och medelstora företagen: slutbetänkande.

SOU 1998:128 Forskningspolitik.

Svensk författningssamling 1977:218.

Svensk författningssamling 1977:35 Förordning med instruktion för Forskningsrådsnämnden.

Svensk författningssamling 1985:702.

Svensk författningssamling 1992:1434.

Svensk författningssamling 2009:45

Utbildningsutskottet (1981) Om forskning m.m. UbU 1981/82:37. Stockholm: Utbildningsutskottet.

Utbildningsutskottet (1992) Betänkande 1991/92 Central myndighetsorganisation för högskolan, m.m. UbU 1992:18. Stockholm: Utbildningsutskottet.

Arkivmaterial

FOSAM (1978) ”Plan för försöksverksamhet med kontaktforskare budgetåret 1978/79”, utkast av Anders Franzén 1978-04-04 (Dnr F I: b 1/1978). Forskningsamverkanskommittén arkiv, Riksarkivet, Marieberg, Stockholm.

UKÄ (1975a) ”Förslag att högskolelagens målparagraf skall omfatta också uppgift för högskolan att verka i det allmänna bildningsarbetet”, skrivelse från Universitetskanslersämbetet till Utbildningsdepartementet, daterad 1975-06-19, diarienummer 4149/75. Koncept till avgångna skrivelser 1975 jan-juni [BI:21], Universitetskanslersämbetet – styrelsen arkiv, Riksarkivet, Arninge.

Tryckta källor

Blume, Stuart (1974) *Towards a political sociology of science*. New York: Free press.

Blume, Stuart (1981) *Science policy research: the state of the art and implications for policy*. Rapport 45. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Bragesjö, Fredrik (2009) *Bilda eller samverka? en studie av bakgrunden till universitetens tredje uppgift*. Vetenskapsteoris skriftserie, nr 206. Göteborg: Institutionen för filosofi, lingvistik och vetenskapsteori, Göteborgs universitet.

Bragesjö, Fredrik, Elzinga, Aant och Kasperowski, Dick (2011) "Continuity or Discontinuity? Scientific Governance in the pre-history of the 1977 Law of Higher Education and Research in Sweden". Under review for *Minerva*.

Dagens nyheter (1991) "Pengar för forskningsinformation förs i stället över till universiteten" (Öhrström, Lilian, 1991, "Unckel skrotar UHÄ." Dagens nyheter, 1991-12-03, s 6.)

Edqvist, Olle (2003) "Layered science and science policies", *Minerva* 41(3), s 207-221.

Elzinga, Aant (1980) "Science Policy in Sweden, sectorization and adjustment to crisis", *Research Policy* 9(2), s 116-146.

FOSAM (1979) *Adjungerade professorer. Utvärdering av försöksverksamheten åren 1973-1979*. Ds U 1979:1. Stockholm: FOSAM.

FOSAM (1981) *Kontaktforskare*. Rapport från FOSAM. Ds U 1981:24. Stockholm: FOSAM.

Fries, Harold (1945) "Scientific Mediation a Tool for Democracy", *The Antioch Review*, vol 5, s 388-401.

FRN (1977a) *Forskning efterlyses: ett 100-tal enkätsvar om angelägna forskningsområden*. Forskningsrådsnämnden Rapport nr 15-F, januari 1977. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

FRN (1981a) Från forskning till tillämpning: kontaktvägar och information. Delrapport från utredningen om nyttjarinformation. FRN, rapport, 44-F. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

FRN (1981b) Delrapport ang nyttjarinformation om forskning. FRN dnr 81/2250:1. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

FRN (1983a) Från forskning till tillämpning: en slutrapport. FRN, Rapport 83:9. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

FRN (1983b) För bättre vetande. Fyra års försök med forskningsinformation. FRN, rapport 83:11. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

FRN (1984a) Towards better knowledge: Public understanding of science in Sweden. FRN. Report 84:3. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

FRN (1984b) Utbildning i forskningsinformation inom högskolan. FRN, rapport 84:7. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

FRN (1985) FRNs åtgärder med anledning av Dick Ramströms utvärdering DNR 850452:7, A 11-5/485. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

FRN (1986) Vår verksamhet: Forskningsrådsnämndens verksamhetsberättelse 1984/85. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

FRN (1987) Vår verksamhet: Forskningsrådsnämnden 1986/87. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

FRN (1988) Vår verksamhet: Forskningsrådsnämnden 1987/88. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

FRN (1989) Vår verksamhet: Forskningsrådsnämndens verksamhetsberättelse 1987/88. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

FRN (1990) Vår verksamhet: Forskningsrådsnämndens verksamhetsberättelse med projektkatalog 1988/89. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

FRN (1991) Vår verksamhet: Forskningsrådsnämndens verksamhetsberättelse. Erfarenheter och arbetsläge 1987-1990. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

FRN (1992) Vår verksamhet: Forskningsrådsnämndens verksamhetsberättelse 1990/91. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

FRN (1993) Vår verksamhet: Forskningsrådsnämndens verksamhetsberättelse 1991/92. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

FRN (1994) Vår verksamhet: Forskningsrådsnämndens verksamhetsberättelse 1992/93. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Gibbons, Micheal, *et al* (1994) *The new production of knowledge: the dynamics of science and research in contemporary societies*. London: Sage.

Guston, David H (2001) "Boundary Organizations in Environmental Policy and Science: An Introduction", *Science, Technology & Human Values* 26(4), s 399-408.

Habermas, Jürgen (1984) *Den rationella övertygelsen: en antologi om legitimitet, kris och politik*. Stockholm: Akademilitteratur.

Hultåker, Örjan och Trost, Jan (1981) *Forskningsrådsnämndens information inför kärnkraftsomröstningen*. Uppsala: Uppsala universitet.

Industriförbundet (1999) *Forskningsstrategi för Sverige ur ett näringslivsperspektiv*. Industriförbundet 1999-12-13. Stockholm: Industriförbundet.

Karlsson, Lars-Ingmar (1992) *Tvärforskningen i fara. Protester mot nedläggningen av Forskningsrådsnämnden*, 1992-01-16.

Kjöllerström, Bengt (1984, red) *Utbilda forskare i att informera. Delad kunskap: högskolans forskningsinformation*. Stockholm: Liber.

Källa nr 1 (1980) *Kärnkraft och kärnvapen*. Forskningsrådsnämnden: Källa nr 1. Av F Barnaby, E Svenke och J Prawitz. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 2 (1980) *Får vi kol?* Källa nr 2. Av Ulf Norhammar, *et al*. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 3 (1980) *Elpriset: hur priser och andra styrmedel påverkar vår elanvändning*. Källa nr 3. Av Berndt-Olof Helzén. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 4 (1980) Vad kostar det att avveckla kärnkraften? Källa nr 4. Av Björn Kjellström. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 5 (1980) Vad kan vi lära av Harrisburg? Källa nr 5. Av Stig Bergström och Kerstin Lindahl-Kiessling. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 6 (1980) Jobben och kärnkraften. Källa nr 6. Av Alf Carlin. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 7 (1980) Sol, vind och biomassa. Källa nr 7. Av Thomas Johansson, *et al.* Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 8 (1980) Hur mycket el behöver vi? Källa nr 8. Av Lars Norlin, *et al.* Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 9 (1980) Hur värmer vi husen? Källa nr 9. Av Enno Abel, *et al.* Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 10 (1980) Hur lagra kärnkraftsavfallet? Källa nr 10. Av Ove Stephansson, *et al.* Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 11(1980) Priset på miljön. Källa nr 11. Av Peter Larsson. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 12 (1981) Styrd datautveckling? Källa nr 12. Av Curt Mielkowski, *et al.* Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 13 (1981) Datorn - herre eller slav? Källa nr 13. Av Erik Sandevall, *et al.* Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 14 (1983) Tar datorn bort jobben? Källa nr 14. Av Per-Martin Meyerson. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 15 (1983) Blir datorn mänsklig? Källa nr 15. Av Herbert Simon. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 16 (1983) Ger spridd datakraft nya livsmönster? Källa nr 16. Av Jacob Palme, *et al.* Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 17 (1983) Räcker skogen? Källa nr 17. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 18 (1984) Generna i vågskålen: olika synpunkter på genteknikens tillämpningar. Källa nr 18. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 19 (1985) Spelet om maten: vad säger forskarna? Aktuell debatt om maten. Källa nr 19. Av Solveig Wikström, *et al.* Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 20 (1985) Fisk eller olja ur havet? Källa nr 20. Av Hans Ackefors, *et al.* Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 21 (1985) Dör skogen? Källa nr 21. Av Folke Andersson. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 22 (1985) Är maten en cancerrisk? Källa nr 22. Av Åke Bruce. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 23 (1986) Makten över opinionen. Källa nr 23. Av Gudmund Hernes, *et al.* Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 24 (1986) Hur hög arbetslöshet har vi råd med? Källa nr 24. Anders Av Björklund, *et al.* Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 25 (1986) Invandrarspråken - ratad resurs? Källa nr 25. Av Cecilia Wadensjö, *et al.* Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 26 (1986) Är idrotten hälsosam? Källa nr 26. Av Gösta Tibblin, *et al.* Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 27 (1986) Tjernobyl och vår hälsa. Källa nr 27. Av Per Ragnarson, *et al.* Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 29 (1987) Lantbruk utan läckor: aktuell debatt om kväveläckaget. Källa nr 29. Av Rune Andersson, *et al.* Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 30 (1988) Djuren och gentekniken: aktuell debatt om husdjuren och etiken. Källa nr 30. Av Peter Sylwan, *et al.* Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 31 (1988) Blodfetter en hjärtesak: aktuell FRN (1983) debatt om kolesterolet och hälsan. Källa nr 31. Av Ingvar Hjermand, *et al.* Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 32 (1988) Försummad folksjukdom: aktuell debatt om Alzheimer och demenssjukdomar. Källa nr 48. Av Lena Annerstedt. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 33 (1989) Striden om amalgamet: forskarnas debatt om kvicksilvret i tandvården. Källa nr 33. Av Inger Atterstam. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 34 (1989) Dioxinet in på livet: forskarnas debatt om dioxinriskerna. Källa nr 34. Av Fredrik Holm. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 35 (1990) Älskade hatade bil: forskarnas debatt om bilen och miljön. Källa nr 35. Av Katarina Victorin, et al. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 36 (1991) Hur mycket tål svensken? [forskarnas debatt om alkoholen på gott och ont]. Källa nr 36. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 37 (1991) Allt kan inte sägas: (arabiskt ordspråk): bakgrunderna till Mellanösternkrisen. Källa nr 37. Av Åsa Klevard och Elisabeth Özdalga. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 38 (1992) Gentekniken och juridiken: [aktuell debatt om patentfrågor] Källa nr 38. Av Staffan Dahllöf, et al. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 39 (1992) Ny framtid för akupunktur? Källa nr 39. Av Inger Atterstam, et al. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 40 (1993) Tvivlet på nationalekonomin: fyra ekonomer diskuterar vetenskapen. Källa nr 40. Av Jonas Hultkvist, et al. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 41 (1993) Hälsoeffekter av el? [aktuell forskning om elöverkänslighet och cancer] Källa nr 41. Av Inger Atterstam och Annika Röhl. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 42 (1993) Behöver skogen intensivvård? Källa nr 42. Av Lasse Johansson. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 43 (1994) Liten större störst: forskare diskuterar anabola steroider. Källa nr 43. Av Gun Leander. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 44 (1994) Hopp eller hokus pokus? forskare diskuterar lågeffekt-laser inom medicinen. Källa nr 44. Av Roger Bengtsson, et al. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 45 (1994) Får vi liv i Östersjön? Forskare diskuterar Östersjöns framtid. Källa nr 45. Av Kerstin Österberg, et al. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 46 (1995) Det obegripliga våldet: forskare om ungdomar och våld. Källa nr 46. Av Maja Hagerman, et al. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 47 (1995) Den tysta epidemin: forskare diskuterar benskörhet. Källa nr 47. Av Gun Leander och Nils Peterson. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 48 (1995) Världigare vård: aktuell forskning om Alzheimer och andra demenssjukdomar. Källa nr 48. Av Arne Brun, et al. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 49 (1997) Klona skapelsens krona? forskare kommenterar kloning av djur och människor. Källa nr 49. Av Annika Nilsson och Nils Peterson. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 50 (1998) Gentest - för vem? forskare kommenterar genetisk diagnostik. Källa nr 50. Av Annika Nilsson. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 51 (1998) Genvägar till ny mat? forskare kommenterar genförändrade livsmedel. Källa nr 51. Av Monica Starendal et al. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 52 (2000) Jäktad pressad - utbränd? Forskare diskuterar strategier mot skadlig stress. Källa nr 52. Av Gun Leander, et al. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Källa nr 53 (2000) Får man forska på djur? Forskarnas debatt om djurförsök. Källa nr 53. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Landberg, Hans (1990) Året som gick. Vår verksamhet: Forskningsrådsnämndens verksamhetsberättelse med projektkatalog 1988/89. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Landberg, Hans (1991) Den forskningspolitiska situationen – Ett personligt perspektiv. Vår verksamhet: Forskningsrådsnämndens verksamhetsberättelse. Erfarenheter och arbetsläge 1987-1990. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

- Landberg, Hans (1993) Ett arbetsamt med spännande år. Vår verksamhet: Forskningsrådsnämndens verksamhetsberättelse 1991/92. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.
- Lindahl-Kiessling, Kerstin (1992) Forskarna till elfenbenstornet. Sydsvenska Dagbladet, 1992-01-23.
- Lundgren, Anders (1999) "Naturvetenskaplig institutionalisering: The Svedberg, Arne Tiselius och biokemin", i Sven Widmalm (red) Vetenskapsbärarna: naturvetenskapen i det svenska samhället, 1880-1950. Hedemora: Gidlunds förlag, s 117-143.
- Lönnroth, Erik (1992) Behåll Forskningsrådsnämnden! Göteborgsposten, 1992-02-10.
- Maasen, Sabine och Weingart, Peter (eds.) (2005) Democratization of expertise? Exploring novel forms of scientific advice in political decision-making. *Sociology of the Sciences*, 24. Dordrecht: Springer.
- Nelkin, Dorothy (1984) Controversy: politics of technical decisions. Beverly Hills: Sage.
- Nowotny, Helga et al (2001) *Rethinking Science: Knowledge and the Public in an Age of Uncertainty*. Cambridge: Polity Press.
- Nybohm, Torsten (1997) Forskning, politik, samhälle. Stockholm: Aretes förlag.
- Odén, Birgitta (1992) Per Unckels glada kupp: ett lappkast i svensk forskningspolitik. Sydsvenska Dagbladet, 1991-02-10.
- OECD (1996) Technology, Productivity and Job Creation. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development
- Persson, Bo (2001) Motsträviga myndigheter: sektorsforskning och politisk styrning under 1980-talet. Stockholm: SISTER.
- Ramström, Dick (1986) Att dela med sig av kunskapens glädje. En utvärdering av FRNs stöd till högskolans forskningsinformation. FRN, rapport 86:8. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.
- Richardson, Gunnar (1992) Att sprida kännedom om forskning och utvecklingsarbete: Om FoU-information som merit vid professorstillsättningar. Tema T rapport, 25. Linköping: Linköpings universitet, Tema Teknik och social förändring.

Riksrevisionsverket (1995) *Bisysslor inom universitet och högskolor. Slutrapport*, Riksrevisionsverket 1995:45. Stockholm: Riksrevisionsverket.

Riksrevisionsverket (1996a) *Högskolans samverkan med näringslivet* Stockholm: Riksrevisionsverket.

Riksrevisionsverket (1996b) *Spridning av forskningsresultat*. RRV 1996:53. Stockholm: Riksrevisionsverket.

Sandén, Henrik och Sandström, Ulf (2002) "Forskningsinstituten: Det glesa landskapet", i Ulf Sandström (red) *Det nya forskningslandskapet*. Nora: Nya Doxa.

Sandström, Ulf och Harding, Tobias (2002) "Tvärvetenskap och forskningspolitik", i Lennart Stuesson (red) *Spänningsfält: tekniken, politiken, framtiden*. Bjärnum: Carlssons bokförlag.

Shinn, Terry (1999) "Change or Mutation? Reflections on the Foundations of Contemporary Science", *Social Science Information* 38, s 149-176.

Shinn, Terry (2002) "The Triple Helix and new production of knowledge: prepackaged thinking on science and technology", *Social Studies of Science*, vol 32, s 599-614.

Stevrin, Peter (1978) *Den samhällsstyrda forskningen: en samhällsorganisatorisk studie av den sektoriella forskningspolitikens framväxt och tillämpning i Sverige*. Stockholm: Liber.

Svedin, Uno och Levin, Bertil (1994) *Ta sats för ny avstamp. Vår verksamhet: Forskningsrådsnämndens verksamhetsberättelse 1992/93*. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Sörlin, Sverker (2004) *Institutssektorn, högskolan och det svenska innovationslandskapet*. SISTER arbetsrapport. Stockholm: SISTER.

Talerud, Bo (2000) *Högskolans arbete med sin samverkansuppgift*. Högskoleverkets arbetsrapporter, 2000:2. Stockholm: Högskoleverket.

Torstendahl, Rolf (1992) *Forskningen förlorar på omorganisation: "det enda tvärvetenskapliga rådet får inte försvinna"*. Svenska Dagbladet, 1992-10-02.

Weingart, Peter (1983) *Verwissenschaftlichung der Gesellschaft – Politisierung der Wissenschaft*. *Zeitschrift für Soziologie*, 12, 225–241.

Widmalm, Sven (2004) "The Svedberg och gränsen mellan vetenskap och teknik", Sven Widmalm (red) *Artefakter: industrin, vetenskapen och de tekniska nätverken*. Hedemora: Gidlunds förlag, s 149-188.

Widmalm, Sven (2006) "Ett vetenskapligt nätverk: The Svedberg och hans lärjungar", Ylva Hasselberg och Tom Petersson (red) "Bäste Broder!": Nätverk, entreprenörskap och innovation i svenskt näringsliv. Hedemora: Gidlunds förlag, s 152-180.

Widmalm, Sven (2009) "Forskning och industri: samproduktion i närverk under andra världskriget", Sven Widmalm (red) *Vetenskapens sociala strukturer: sju historiska fallstudier om konflikt, samverkan och makt*. Lund: Nordic Academic Press.

Intervjuer

Intervju med Hans Landberg, 2010-11-25

Intervju med Roger Svensson, 2011-02-28

Denna rapport är en uppföljning till *Bilda eller samverka* från 2009. Istället för att studera tillkomsten av universitetens tredje uppgift, studerar vi i *Bilda och samverka* dels hur lagen infördes, dels hur den implementerades av framförallt Forskningsrådsnämnden (FRN) under två decennier, dels hur formuleringen av den tredje uppgiften kom att ändras i slutet av 1990-talet.

Rapporten är skriven inom forskningsprojektet "Det förvetenskapligade samhällets demokrati" vid Institutionen för filosofi, lingvistik och vetenskapsteori, Göteborgs universitet. Projektet, som är förlagt till ämnet vetenskapsteori, finansieras av Vetenskapsrådet och påbörjades i januari 2008 och beräknas slutrapporteras 2013. Projektledare är Dick Kasperowski som tillsammans med Fredrik Bragesjö också utför forskningen.

Institutionen för filosofi, lingvistik och vetenskapsteori
Göteborgs universitet 2011
Rapport nr 207
Issn 1650-6499